

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY**

Zadanie 7.14.

**„Ewaluacja i wsparcie analityczne z zakresu Wspólnej Polityki Rolnej.
Rentowność i konkurencyjność gospodarstw – ocena wpływu PROW 2014-2020
na realizację celów szczegółowych”**

RAPORT KOŃCOWY pt.

**Wpływ interwencji PROW 2014-2020 na poprawę wyników gospodarczych,
restrukturyzacji i modernizacji wspieranych gospodarstw, w szczególności
przez zwiększenie ich udziału w rynku i zróżnicowania produkcji rolnej**

*Zadanie wykonane w ramach umowy nr DIW.ib.070.2.2023
zawartej pomiędzy Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi a Instytutem Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej Państwowym Instytutem Badawczym*

Warszawa, grudzień 2023 r.

ze względu na elektroniczną technikę przetwarzania danych,
w przypadku niektórych obliczeń
– z tytułu zaokrągleń – mogą wystąpić różnice

Autorzy:

Prof. dr hab. Wojciech Ziętara

Dr hab. Aldona Skarżyńska prof. IERiGŻ PIB

Dr Agata Żak

Wstęp

Poprawa konkurencyjności polskich gospodarstw rolnych była jednym z głównych celów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Konkurencyjność oznacza, że gospodarstwa są zdolne do dalszego rozwoju, osiągania korzyści oraz dysponują pewnymi przewagami. Jest to ważne zagadnienie, ponieważ o trwałości gospodarstw w dłuższej perspektywie czasu, decyduje ich zdolność konkurowania z analogicznymi podmiotami na rynku lokalnym, krajowym i unijnym. Dla zwiększenia konkurencyjności gospodarstw, a w konsekwencji całego rolnictwa ważnym działaniem jest modernizacja gospodarstw, która z założenia ułatwia wdrażanie zmian strukturalnych. Zmiany te sprzyjają zwiększeniu uczestnictwa w rynku i zorientowania na rynek, a także zróżnicowania produkcji rolnej. Wsparcie kierowane do gospodarstw rolnych powinno służyć wzmocnieniu ich potencjału produkcyjnego, a w rezultacie prowadzić do wzrostu poziomu wartości dodanej oraz poprawy konkurencyjności.

Konkurencyjność gospodarstwa rolnego można zdefiniować jako atrybut, wynikający zarówno z wewnętrznej jego charakterystyki, jak i związany z umiejętnością adaptacji do zmian zachodzących w otoczeniu, który pozwala na skuteczniejsze osiąganie celów, w tym w perspektywie długoterminowej w stosunku do innych producentów rolnych lub uczestników procesu gospodarczego (Kagan, 2013)¹. Znaczenie konkurencyjności staje się coraz bardziej ważne, uzyskiwanie lepszych wyników jest środkiem warunkującym trwały rozwój gospodarstw. W dłuższej perspektywie czasowej o trwałości gospodarstw rolnych decydować będzie ich zdolność do konkurowania z gospodarstwami na rynku unijnym oraz rynkach światowych. Gospodarstwa konkurencyjne z reguły są większe, dużo inwestują, są bardziej podatne na innowacje i w ten sposób umacniają swoją pozycję rynkową. Należy zauważyć, że w ramach PROW 2014-2020 innowacje były niekiedy nie celem, lecz narzędziem do osiągania innych dążeń. Dla przykładu dzięki innowacjom następuje poprawa i unowocześnienie procesów wytwórczych oraz podniesienie produktywności, wydajności i jakości pracy.

Podstawowym sposobem konkurowania jest zwiększanie efektywności mikroekonomicznej, a efektem skutecznego konkurowania jest uzyskiwanie wysokich przewag konkurencyjnych (Józwiak, 2012)². Gospodarstwa rolne są konkurencyjne wtedy, gdy posiadają odpowiednie zasoby czynników produkcji,

---

¹ Kagan A. (2013). *Stan i perspektywy wielkotowarowych przedsiębiorstw rolnych w Polsce*. IERiGŻ PIB, Warszawa.

² Józwiak W. (red.) (2012). *Wzmacnianie pozycji polskiego rolnictwa – propozycje wstępne*. IERiGŻ, Warszawa.

właściwe relacje pomiędzy nimi oraz efektywnie je wykorzystują (Tomczak-1984)³. Produkcja rolnicza jest efektem współdziałania trzech podstawowych czynników, tj. ziemi, pracy i kapitału. Z proporcjami tych czynników związana jest efektywność procesu produkcyjnego i wydajność pracy. Ustalenie efektywności czynników produkcji pozwala ocenić proces transformacji nakładów w efekty (Woś, Tomczak 1983; Kulawik 2007)⁴.

Do zasobów i ich optymalnej alokacji odwołuje się także art. 39 ust. 1 lit.a Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej wskazując, że celem WPR jest „zwiększenie wydajności rolnictwa przez wspieranie postępu technicznego, racjonalny rozwój produkcji rolnej, jak również optymalne wykorzystanie czynników produkcji, zwłaszcza siły roboczej” (Traktat ... 2004)⁵. Te czynniki mają doprowadzić do wzrostu konkurencyjności.

Wychodząc od podstawowego dla rolnictwa czynnika produkcji, jakim jest ziemia, należy zauważyć, że w Polsce areał użytków rolnych zmniejsza się. Według wstępnych wyników Powszechnego Spisu Rolnego (PSR) w 2020 r. powierzchnia użytków rolnych ogółem w gospodarstwach rolnych wynosiła około 14 637 tys. ha. W ciągu ostatnich 10 lat, tj. od PSR w 2010 r. powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach zmniejszyła się o około 200 tys. ha (o 1,5%) (Informacja ... 2021)⁶. Należy zauważyć, że dostęp do ziemi dobrej jakości, tj. o wysokiej klasie gleboznawczej jest jednym z wyznaczników możliwości produkcyjnych rolnictwa.

Ważnym czynnikiem, mającym wpływ na konkurencyjność rolnictwa, jest także dostęp do zasobów pracy. Rolnictwo, które wymaga znaczących nakładów siły roboczej jest analizowane przede wszystkim pod kątem wieku osób prowadzących działalność rolniczą. W gospodarstwach najczęściej pracuje rolnik i jego rodzina. Praca własna stanowi główne źródło utrzymania rodzin rolniczych, jest także głównym wyznacznikiem konkurencyjności prowadzonych przez nich gospodarstw. Na rynku pracy w rolnictwie duże znaczenie ma czynnik demograficzny, bowiem problemem jest starzenie się rolników. W tej sytuacji znaczenia nabiera korzystanie z siły najemnej, jednak głównie dotyczy to gospodarstw obszarowo większych. W rolnictwie problemem jest także dość niskie wykształcenie rolników, w zdecydowanej większości posiadają oni wykształcenie najwyżej zasadnicze. W opinii badaczy

---

³ Tomczak F.(1984). *Czynniki produkcji rolniczej*. W: Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza. Warszawa, PWRiL. s. 94-95.

⁴ Woś A., Tomczak F. (red.) (1983). *Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii*. Warszawa, PWRiL s. 78; Kulawik J. (2007). *Wybrane aspekty efektywności rolnictwa*. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1, s. 3-16.

⁵ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. poz. 864 z późn. zm.).

⁶ Informacja o wstępnych wynikach Powszechnego Spisu Rolnego 2020. GUS, 31.03.2021 r.

(Poczta, Siemański 2010)⁷ wykształcenie polskich rolników jest czynnikiem hamującym rozwój rolnictwa i wpływającym negatywnie na konkurencyjność zasobów ludzkich.

W przeszłości dominującą rolę odgrywała ziemia i ludzie (w ujęciu ilościowym), we współczesnym rolnictwie coraz większą rolę odgrywa wiedza i związana z nią technologia. Coraz częściej występuje zastępowanie pracy ludzkiej maszynami. Modernizacja gospodarstw przez inwestycje w środki trwałe, powiększając produktywność (m.in. przez lepsze wykorzystanie czynników produkcji, w tym wprowadzenie nowych technologii) przyczynia się do wzrostu konkurencyjności rolnictwa. Nowoczesne gospodarowanie na wsi jest rozumiane jako sztuka dopasowania się do zmieniających się warunków.

W rolnictwie istotą działalności gospodarczej jest produkcja. Jednak żeby móc produkować w sposób ciągły konieczna jest wymiana wytwarzanych produktów na środki pieniężne i przeznaczenie ich na odtworzenie zużytych w procesie produkcji czynników wytwórczych. Na szczególną uwagę zasługuje kapitał trwały nieobejmujący zasobów ziemi. Czynnikiem ten, rozumiany ekonomicznie, może zastępować, jak i wspomagać pozostałe czynniki wytwórcze, tj. ziemię i pracę. Ma również właściwości bezpośredniego oddziaływania na wielkość produkcji, a w konsekwencji na wysokość dochodu z gospodarstwa. Poziom kapitału trwałego w gospodarstwie pozostaje w bezpośrednim związku z poziomem kosztów produkcji.

Ważnym składnikiem kapitału trwałego są budynki i budowle gospodarstwa oraz maszyny, urządzenia i środki transportu. Stanowią one kluczowy element potencjału wytwórczego i majątku gospodarstwa. Obecnie trudno wyobrazić sobie działalność produkcyjną w gospodarstwach rolnych pozbawionych tych środków technicznych. Właściwy dobór maszyn i urządzeń rolniczych oraz ich racjonalna eksploatacja ma wpływ na wyniki ekonomiczne gospodarstw. Ma również ogromne znaczenie w procesach pracy i produkcji zachodzących w gospodarstwach. Pozwala na podniesienie wydajności pracy i zmniejszenie jej uciążliwości dla pracujących oraz na znaczną poprawę parametrów jakościowych jej wykonania. Niestety, ma też cechę negatywną, sprzęt techniczny jest drogi w zakupie, jak i w samym użytkowaniu. Stanowi więc poważny wydatek inwestycyjny, a następnie nośnik kosztów zarówno stałych, jak i zmiennych.

---

⁷ Poczta W., Siemański P., *Konkurencyjność rolnictwa polskiego po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Poznań 2010.

Rolnictwo jest sektorem skomplikowanym (Harasim i in. 2017)⁸, który do sukcesu, tak jak i inne działy gospodarki, wymaga posiadania wiedzy, umiejętności, a także elastyczności i innowacyjności w podejmowanych działaniach (Klepcki, Radochońska-Wasiewicz 2017)⁹. Oznacza to, że rolnik zarządzający towarowym gospodarstwem rolnym powinien podejmować decyzje w sposób kreatywny na podstawie dostępnych informacji oraz ciągle zdobywać nową wiedzę.

Konkurencyjność jako cel Wspólnej Polityki Rolnej jest główną determinantą rozwoju rolnictwa. Ważną rolę we wzroście konkurencyjności rolnictwa odgrywają instrumenty prawne, które są ukierunkowane na inwestycje. Kupno nowego sprzętu rolniczego, budowa lub modernizacja budynków poprawiają możliwości gospodarcze prowadzenia działalności rolniczej, a przez to pozytywnie wpływają na jej dochodowość. Instrumentem prawnym, mającym poprawić dochodowość gospodarstw rolnych, zgodnie z PROW 2014–2020 są działania wspierające modernizację gospodarstw rodzinnych i mające na celu poprawę ich stabilizacji finansowej oraz wzmocnienie konkurencyjności (Program ... 2016)¹⁰.

---

⁸ A. Harasim, A. Madej, A. Górnik. (2017). *Innowacyjność różnych typów rolniczych gospodarstw w opinii rolników z makroregionu Mazowsza i Podlasia*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu”, t. 19, s. 70-76.

⁹ B. Klepcki, E. Radochońska-Wasiewicz (2017). *Sytuacja ekonomiczna małych i średnich przedsiębiorstw korzystających z programu wzrostu konkurencyjności*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego”, nr 119, s. 5-21.

¹⁰ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Broszura Informacyjna. MRiRW, Warszawa, maj 2016 r.

ROZDZIAŁ I

Oddziaływanie na wyniki gospodarstw rolnych instrumentów wsparcia (tj. działań i poddziałań) w ramach interwencji PROW 2014-2020

CEL BADAŃ I ŹRÓDŁA DANYCH

Celem badań, jakie przeprowadzono w ramach zadania 7.14 jest udzielenie odpowiedzi na pytania ewaluacyjne:

1. W jakim stopniu interwencje w ramach PROW 2014-2020 przyczyniają się do poprawy wyników gospodarczych, restrukturyzacji i modernizacji wspieranych gospodarstw, w szczególności przez zwiększenie ich udziału w rynku i zróżnicowania produkcji rolnej?
2. W jakim stopniu interwencje w ramach PROW 2014-21020 wspierają wejście rolników posiadających odpowiednie umiejętności do sektora rolnictwa, w szczególności wymiany pokoleń?

Oddziaływanie na wyniki gospodarstw rolnych instrumentów wsparcia w ramach interwencji PROW 2014-2020, omówiono na podstawie wykonanej kwerendy literatury. Analizę wyników przeprowadzono odrębnie dla poszczególnych działań i poddziałań, które wymieniono poniżej.

Zgodnie z logiką interwencji PROW 2014-2020, cel szczegółowy CS 2A realizowany był poprzez następujące instrumenty wsparcia (tj. działania i poddziałania):

1. Transfer wiedzy i działalność informacyjna,
2. Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw,
3. Modernizacja gospodarstw rolnych w ramach poddziałania 4.1. *Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych,*
4. Scalanie gruntów w ramach poddziałania 4.3 *Wsparcie na inwestycje w infrastrukturę związaną z rozwojem, modernizacją i dostosowaniem sektora rolnego,*

5. Poddziałanie 6.3 Wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw,
  6. Poddziałanie 6.4 Wsparcie na inwestycje w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej,
  7. Poddziałanie 6.5 Płatności dla rolników kwalifikujących się do systemu drobnych producentów rolnych, którzy definitywnie przekazali swoje gospodarstwo innemu rolnikowi,
  8. Poddziałanie 16.1 Wsparcie na ustanawianie i funkcjonowanie grup operacyjnych EPI na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa.
9. Natomiast cel szczegółowy CS 2B realizowany był przez:
- Poddziałanie 6.1. Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności, typ operacji: „Premie dla młodych rolników”.

Ad.1. Transfer wiedzy i działalność informacyjna

Ad.2. Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw

---

Według FAO światowe zapotrzebowanie na żywność wzrośnie do 2050 r. o 70%. Wzrost produkcji rolnej będzie trzeba pogodzić z koniecznością gospodarowania zasobami naturalnymi w sposób zrównoważony, zgodny z zasadami ochrony środowiska oraz potrzebą redukcji emisji gazów cieplarnianych. W przekonaniu Komisji Europejskiej kluczem do osiągnięcia wzrostu produkcji żywności w świetle nowych wyzwań stojących przed rolnictwem europejskim jest innowacyjność.

Innowacyjność rolnictwa jest również wyzwaniem dla doradztwa obejmującego szerokie spectrum wsparcia (od doradztwa związanego z WPR, doradztwa ekonomicznego przez sferę działań agro-środowiskowych aż do doradztwa technologicznego) (Babuchowska 2017)¹¹.

Szeroko rozumiane doradztwo dla rolników i mieszkańców obszarów wiejskich (w zakresie informacyjnym, edukacyjnym, upowszechnieniowym i doradczym) prowadzi obecnie wiele instytucji i firm (państwowe jednostki doradztwa rolniczego, akredytowane prywatne podmioty doradcze, izby rolnicze, uniwersytety rolnicze, instytuty naukowe, ARiMR, ARR, firmy sprzedające środki do produkcji rolnej, prywatni doradcy nie posiadający akredytacji¹²). Zakres, forma i jakość usług doradczych świadczonych przez poszczególne podmioty jest różna.

Rozproszenie działań podmiotów doradczych, powielanie niektórych form działalności, duża ilość działań informacyjnych, nieskoordynowane działania upowszechnieniowe, formy pracy doradczej wynikające bardziej z możliwości podmiotów doradczych aniżeli oczekiwań rolników powodują ograniczenie skuteczności działań doradczych.

Rozdrobnione i w większości słabe ekonomicznie gospodarstwa rolne nie posiadają najczęściej wystarczającego potencjału ekonomicznego, ażeby we własnym zakresie pozyskać, sfinansować i wprowadzać innowacje. Stąd ważna rola doradztwa w stymulowaniu innowacyjności rolników, a co najmniej przekazywaniu informacji i przykładów innowacyjnych rozwiązań do upowszechniania.

Kluczowym dla zwiększenia efektywności działań innowacyjnych w rolnictwie jest ułatwianie tworzenia oraz funkcjonowania wymiany wiedzy fachowej oraz dobrych praktyk pomiędzy rolnikami, podmiotami doradczymi,

---

¹¹ Babuchowska K.; Marks-Bielska R. (2017): Innowacje i uwarunkowania wpływające na jakość innowacji w zrównoważonym rozwoju polskiego sektora rolno-spożywczego, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2, CDR.

¹² Doradcy prywatni nie posiadający akredytacji w rozumieniu rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 r. w sprawie *akredytacji podmiotów świadczących usługi doradcze* w ramach działania „Korzystanie z usług *doradczych* przez rolników i posiadaczy lasów”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (Dz.U. z 2008 r, nr 89, poz. 546).

jednostkami naukowymi, przedsiębiorcami sektora rolno-spożywczego oraz innymi podmiotami wspierającymi wdrażanie innowacji w rolnictwie. Zaangażowanie różnych instytucji i organizacji jako partnerów projektów innowacyjnych powinno ułatwiać przygotowanie dokumentacji, skrócenie czasu na jej przygotowanie i stwarzać większe bezpieczeństwo w realizacji projektów (Kania 2017)¹³. Obecnie współpraca ta jest dalece niewystarczająca.

Interesujące badania zostały przeprowadzone przez Dąbrowskiego i Matuszaka¹⁴. **Celem badań** było zebranie opinii najistotniejszych interesariuszy procesu doradztwa rolniczego, głównie z punktu widzenia poprawy potencjału całego sektora doradztwa, niezależnie od typu własności (zarówno publiczne, jak i prywatne), w zakresie wspierania innowacyjności w rolnictwie.

Metody badań - badanie opinii doradców przeprowadzono przy pomocy opracowanej w tym celu ankiety oraz w trakcie badań fokusowych. Ankiety były zróżnicowane w dostosowaniu do respondentów. Badania ankietowe były prowadzone anonimowo metodą on-line. Ankiety badawcze zostały zamieszczone na serwerze pod różnymi adresami. Wybrane grupy respondentów zostały pocztą elektroniczną zaproszone do ich wypełnienia.

Badania fokusowe prowadzone były w oparciu o przygotowane scenariusze z wybranymi celowo grupami:

- rolnikami – 1 grupa (15 rolników),
- doradcami z Ośrodków Doradztwa Rolniczego:
  - 1 grupa z województw: zachodniopomorskiego, kujawsko-pomorskiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego,
  - 1 grupa z województw: małopolskiego, śląskiego, lubelskiego i świętokrzyskiego,
- doradcami z prywatnych akredytowanych podmiotów doradczych – 15 osób z północno-zachodniej i środkowej części kraju,
- kadrami kierownicząmi Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Zakres badań – Z zaproszonych do wypełniania ankiet, odpowiedzi udzieliło 160 Powiatowych Zespołów Doradztwa (PZD) funkcjonujących w państwowych ośrodkach doradztwa, co stanowi 51,4% wszystkich Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego oraz 6 akredytowanych podmiotów doradczych i 1 izba rolnicza (tabela I.1).

---

¹³ Kania J. (2017). *Transfer wiedzy z nauki do praktyki w Unii Europejskiej*; CBR – wykład – prezentacja Power Point.

¹⁴ Dąbrowski J., Matuszak E. *Kierunki poprawy potencjału doradztwa we wspieraniu innowacyjności w rolnictwie*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2/2018.

Tabela I.1. Zakres badań ankietowych

Podmioty, którym udostępniono ankiety	Liczba podmiotów, którym udostępniono ankiety	Liczba odpowiedzi
Powiatowe Zespoły Doradztwa funkcjonujące w państwowych ośrodkach doradztwa	311	160
Akredytowane prywatne podmioty doradcze	177	6
Izby Rolnicze	16	1
Firmy sprzedające środki do produkcji rolniczej	308	0

Źródło: Dąbrowski J., Matuszak E. *Kierunki poprawy potencjału doradztwa we wspieraniu innowacyjności w rolnictwie*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2/2018.

Podstawą analizy były opinie ankietowe zebrane z Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego i wyniki badań fokusowych. Wypowiedzi uczestników badań fokusowych wskazywały często źródła i przyczyny wzajemnych relacji podmiotów doradczych na rynku usług doradczych. Wiele z tych relacji ma podłoże ekonomiczne (płacowe), inne wynikają z poczucia konkurencyjności podmiotów. W badaniach ankietowych uczestniczyło tylko 6 akredytowanych podmiotów doradczych. Obszernie i chętnie wypowiadali się właściciele podmiotów w ramach grupy fokusowej.

Odbiorcy usług doradczych

Jedną z kluczowych kwestii w analizach procesu świadczenia usług przez publiczne doradztwo rolnicze jest zasięg jego działania. Uczestnicy badań określali właściciele gospodarstw średnich w województwie i poniżej średniej jako często i najczęściej korzystających z usług doradczych. Wyniki badań ilościowych zamieszczono w tabeli I.2. Analiza danych pozwala na identyfikację następujących trendów:

- Wśród korzystających z usług doradczych zdecydowanie dominują gospodarstwa średnie i mniejsze w skali województwa – 87,5% wskazań („najczęściej” i „często”) na gospodarstwa mniejsze oraz 94,4% wskazań na gospodarstwa średnie;
- Warto zwrócić uwagę na znaczący procent wskazań „najczęściej” i „często” na „gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników do 40 lat”, „producentów mleka”, „gospodarstwa dwuzawodowe” i „gospodarstwa specjalistyczne”. Duży procent wskazań na gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników można powiązać z faktem, że korzystają oni z różnych wdrażanych programów. Stąd ich preferencje do korzystania z usług doradztwa.

Tabela I.2. Główni odbiorcy usług doradczych Powiatowych Zespołów Doradczych (w %)

Wyszczególnienie	Najczęściej	Często	Rzadko	Spora- dycznie	Wcale
Gospodarstwa według wielkości - w skali województwa					
Gospodarstwa duże*	5,0	34,6	43,4	15,7	1,3
Gospodarstwa średnie*	49,1	45,3	4,4	0,6	0,6
Gospodarstwa mniejsze*	32,7	54,8	10,8	1,7	0
Gospodarstwa według innych kryteriów					
Gospodarstwa dwuzawodowe	12,6	45,9	28,9	11,3	1,3
Gospodarstwa specjalistyczne	7,5	50,9	30,0	11,3	1,3
Gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników - do 40 lat	21,9	72,5	5,6	0	0
Gospodarstwa kierowane przez kobiety	1,9	35,8	37,1	23,9	1,3
Grupy producentów rolnych	0,0	5,0	22,6	35,3	37,1
Producenci mleka	13,9	50,6	24,7	9,5	1,3
Gospodarstwa ekologiczne	10,0	36,5	20,8	26,4	6,3
Gospodarstwa warzywnicze	1,9	17,1	36,7	32,9	11,4
Gospodarstwa sadownicze	1,9	16,0	30,2	64,1	16,0

* w skali województwa.

Źródło: Dąbrowski J., Matuszak E. *Kierunki poprawy potencjału doradztwa we wspieraniu innowacyjności w rolnictwie*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2/2018.

Na podstawie przeprowadzonych badań fokusowych wśród rolników, doradców i kadry zarządczej WODR można wskazać zagadnienia dotyczące zakresu oddziaływania publicznego doradztwa rolniczego. Są to:

Typologia klientów

W badaniach fokusowych doradcy wskazywali trzy typy odbiorców ich usług tj. stali, okazyjni oraz nie korzystający z usług doradztwa publicznego. Z wypowiedzi respondentów nie wynika żadna struktura dominująca w różnych regionach. Np. jeden z doradców podzielił rolników w swojej gminie na 30% nie korzystających z usług ODR, pozostała grupa 70% utrzymywała kontakt, z tego 50% byli to klienci stali. Przy czym, jak zauważył inny z respondentów, kategoria „stali” nie musi oznaczać, że są to rolnicy regularnie kontaktujący się z doradcą. Jest to raczej grupa współpracująca z wybranym doradcą przez lata w momentach kluczowych dla gospodarstwa, związanych z cyklem produkcyjnym lub też rytmem składania wniosków o dostępne formy pomocy. Wydaje się, że z całej grupy rolników jako potencjalnych klientów doradztwa publicznego, doradcy pracują z wybranymi grupami z różnych względów preferujących współpracę z WODR.

Zróżnicowanie regionalne

Doradcy z zachodniej Polski, gdzie proces „farmeryzacji” jest bardziej zaawansowany, jako „duże” uznawali gospodarstwo od 100 do 150 ha, „średnie” 50-100 ha, „małe” do 50 ha. Dla doradców z południowej Polski „duże” to są już gospodarstwa powyżej 20 ha, z komentarzem, że są i większe po 25-60 ha i więcej. Przy czym pytani o strukturę klientów, doradcy generalnie niezależnie od regionów, w których pracowali podawali, że większość ich klientów jest w granicach średniej wojewódzkiej.

Wyniki badań fokusowych potwierdzają opinie doradców wyrażone w badaniach ankietowych, w tym zakresie.

Pozostaje kwestia nie rozstrzygnięta: czy zróżnicowanie regionalne jest wystarczające, żeby można było mówić o różnym zakresie potrzeb doradczych rolników w zależności od regionu, oraz czy to zróżnicowanie ma się przekładać na inną organizację ODR, czy też lepszy jest obecny model, w którym ODR działające w podobnej strukturze organizacyjnej, same elastycznie dopasowują się do lokalnych potrzeb? W tym kontekście interesujące są dane zamieszczone w tabeli I.3 oraz cytowane wypowiedzi uczestników badań fokusowych.

Od wejścia Polski do UE, głównym zadaniem publicznego doradztwa stała się obsługa programów wsparcia dla rolnictwa. Zdaniem niektórych doradców terenowych to nawet 50-60% ich czasu pracy z rolnikami. Niezależnie od regionu kraju „obsługa tych programów” odbywa się według tej samej dokumentacji, instrukcji, procedur i zajmuje najwięcej czasu w pracy z rolnikami. Taka sytuacja nie przemawia za potrzebą różnicowania organizacji ODR, a raczej za umiejętnym i racjonalnym ich dostosowaniem do lokalnych potrzeb.

Uczestnicy badań fokusowych tak sformułowali to zagadnienie:

- „Główna praca doradcza w tej chwili polega na opracowaniu wniosków w ramach programów PROW, programu rolno środowiskowo-klimatycznego, rolnictwa ekologicznego, wniosków obszarowych, dlatego w tym obszarze potrzebujemy wsparcia”
- „Typowe doradztwo rolnicze nie istnieje, zostaliśmy przyłączeni do ARiMR”.

Tabela I.3. Częstość udzielanych porad przez doradców PCD w różnych dziedzinach (w %)

Wyszczególnienie	Bardzo często	Często	Rzadko	Wcale
Nawożenie upraw	9,4	54,8	35,2	0,6
Ochrona roślin	20,4	61,1	18,5	0
Postęp w technologiach produkcji	3,8	54,1	41,5	0,6
Ochrona środowiska	11,9	50,6	37,5	0
Progamy rolnośrodowiskowe	41,5	47,8	10,7	0
Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	10,2	27,2	58,8	3,8
Mechanizacja produkcji roślinnej	4,4	34,6	58,5	2,5
Produkcja zwierzęca	8,9	55,7	34,8	0,6
Wymogi wzajemnej zgodności	17,4	51,2	31,4	0
Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	2,5	29,6	62,9	5,0
Gospodarowanie na OSN	5,4	25,0	42,6	27,0
Odnawialne źródła energii	2,5	15,7	76,8	5,0
Tworzenie dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwie	6,9	39,4	53,1	0,6
Rachunkowość rolnicza	10,1	56,0	33,3	0,6
Sporządzanie biznesplanów	3,1	33,8	58,4	4,7
Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	81,3	17,2	1,5	0
Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	43,4	45,3	10,7	0,6

Źródło: Dąbrowski J., Matuszak E. *Kierunki poprawy potencjału doradztwa we wspieraniu innowacyjności w rolnictwie*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2/2018.

Czynniki mogące wpływać na efektywność wspierania procesów innowacyjnych

Z punktu widzenia roli doradztwa publicznego, warto wskazać trendy mające wpływ na efektywność wspierania innowacyjności w rolnictwie.

W grupie doradców terenowych, pracujących bezpośrednio z rolnikami, tylko około 9% stanowią osoby do 30 roku życia, przy 48,6% doradców powyżej 51 roku życia (Matuszak, 2017)¹⁵. Taka struktura stanowi poważne zagrożenie nie tylko w sferze promowania innowacyjności, ale również kontynuacji budowy kapitału zaufania społecznego dla doradztwa na obszarach wiejskich, a w dłuższej perspektywie, przyszłości doradztwa publicznego. Przyczyną takiego stanu są zbyt niskie pensje w doradztwie państwowym.

¹⁵ Matuszak E. (2017): *Zatrudnienie w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego w 2017 roku*, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4/2017, s. 107-113; CDR.

Zjawiskiem pozytywnym jest wysoki poziom wykształcenia doradców. Inną kwestią, w sposób pośredni związaną z promocją innowacyjności, jest struktura doradztwa w terenie. Przez wiele lat w ośrodkach doradztwa dążono do zatrudnienia przynajmniej jednego doradcy w każdej gminie. Z powodu braku zainteresowanych pracą w państwowym doradztwie, wymóg ten nie zawsze może być spełniony. Jedną z opcji rozważanych w czasie badań jakościowych była kwestia, czy nie byłaby lepszym rozwiązaniem praca doradców z poziomu biur powiatowych, przy zapewnieniu stałej obsługi u rolnika w miarę potrzeb. Wypowiedzi respondentów nie były jednoznaczne. Wynikały z obawy, że o ile już obecnie na skutek braku środków na dojazdy do rolników z poziomu gmin występują problemy w kontaktach z rolnikami w ich gospodarstwach, to czy przejście na poziom powiatów jeszcze bardziej nie oddali rolników od doradztwa.

Specjalizacja doradców

Problemem zgłaszanym przez respondentów jest fakt, że z konieczności doradcy od kilkunastu lat koncentrują się na obsłudze wniosków unijnych kosztem doradztwa technologicznego. Presja czasu związana z obsługą wniosków „wypycha” z zakresu działania doradztwo technologiczne.

Innym zjawiskiem powiązanim z kumulacją terminów składania wniosków jest problem potencjalnej specjalizacji doradców pracujących bezpośrednio z rolnikami. Jak zwrócili uwagę respondenci, z powodu szczupłości kadr „każdy musi robić wszystko”, żeby obsłużyć rolników zgodnie z terminami naborów, ogłaszanych przez ARiMR.

Część doradców wskazywała na mechanizm pośredniej specjalizacji. Osoby specjalizujące się w danej dziedzinie weryfikowały wnioski sporządzone przez doradców ogólnych. Znajduje to potwierdzenie w odpowiedzi na pytanie w ankiecie dla kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa (PZD): czy doradcy PZD specjalizują się w potrzebnych/wybranych dziedzinach? Wskazań na tak było 104, a na nie – 56.

Kapitał społeczny doradztwa

Na duże znaczenie uwarunkowań społecznych i psychologicznych w doradztwie wskazuje prof. Zawisza w książce „Procesy komunikowania w doradztwie. Teoria i badania empiryczne”(Zawisza 2003)¹⁶. O sile doradztwa publicznego stanowi – między innymi – kapitał zaufania społecznego wśród rolników i mieszkańców wsi, zbudowany przez lata pracą poszczególnych doradców w tym samym środowisku. Warunkiem utrzymania tego kapitału jest właściwa polityka kadrowa wprowadzania nowych doradców przy wykorzystaniu do tego „kapitału społecznego” doradcy odchodzącego. Niestety, właśnie te procesy zostały w wielu WODR-ach zachwiane. Wynika to z braku kadry w doradztwie publicznym, co w dużym stopniu wynika, między innymi, z niskiego poziomu wynagrodzeń i trudności w zatrudnianiu nowych pracowników.

---

¹⁶ Zawisza S. (2003): Procesy komunikowania w doradztwie. Teoria i badania empiryczne. Wyd. ATR, Bydgoszcz 2003, s. 56-71.

Warto odnotować duży poziom frustracji doradców wynikający z obciążenia planowaniem i sprawozdawczością. Jak ujęli respondenci w swoich wypowiedziach:

- „Dodatkową bolączką jest ciągle planowanie i sprawozdawczość, która często zabiera więcej czasu pracy niż doradztwo (szczególnie kierownikom, którzy muszą dzielić swój czas pracy pomiędzy funkcje kierownika i doradcy), a nie przynosi to żadnych wymiernych korzyści.”
- „Tabelki rozbudowane na trzy metry”.

Zastanawia stosunkowo duży udział czasu na podnoszenie kwalifikacji własnych, szczególnie w zestawieniu z opiniami o niemożności udziału w niezbędnych szkoleniach z powodu braku środków finansowych na ten cel w ODR.

W celu uzyskania informacji dotyczących form relacji z rolnikami zadano pytanie respondentom w ankiecie skierowanej do kierowników PZD o określenie form i miejsca udzielania porad (tabela I.4).

Tabela I.4. Forma i miejsce udzielanych porad (w %)

Wyszczególnienie	przez telefon	w biurze doradcy	w gospodarstwie	grupowo
Postęp w technologiach produkcji	13	42	33	12
Ochrona środowiska	16	46	26	12
Progamy rolnośrodowiskowe	13	55	23	9
Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	17	51	22	10
Mechanizacja produkcji roślinnej	10	44	35	11
Produkcja zwierzęca	12	42	35	11
Wymogi wzajemnej zgodności	13	40	35	12
Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	9	42	38	11
Gospodarowanie na OSN	22	47	13	18
Odnawialne źródła energii	15	48	21	16
Rachunkowość rolnicza	9	43	38	10
Sporządzanie biznesplanów	7	77	13	3
Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	7	77	13	3
Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwest. w ramach PROW	7	76	13	4
Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	7	80	13	3

Źródło: Dąbrowski J., Matuszak E. *Kierunki poprawy potencjału doradztwa we wspieraniu innowacyjności w rolnictwie*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2/2018.

Z opinii respondentów wynika, że doradcy pracują z rolnikami częściej „w biurze doradcy” i „przez telefon”, niż poprzez wizyty w gospodarstwie czy doradztwo grupowe. Jest to po części uzasadnione zakresem świadczonych usług. Przy wymaganiach wielu programów pomocowych konieczna jest praca nad wnioskiem czy załącznikami w oparciu o obowiązujące formularze, co może odbywać się w biurze.

Badania jakościowe potwierdziły wnioski z badań ilościowych. Respondenci podali dodatkowe czynniki warunkujące pracę doradców w terenie. Podstawową barierą jest brak w budżetach WODR wystarczających środków finansowych na dojazdy do rolników. Doradcy wykorzystują do pracy własne samochody, a niektórzy pokrywają koszty dojazdu z własnych środków. Jeden z respondentów o długim stażu pracy w tej samej gminie relatywnie często jeździ do rolników, bo jego kontakty z nimi oparte są na latach współpracy i wzajemnego zaufania. Są to już kontakty na wprost zawodowo-prywatne. Większość doradców w dużo mniejszym stopniu podtrzymuje kontakty poza biurem z powodu braku środków na dojazdy.

Na podobnej zasadzie zdarza się, że doradcy kupują laptopy z własnych środków i korzystają z nich dla celów zawodowych. Na podstawie wyników badania trudno oszacować skalę zjawiska w całej publicznej służbie doradztwa. Niemniej warto wskazać na brak środków na „pracę w terenie” jako czynnik osłabiający kapitał społeczny doradztwa publicznego wśród rolników.

W procesie świadczenia usług doradczych należy wskazać na następujące trendy:

Sezonowość pracy doradców

Na skutek kumulacji terminów składania wniosków praca doradców w „sezonie” od kwietnia do czerwca wymaga pracy w nadgodzinach, aby zaspokoić oczekiwania rolników. Sytuację pogarsza fakt ogłaszania przez ARiMR w tym samym czasie naboru wniosków na projekty inwestycyjne.

Nadmierne wymagania planowania i raportowania

Niewątpliwie problemem odczuwanym i zgłaszanym przez kadrę kierowniczą i samych doradców są nadmierne wymogi związane z planowaniem i raportowaniem zajmującym do 10% czasu pracy doradcy, a zwłaszcza kierowników PZD.

Doradztwo we wspieraniu rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie

W tabeli I.5. Zamieszczono odpowiedzi kierowników PZD na pytanie o źródła wiedzy o innowacjach, z których korzystają doradcy. Jako ważne w pracy doradczej określone zostały źródła, które równocześnie spełniają następujące warunki (wiarygodne, dostępne do wykorzystania w pracy doradczej, dotyczące istotnych problemów, itp.).

Tabela I.5. Ważność różnych źródeł wiedzy o innowacjach, możliwych do zastosowania w gospodarstwach, w opinii doradców (w %)

Wyszczególnienie	Bardzo istotne	Istotne	Mało istotne	Nieistotne
Internet	75,8	22,9	1,3	0
Programy telewizyjne	8,8	42,8	45,3	3,1
Prasa rolnicza	32,8	62,9	4,3	0
MRiRW	56,2	35,6	6,3	1,9
ARiMR	69,3	25,1	3,7	1,9
Instytucje samorządowe i rządowe	10,6	48,0	33,7	5,7
Instytuty badawcze rolnicze	38,2	45,6	15,6	0,6
Uniwersytety rolnicze	23,8	46,3	26,2	3,7
Państwowe Inspekcje	28,1	63,7	13,1	3,1
Centrum Doradztwa Rolniczego	58,2	36,2	5,0	0,6
Organizacje pozarządowe	0,6	29,4	58,8	11,2
Firmy sprzedające środki produkcji roślinnej	5,6	67,5	25,0	1,9
Firmy sprzedające środki produkcji zwierzęcej	6,2	62,5	29,4	1,9
Firmy sprzedające maszyny	7,5	61,3	28,7	2,5
Firmy sprzedające urządzenia do wyposażenia budynków inwentarskich	6,2	57,5	33,8	2,5
Firmy skupujące produkty rolnicze	8,1	58,0	35,8	6,2
Prywatne firmy doradcze	2,4	8,8	44,4	44,4
Branżowe związki producentów rolnych	3,8	45,6	44,4	6,2
Biura rachunkowe	2,4	19,4	47,7	30,5

Źródło: Dąbrowski J., Matuszak E. *Kierunki poprawy potencjału doradztwa we wspieraniu innowacyjności w rolnictwie*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2/2018.

Należy zauważyć dużą liczbę wskazań na internet i firmy komercyjne (zaopatrujące rolników w środki produkcji i prowadzących skup), jako główne źródła informacji. Wysoki poziom wskazań mają również MRiRW oraz Centrum Doradztwa Rolniczego i ARiMR.

Natomiast jeśli chodzi o instytucje naukowe, warto zwrócić uwagę na dużą liczbę wskazań na Rolnicze Instytuty Badawcze. Uniwersytety rolnicze mają mniej wskazań, jako bardzo istotne źródła, przy tym samym poziomie co instytuty w kategorii istotne. Wydaje się to potwierdzać fakt większego zakresu współpracy instytutów resortowych MRiRW z doradztwem, chociażby w ramach Planów wieloletnich. Uniwersytety, z racji działania w innych strukturach instytucjonalnych i większej orientacji ocen pracowników naukowych na badania i publikacje, są w mniejszym stopniu postrzegane jako źródło wiedzy praktycznie zorientowanej.

Wyniki te znajdują potwierdzenie w innych publikacjach. Według badań przeprowadzonych przez Karolinę Babuchowską i Renatę Marks-Bielską w II kwartale 2016 r. (Babuchowska, Marks-Bielska, 2017)¹⁷ doradcy jako źródła wiedzy rolniczej wskazywali telewizję 79,18% i odpowiednio 76,95% na Internet i prasę 67,66%.

Wnioski te znajdują również potwierdzenie w wynikach badań jakościowych. Z badań prowadzonych wśród właścicieli towarowych gospodarstw wynika, że kierownicy gospodarstw najczęściej korzystali z informacji o innowacjach w rolnictwie od doradców ODR, a także w dużym stopniu z czasopism fachowych, Internetu oraz z kursów i szkoleń. Dla rolników w wieku produkcyjnym mobilnym (25-44 lat) i posiadających wykształcenie wyższe, głównym źródłem informacji o innowacjach był Internet (Harasim i in., 2017)¹⁸.

Wybrane kluczowe aspekty poruszane przez respondentów:

Kwestia doradztwa technologicznego

Respondenci wiązali innowacyjność głównie z doradztwem technologicznym, które wcześniej stanowiło znaczący obszar działania doradztwa rolniczego. Oparte było, między innymi, na gospodarstwach demonstracyjnych funkcjonujących przy Wojewódzkich Ośrodkach Postępu Rolniczego. Obecnie jak często ujmują doradcy w wypowiedziach:

- „doradztwo technologicznie nie istnieje” (w domyśle w WODR)
- „czasami wstyd iść do rolnika, bo on więcej wie od doradcy”.

Przy tym, co należy podkreślić, jest to trend trwały. Bardzo podobne wyniki przyniosły wyniki badań prowadzonych od grudnia 2012 do lutego 2013 przez Oddział CDR w Krakowie (P. Nowak, A. Dąbrowski, 2013)¹⁹. Ponadto respondenci certyfikowanych prywatnych podmiotów doradczych również podkreślali, że doradztwo technologiczne jest poza zakresem ich działania jako domena firm sprzedających rolnikom środki do produkcji rolniczej.

Doradcy (prywatni jak i doradcy WODR) wskazywali jako „wymagającą uzupełnienia” bądź „brak wiedzy” w obszarze zwiększania innowacyjności gospodarstw (64% doradców publicznych, 70% prywatnych). Z każdej grupy fokusowej z respondentami-doradcami była zgłaszana kwestia powrotu do doradztwa technologicznego, jako bardzo potrzebnego. Dla części doradców jest to kwestia powrotu do tego, czym doradztwo rolnicze powinno się – ich zdaniem – głównie zajmować. Główną barierą w szkoleniach doradców, nie tylko w zakresie innowacyjności, jest brak środków w budżetach WODR na organizację

---

¹⁷ Babuchowska K.; Marks-Bielska R. (2017): Innowacje i uwarunkowania wpływające na jakość innowacji w zrównoważonym rozwoju polskiego sektora rolno-spożywczego, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2/2017, s. 5-16; CDR.

¹⁸ 2. Harasim A., Matyka M., Kopiński J. (2017): Wiek i wykształcenie rolników oraz ich źródła informacji o innowacjach w rolnictwie; Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4/2017, s. 18-26; CDR.

¹⁹ 5. Nowak P., Dąbrowski A. (2013): Publiczne doradztwo rolnicze wobec wyzwań przyszłości i oczekiwań mieszkańców wsi, CDR Kraków 2013, s.15.

długofalowych programów szkoleniowych. Wielu respondentów podkreślało, że w sytuacji bardzo ograniczonych budżetów trudno oddelegować pracownika/doradcę na szkolenie i sfinansować koszty dojazdu, noclegów i wyżywienia.

Współpraca z nauką

Doradcy i rolnicy podkreślali w swoich wypowiedziach niewystarczający zakres i poziom współpracy z placówkami naukowo badawczymi. Stwierdzali, brak stałych kontaktów z przedstawicielami nauki. Jedną z okazji są szkolenia, konferencje organizowane przez różne podmioty. Wskazywano, że są pracownicy naukowcy potrafiący przełożyć język nauki na język praktyki. Ale bywa też i tak, że:

– „prace naukowe nie mają przełożenia na potrzeby rynku lokalnego”

– „doktoranci nie chcą przekazywać informacji”.

Stwierdzano również, że podobnie jak w innych obszarach, brak środków stanowi barierę w stałej współpracy z placówkami naukowo-badawczymi (brak możliwości sfinansowania szkoleń czy konsultacji). Pojawiały się też głosy mniejszości, że mają kontakty z instytutami, że współpraca jest owocna, chociaż często oparta na kontaktach osobistych, tradycjach współpracy pomiędzy niektórymi WODR a instytutami.

Stopień realizacji działań w ramach PROW 2014-2020 w odniesieniu do doradztwa rolniczego

W PROW 2014-2020 wspierano doradztwo rolnicze w ramach dwóch działań:

- a. Transfer wiedzy i działalność informacyjna (M01),
- b. Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi w zakresie zastępstw (M02)

Z sprawozdania ARiMR za 2022 r.²⁰ wynika, że w ramach działania Transfer Wiedzy i działalność informacyjna w PROW 2014-2020 wyodrębniono dwa poddziałania: M1.1- Wsparcie dla działań w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności i M02 – Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym. W ramach poddziałania M1.1 zgłoszono 194 wnioski na łączną kwotę 314,64 mln zł. Podpisano natomiast tylko 74 umowy (38,1%) na kwotę 152,86 mln zł. (48,%), a ostateczna wypłata wyniosła 12,85 mln zł (8,4% kwoty wg umów, a tylko 4,08% kwoty wnioskowanej). Podane liczby wskazują na bardzo niski stopień realizacji tego poddziałania w stosunku do zgłoszonych potrzeb. W ramach tego poddziałania przeszkolono 27492 uczestników, z tego 16620 (60,5%) w zakresie norm i wymagań w zakresie wzajemnej zgodności, 8941 (32,5%) w zakresie nowoczesnych technologii upraw zbóż i 1931 (7%) w zakresie chowu świń i bydła mięsnego

W odniesieniu do poddziałania „b” w latach 2014-2022 zgłoszono 164 wnioski na łączną kwotę 560,22 mln zł. Podpisano 109 umów (66,4%) na kwotę 403,96 mln zł (72,1%), a ostateczna wypłata wyniosła 199,48 mln zł (49,38 % kwoty wg umów).

---

²⁰ Sprawozdanie z działalności ARiMR za

W ramach tego poddziałania wyróżniono dwa komponenty: wsparcie usług doradczych i wsparcie szkolenia doradców. W odniesieniu do wsparcia usług doradczych zgłoszono 103 wnioski na łączną kwotę 499,78 mln zł. Podpisano 77 umów (74,7%) na kwotę 384,18 mln zł (76,8%), a ostateczna wypłata wyniosła 187,1 mln zł (48,7% kwoty wg umów). W odniesieniu do wsparcia szkoleń doradców zgłoszono 61 wniosków na kwotę 60,44 mln zł. Podpisano 32 umowy (52,4%) na kwotę 19,78 mln zł (32,7%), a ostateczna wypłata wyniosła 12,39 mln zł (62,6% kwoty wg umów).

Dostępne źródła nie dają podstaw do wskazania przyczyn niskiego stopnia realizacji potrzeb w tym zakresie. Rażąco niski jest stopień realizacji wsparcia w zakresie transferu wiedzy i działalności informacyjnej wynoszący 38,1% (podpisane umowy) i 4,1% (wypłacone kwoty w stosunku do zgłoszonych potrzeb). Korzystniejsza sytuacja wystąpiła w odniesieniu do usług doradczych i usług w zakresie zarządzania. Udział podpisanych umów wynosił 66,4%, natomiast wypłacone kwoty stanowiły 49,38% zgłoszonych potrzeb. Przyczyn niskiego stopnia realizacji poddziałań w zakresie doradztwa należy dopatrywać się w niewłaściwym przygotowaniu wniosków i prawdopodobnie ograniczonych środków finansowych.

Podsumowując należy stwierdzić, że:

- Doradztwo rolnicze ma duży potencjał zwiększenia efektywności w promowaniu innowacyjności w rolnictwie. Pozytywnie trzeba ocenić, że doradcy państwowi ponad 70% czasu pracy przeznaczają na działania doradcze, informacyjne, szkoleniowe i upowszechnieniowe na rzecz rolników i mieszkańców wsi.
- Spadkowe tendencje zatrudnienia utrzymujące się w doradztwie publicznym stanowią zagrożenie utrzymania poziomu zaufania i kapitału społecznego wśród rolników i mieszkańców wsi. Zaufanie i kapitał społeczny doradztwa może mieć kluczowe znaczenie w docieraniu do rolników w procesie promowania innowacyjności. Stąd potrzebne są działania w celu powstrzymania tego negatywnego procesu.
- W tym kontekście warto rozważyć powrót do doradztwa technologicznego, będącego domeną działania doradztwa w przeszłości. Należy wykluczyć opcje „konkurencji” z przedstawicielami firm prywatnych dostarczających środki do produkcji rolniczej. Są to dwa równoprawne obszary działania, każdy rządzący się swoją logiką. Nie są to formy doradztwa, które muszą być w stanie konfliktu. Istotnym atutem państwowego doradztwa rolniczego jest jego obiektywizm, czyli udzielanie porady tylko i wyłącznie z punktu widzenia rolnika, jako głównego podmiotu procesu doradztwa. Ażeby ten obiektywizm osiągnąć, potrzebna jest wiedza (fachowość), stała współpraca z jednostkami naukowymi i dostęp do informacji o innowacjach w rolnictwie w kraju, Europie i świecie.

- Podstawą obiektywizmu doradztwa państwowego może być system dostępu do wyników badań, pozwalający doradcom na ocenę, jakie są możliwe do zastosowania metody produkcji/środki do produkcji rolniczej w przypadku danego gospodarstwa. Głównym obszarem problemowym jest szybkie udostępnienie doradcom informacji opartych na niezależnych, wiarygodnych badaniach produktów będących w obrocie na rynku i nowych rozwiązań technologicznych. System taki mógłby wstępnie opierać się na minimum dwóch filarach:
  - Sieci gospodarstw demonstracyjnych,
  - Instytucjonalizacji współpracy doradztwa rolniczego z instytutami badawczymi w ramach programu transferu wiedzy, w tym systemu doskonalenia doradców i udostępniania wyników badań.

Wyniki badań Firleja i Rydz (2012)²¹ również wskazują na duże znaczenie doradztwa rolniczego. Profesjonalne doradztwo pomaga w zarządzaniu gospodarstwem rolnym i jest ważnym ogniwem w przepływie informacji rynkowych i naukowych. Doradztwo rolnicze tworzy podaż różnego typu usług niematerialnych, określanych jako specjalistyczne i świadczonych przez wysoko wykwalifikowanych doradców specjalizujących się w danej dziedzinie, na rzecz rolników, rolnictwa oraz podmiotów gospodarczych sektora rolniczego.

Z ekonomicznego punktu widzenia doradztwo pośrednio przyczynia się do zmiany pewnych struktur o charakterze mikroekonomicznym (gospodarstwo rolne) makroekonomicznym (rolnictwo, gospodarka narodowa) w efektywne systemy gospodarowania. Opierając się na tak sformułowanych zadaniach doradztwa rolniczego, można wyróżnić trzy jego funkcje²²:

- edukacyjną, czyli organizowanie programów doradczych w formie spotkań, kursów, seminariów, wykładów, wyjazdów, doradztwa indywidualnego i grupowego, dystrybucji wydawnictw,
- wdrożeniowo – upowszechnieniową, czyli promowanie i zachęcanie rolników do stosowania nowych rozwiązań technologicznych, organizacyjnych i ekonomicznych,
- informacyjną, dotyczącą zbierania, przetwarzania i popularyzowania wśród rolników informacji (głównie rynkowych).

Dotychczasowe badania pozwoliły ukazać jeszcze jedną istotną funkcję doradztwa rolniczego utożsamianą głównie z komercyjnymi firmami konsultingowymi, a mianowicie – pomnażanie dochodów rolników. Implikuje to wniosek, że obecnie na rynku usług doradczych funkcjonują zarówno instytucje publiczne, jak i prywatne firmy, więc sektor publiczny nie ma już monopolu na świadczenie tego typu działalności. W krajach Unii popularne są samorządowe oraz spółdzielcze formy doradztwa i podobne tendencje kształtują się także w Polsce.

---

²¹ K. Firlej, A. Rydz, *System doradztwa rolniczego w Polsce oraz jego wykorzystanie w ramach działania 114 PROW 2007-2013*. Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, 5(2012), s. 199-222.

²² Z. Brodnicki, E. K. Chyłek, *Doradztwo w agrobiznesie*, Wyd. ART, Olsztyn 1999, s. 21.

Ad. 3. Modernizacja gospodarstw rolnych w ramach poddziałania 4.1. Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych

---

Gospodarstwa rolne wymagają inwestycji w celu rozwoju prowadzonej działalności. Inwestycje w rolnictwie mają na ogół charakter długoterminowy, a ich wysokość jest uzależniona od dochodu, który jest w stanie osiągnąć gospodarstwo. Działalność inwestycyjna w gospodarstwach rolnych zależy od wielu czynników, w tym od zmiennych makroekonomicznych, uwarunkowań rynkowych oraz sytuacji finansowej gospodarstw.

Wyposażenie gospodarstw rolnych w produkcyjne środki trwałe wywiera znaczny wpływ na ich sytuację ekonomiczną, a struktura majątku produkcyjnego decyduje o możliwościach wytwórczych. Ważne jest również odpowiednie dostosowanie wyposażenia gospodarstw do prowadzonych kierunków produkcji. Posiadanie nowoczesnych maszyn i urządzeń technicznych umożliwia stosowanie nowych technologii, a to przyczynia się do wzrostu wydajności pracy, skali produkcji i poprawy jej jakości (Gołębiewska, 2010)²³.

W inwestycjach szczególnie ważne jest wsparcie finansowe z UE. Inwestycje sprzyjają poprawie dochodowości gospodarstw rolnych, konkurencyjności na jednolitym rynku, w wyniku ich przeprowadzania poprawia się dobrostan zwierząt i ochrona środowiska (Wasąg 2009)²⁴.

W literaturze przedmiotu można spotkać podział inwestycji na odtworzeniowe i rozwojowe:

- inwestycje odtworzeniowe (restytucyjne) – polegają na zastąpieniu zużytych środków trwałych nowymi i służą utrzymaniu dotychczasowego potencjału produkcyjnego jednostki gospodarczej. W procesie odtwarzania zużytych składników majątku trwałego dokonuje się jednak przeważnie ich modernizacji (przebudowa, wprowadzenie środków wydajniejszych) oraz unowocześnia się procesy wytwórcze i wówczas tego rodzaju inwestycje określa się mianem odtworzeniowo-modernizacyjnych. Należy dodać, że modernizacja jest efektywnym sposobem zwiększenia zdolności produkcyjnych jednostki gospodarczej, dzięki niej następuje bowiem poprawa warunków pracy i wzrost jej wydajności, wzrost poziomu produkcji, poprawa jej jakości, obniżka kosztów produkcji, wzrost efektywności składników majątku trwałego oraz poprawa wyników ekonomiczno-finansowych;
- inwestycje rozwojowe – polegają na zwiększeniu stanu posiadania majątku trwałego, a poprzez to bezpośrednio przyczyniają się do zwiększenia zdolności produkcyjnych jednostki gospodarczej.

---

²³ Gołębiewska B., 2010, *Kierunki podejmowanych działań inwestycyjnych w gospodarstwach rolniczych o zróżnicowanych powiązaniach z otoczeniem*, „Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, t. 97, z. 4.

²⁴ Wasąg Z. 2009: *Wpływ dofinansowania unijnego na modernizacje techniczną gospodarstw rolnych w Polsce*, Inż. Rol., 8/17, 267-273.

Przedsięwzięcia inwestycyjne służą także substytucji pracy żywej kapitałem, co wynika ze zmian cen kosztów czynników produkcji, wśród których największą dynamikę wykazują koszty pracy (Ziętara, 2008)²⁵. Powoduje to określone konsekwencje dla ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych, polegające na preferowaniu technik i technologii praco-oszczędnych, ale i tym samym kapitałochłonnych (Runowski, 2009)²⁶.

Podejmowanie działań inwestycyjnych jest świadectwem prowadzenia działalności rynkowej, modernizowania gospodarstwa rolnego i powiększania skali produkcji. Podejmowane inwestycje produkcyjne decydują o możliwościach rozwojowych gospodarstw rolnych. Wskazują one, że rolnik powiększa zasoby środków trwałych lub podnosi ich jakość, co ma się przyczynić do powiększenia potencjału gospodarstwa w przyszłości. Doskonalenie technicznych środków pracy, a także wprowadzanie nowoczesnych maszyn i urządzeń w produkcji rolniczej prowadzi do wzrostu produktywności zarówno w produkcji roślinnej, jak i zwierzęcej (Józwiak, Kagan, 2008; Gołębiowska, 2010)²⁷

Należy jednak mieć na uwadze, że uwarunkowania inwestycyjne w gospodarstwach rolnych w Polsce są zróżnicowane. Mogą one tkwić wewnątrz gospodarstw, a także wynikać z warunków, jakie stwarza im otoczenie. Ważnym czynnikiem jest skłonność rolnika do inwestowania, czego wymiernym efektem może być właśnie podejmowanie decyzji inwestycyjnych. Jest to informacja wskazująca na to, czy rolnik przejawia postawę prorozwojową, czy też nastawiony jest na konsumpcję. Korzystne warunki w otoczeniu gospodarstw na pewno w dużej mierze przyczyniają się do podejmowania przez rolników działalności inwestycyjnej. Kierunek i cel działań inwestycyjnych często wyznaczają też warunki przyrodnicze, w jakich funkcjonuje gospodarstwo rolne i prowadzona jest produkcja. Jest to związane z koniecznością wyposażenia gospodarstwa w odpowiednie maszyny i urządzenia niezbędne do produkcji w danych warunkach. W dużej mierze działania inwestycyjne rolników mogą też być uzależnione od kierunków prowadzonej produkcji czy też preferowanego typu rolniczego gospodarstwa. Celem działań inwestycyjnych może być wprowadzanie nowych technologii, poprawa jakości produkcji, różnicowanie działalności rolniczej np. w kierunku działalności nierolniczej czy też dostosowanie produkcji rolnej do wymogów związanych z ochroną środowiska przyrodniczego (Woś, 2000; Gołębiowska, 2010)²⁸.

---

²⁵ Ziętara W., 2008, *Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, t. 94, z. 2.

²⁶ Runowski H., 2009, *Tendencje zmian w organizacji i ekonomice przedsiębiorstw rolnych – aspekty teoretyczne*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 75.

²⁷ Józwiak W., Kagan A., 2008, *Gospodarstwa towarowe a gospodarstwa wielkotowarowe*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria, t. 95, z. 1.

Gołębiowska B., 2010, *Kierunki podejmowanych działań inwestycyjnych w gospodarstwach rolniczych o zróżnicowanych powiązaniach z otoczeniem*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, t. 97, z. 4.

²⁸ Woś A., 2000, *Inwestycje i akumulacja w rolnictwie chłopskim w latach 1988–1998*, Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, z. 466, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Wyniki badań wskazują, że przez wiele lat polskie gospodarstwa były niedoinwestowane, co negatywnie wpłynęło na ich zdolność do konkurencyjności. Drastyczne załamanie inwestycji (sięgające 47%) w polskim rolnictwie nastąpiło po wprowadzeniu w 1989 r. zasad gospodarki rynkowej, co poskutkowało osłabieniem potencjału ekonomicznego gospodarstw. Punktem zwrotnym dla polskiego rolnictwa była akcesja Polski do Unii Europejskiej oraz objęcie Wspólną Polityką Rolną (Kisiel, Babuchowska, 2013)²⁹.

Decyzje inwestycyjne podejmowane przez rolników są wypadkową oddziaływania czynników egzogenicznych, jak i endogenicznych. Do czynników egzogenicznych oddziałujących na aktywność inwestycyjną rolników można zaliczyć czynniki związane z popytem na wytwarzane surowce, przewidywany i obecny poziom cen na produkty rolne, warunki popytowe, a zwłaszcza poziom ponoszonych kosztów, dostępność czynników produkcji oraz ich koszt, obecna jak i przewidywana przez rolników koniunktura gospodarcza, rozwiązania systemowe (finansowe, ekonomiczne, instytucjonalne), polityka gospodarcza, a zwłaszcza polityka rolna, polityka fiskalna, monetarna, poziom inflacji oraz poziom stóp procentowych decydujący o koszcie pozyskania kapitału, stopień otwartości gospodarki na powiązania międzynarodowe, uregulowania prawne i inne. Natomiast czynniki endogeniczne wynikają z potencjału produkcyjnego rolnictwa, stopnia zużycia aktywów trwałych, poziomu nowoczesności stosowanych technik wytwórczych, poziomu wiedzy kierujących gospodarstwem rolniczym, ich wieku, sytuacji ekonomiczno-finansowej gospodarstw rolniczych, a zwłaszcza poziomu generowanego dochodu rolniczego (Kusz 2012; Kusz, Gędek, Kata 2015)³⁰.

Wypadkową oddziaływania czynników zewnętrznych i wewnętrznych są decyzje rolników o realizacji lub zaniechaniu inwestycji. W tym kontekście należy przytoczyć opinie rolników dotyczące zmian jakie zaszły w gospodarstwach po zrealizowaniu inwestycji oraz trudności z którymi się zetknęli realizując te przedsięwzięcia (Zalewski 2021)³¹. **Badanie dotyczy oddziaływania PROW2007-2013. Mimo, że badanie dotyczy wcześniejszego okresu, to wyniki tych badań zachowują aktualność.**

Gołębiowska B., 2010, *Kierunki podejmowanych działań inwestycyjnych w gospodarstwach rolniczych o zróżnicowanych powiązaniach z otoczeniem*, „Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, t. 97, z. 4.

²⁹ Kisiel R., Babuchowska K., *Nakłady inwestycyjne w gospodarstwach rolnych – ujęcie regionalne*, Roczniki Naukowe SERiA 2013, z. 1.

³⁰ Kusz D. 2012. *Egzogeniczne i endogeniczne uwarunkowania procesu modernizacji rolnictwa*. Roczn. Ekon. Rol. i Rozw. Obsz. Wiej., t. 99, z. 2.

Kusz D., Gędek S., Kata R. 2015. *Egzogeniczne uwarunkowania inwestycji w rolnictwie polskim*, [w:] A. Czyżewski, B. Klepacki (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*. IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.

³¹ Zalewski K., 2021. *Efektywność publicznego wsparcia finansowego działalności inwestycyjnej w procesie modernizacji mleczarskich gospodarstw rolnych województwa podlaskiego*. Praca doktorska, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Wydział Ekonomiczny. Szczecin 2021.

Celem badań była ocena efektywności publicznego wsparcia finansowego działalności inwestycyjnej prowadzonej przez wybrane gospodarstwa mleczarskie województwa podlaskiego. Do przeprowadzenia badań wytypowano metodą celową 207 gospodarstw rolnych utrzymujących się z produkcji mleka, które w latach 2011-2014 korzystały z unijnego wsparcia finansowego dla przeprowadzanych inwestycji w ramach programu „Modernizacja gospodarstw rolnych” zawartego w PROW 2007-2013.

Tabela I.6. Opinia rolników odnośnie zmian jakie zaszły w gospodarstwach rolnych na skutek realizowanych inwestycji w zależności od wysokości wsparcia finansowego (%)

Inwestycja spowodowała:	Wartość wsparcia finansowego, zł		
	do 100 000 grupa A	100 001-200 000 grupa B	powyżej 200 000 grupa C
Wzrost dochodu rolniczego	90,48	87,84	95,71
Wzrost skali produkcji	87,30	86,49	92,86
Rozpoczęcie nowej produkcji w celu jej dywersyfikacji	22,22	22,97	24,29
Polepszenie jakości produkcji	80,95	79,73	85,71
Obniżenie kosztów produkcji	71,43	64,86	78,57
Poprawa organizacji produkcji	79,36	83,78	87,14
Dostosowanie profilu produkcji do wymagań rynkowych	66,67	66,22	80,00
Wzrost wartości gospodarstwa	80,95	82,43	88,57
Wzrost prestiżu i zadowolenia z zajmowanej pozycji	68,25	61,62	68,57
Redukcja zatrudnienia	28,57	25,68	25,71
Wprowadzenia automatyzacji i mechanizacji	74,60	81,08	85,71
Uczynienie pracy łatwiejszą i lżejszą	84,13	87,84	87,14
Ochrona i poprawa środowiska naturalnego	77,78	74,32	80,00
Poprawa warunków sanitarno-higienicznych	76,19	71,62	80,00
Poprawa dobrostanu zwierząt	73,01	72,97	85,71
Inne	9,52	18,92	5,71

Źródło: Zalewski K., 2021. *Efektywność publicznego wsparcia finansowego działalności inwestycyjnej w procesie modernizacji mleczarskich gospodarstw rolnych województwa podlaskiego*. Praca doktorska, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Wydział Ekonomiczny. Szczecin 2021.

Wyniki badań (tabela I.6) w znacznym stopniu pokrywają się z przyjętymi wcześniej założeniami warunkującymi przeprowadzenie inwestycji. We wszystkich badanych grupach rolników jako najważniejsze podano odpowiedzi twierdzące, że przeprowadzone inwestycje skutkowały przede wszystkim wzrostem dochodu rolniczego, wzrostem skali produkcji i uczynieniem pracy łatwiejszą i lżejszą. Duży odsetek rolników wskazał również, że

przeprowadzone inwestycje wpłynęły na poprawę organizacji produkcji, polepszenie jej jakości i spowodowały wzrost wartości gospodarstwa. Dla gospodarstw z grupy B i C w dużym stopniu ważne było również wprowadzenie automatyzacji i mechanizacji produkcji rolniczej, zaś gospodarstwa grupy C dodatkowo wyartykułowały kwestię podniesionego w wyniku zrealizowanej inwestycji dobrostanu zwierząt gospodarskich.

Przeprowadzone inwestycje – zdaniem rolników uczestniczących w badaniach – w najmniejszym stopniu wpłynęły na rozpoczęcie nowej produkcji i redukcję zatrudnienia w gospodarstwie. **Rolnicy w swoich opiniach podkreślając niski wpływ inwestycji na redukcję zatrudnienia nie uwzględnili wpływu inwestycji na wzrost dochodowości i wydajności pracy. Z dostępnych danych z tabeli 1.6 wynika, że skutkiem inwestycji był wzrost dochodowości pracy (dochód z gospodarstwa/zatrudnionego) o 160%, a wydajności pracy (produkcja/zatrudnionego) o 157% (wg autorów).**

Przeprowadzając inwestycje w gospodarstwie rolnym – zarówno zakupowe jak i budowlane – należy brać pod uwagę także trudności, które mogą stanowić poważny problem w powodzeniu przedsięwzięcia inwestycyjnego. Dla zdiagnozowania barier utrudniających działalność inwestycyjną w badanych gospodarstwach rolnych, podczas ich ankietyzacji zebrano informacje dotyczące tej kwestii. Bariery wskazywane najczęściej przedstawiono w tabeli I.7.

Tabela I.7. Bariery utrudniające działalność inwestycyjną w zależności od wysokości wsparcia finansowego (%)

Bariery	Wartość wsparcia finansowego, zł		
	do 100 000 grupa A	100 001-200 000 grupa B	powyżej 200 000 grupa C
Brak niezbędnych kapitałów własnych	65,08	70,27	61,43
Trudności w pozyskaniu kredytów	34,92	36,49	32,86
Wysokie oprocentowanie kredytów	61,90	59,46	58,57
Długotrwałe procedury uzyskania zgody na inwestycję	66,67	63,51	65,71
Skomplikowane procedury ubiegania się o fundusze unijne	77,78	59,46	61,43
Brak doradztwa i praktycznych wzorców	36,51	22,97	24,29
Niezadawalające funkcjonowanie systemu informacyjnego	36,51	29,73	37,14
Zbyt duże ryzyko niepowodzenia	50,79	39,19	42,86
Niska opłacalność produkcji	49,21	58,11	37,14
Niepewność co do polityki rolnej	63,49	59,46	60,00
Inne	9,52	9,46	10,01

Źródło: Zalewski K., *Efektywność publicznego wsparcia finansowego działalności inwestycyjnej w procesie modernizacji mleczarskich gospodarstw rolnych województwa podlaskiego*. Praca doktorska, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Wydział Ekonomiczny. Szczecin 2021.

Gospodarstwa z grupy A (czyli te, które pozyskały wsparcie na inwestycje w wysokości do 100 tys. zł) za najbardziej uciążliwe uznały skomplikowane procedury ubiegania się o fundusze unijne. Na kolejnym miejscu wskazano długotrwałe procedury uzyskania zgody na inwestycje. Istotną barierą była też niewystarczająca ilość niezbędnych kapitałów własnych do przeprowadzenia inwestycji. Na niedobór kapitału własnego – jako na najważniejszą barierę w działalności inwestycyjnej – wskazały gospodarstwa grupy B (gdzie wysokość pozyskanego wsparcia zawierała się pomiędzy 100 a 200 tys. zł). W dalszej kolejności wskazywano na długotrwałe procedury uzyskania zgody na inwestycje. Blisko 60% respondentów wśród barier wymieniło też: wysokie oprocentowanie kredytów, skomplikowane procedury ubiegania się o fundusze unijne i niepewność co do polityki rolnej.

Gospodarstwa grupy C, czyli te, które pozyskały największe dofinansowanie do swoich inwestycji (powyżej 200 tys. zł.) wskazały na te same co poprzednie grupy bariery – ułożone jedynie w nieco zmienionej kolejności. Aczkolwiek wciąż wskazywano na: długotrwałe procedury uzyskania zgody na inwestycje, brak niezbędnych kapitałów własnych, skomplikowane procedury ubiegania się o fundusze unijne i niepewność co do polityki rolnej.

Jako czynniki najmniej utrudniające działalność inwestycyjną w badanych gospodarstwach rolnych uznano funkcjonowanie doradztwa rolniczego i dostępność kredytów

Reasumując należy stwierdzić, że brak własnych środków finansowych i otoczenie instytucjonalne rolnictwa – które z samej natury istnienia winno być wsparciem dla rolników – zostały wyartykułowane jako te najbardziej utrudniające przeprowadzenie inwestycji. Wszystkie badane gospodarstwa rolne wskazywały również na niepewność co do polityki rolnej jako na istotną barierę w działalności inwestycyjnej. Jest to przejaw obawy o zawirowania cenowe na poszczególnych rynkach rolnych (tzw. górkę i dołki cenowe i „klęski urodzaju”) jak i brak długofalowej, wspólnej i spójnej krajowej polityki rolnej. Nie sposób też nie zauważyć stosunkowo dużej liczby wskazań poszczególnych odpowiedzi co przesądza o realnym zetknięciu się przez badane gospodarstwa z mnogością barier w trakcie planowania, realizacji i rozliczenia inwestycji.

Do interesujących wniosków prowadzą badania, w których nakłady inwestycyjne gospodarstw rolnych przeanalizowano według trzech celów wydatkowania kapitału, wzięto pod uwagę budynki i budowle, maszyny, środki transportu. Przeprowadzone badania dotyczyły oddziaływania PROW 2007-2013. Wynika z nich, że w 2015 r. na 1 gospodarstwo rolne przypadało 3762,57 zł nakładów na działalność inwestycyjną, z czego największy udział stanowiły wydatki na budynki i budowle – 43,11%. Najmniejsza część nakładów dotyczyła środków transportu – 13%. W całym analizowanym okresie 2005–2015 udział wydatków na maszyny w ogólnej

kwocie nakładów inwestycyjnych pozostawał na stałym poziomie i mieścił się w przedziale 32,1-38,3%. Podobna sytuacja dotyczy środków transportu, których udział nie przekroczył 16,7%. Zatem udział poszczególnych rodzajów nakładów inwestycyjnych był stabilny. Natomiast silną tendencję wzrostową zauważono, analizując ich dynamikę. Od 2005 r. całkowita wielkość nakładów inwestycyjnych wzrosła czterokrotnie. Najsilniejsze zmiany charakteryzują wydatki na budynki i budowle, które od 2009 r. gwałtownie wzrastają, osiągając ostatecznie pięciokrotność nakładów z 2005 r. Jest to najwyższy wzrost pośród analizowanych grup nakładów. Inwestycje w maszyny i środki transportu zahamowały swój wzrost w 2013 r., co różnicowało tempo z nakładami na budynki i budowle. W 2015 r. gospodarstwa rolne wydały o 304,59% więcej środków na maszyny oraz o 268,92% więcej na środki transportu w porównaniu do 2005 r. Można zatem wnioskować, że przez 11 lat od momentu wstąpienia Polski do UE nakłady inwestycyjne wyraźnie wzrosły, ale nie zmieniła się znacznie celowość wydatkowanego kapitału. Wynika to w głównej mierze ze specyfiki działalności rolniczej. Nakłady inwestycyjne zależą od prowadzonej produkcji: roślinnej lub zwierzęcej. Gospodarstwo zwierzęce więcej środków inwestuje w budynki, natomiast roślinne i mieszane – w maszyny i środki transportu (Kusz, 2008)³².

Na kierunki inwestowania w ramach operacji „Modernizacja gospodarstw zwrócił uwagę B. Wawrzyniak³³. Dokonał analizy kierunków inwestowania w ramach PROW w latach 2017-2019 z podziałem na cztery obszary inwestowania: „A” inwestycje związane z produkcją psiać, „B” z produkcją mleka, „C” z produkcją wołowiny, „D” z innymi operacjami związanymi z technologią produkcji. Strukturę zakończonych inwestycji w latach 2017-2019 podano w tabeli I.8.

Tabela I.8. Struktura zakończonych inwestycji (operacji) na podstawie zrealizowanych umów związanych z modernizacją gospodarstw rolnych

Rok	Razem	w tym:							
		Rozwój produkcji psiać	%	Rozwój produkcji mleka krowiego	%	Rozwój produkcji bydła mięsnego	%	Racjonalizacja technologii produkcji	%
2015/2016	2827	131	4,7	862	30,5	268	9,4	1566	55,4
2017	13526	183	1,4	1019	7,5	340	2,5	11984	88,6
2018	7108	70	0,9	594	8,4	139	2,0	6305	88,7
2019	11607	116	1,0	938	8,1	223	1,9	10330	89,0
Ogółem	35068	500	1,4	3413	9,7	970	2,8	30185	86,1

Źródło: Wawrzyniak 2021

³² Kusz D., 2008, *Inwestycje rzeczowe w wybranych gospodarstwach rolniczych o różnych kierunkach gospodarczych*, Zeszyty Naukowe SGGW, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, nr 67.

³³ Wawrzyniak B. Efekty realizacji działania „Modernizacja gospodarstw rolnych w ramach PROW 2014-2020. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4/2021.

Z analizy liczb podanych w tabeli 1.8 wynika, że największym zainteresowaniem rolników cieszyły się inwestycje związane z racjonalizacją technologii produkcji, których udział wynosił w analizowanych latach 86,1%. Wiązały się głównie z zakupem maszyn i urządzeń. Najmniejsze zainteresowanie było inwestycjami związanymi z produkcją prosiąt. Ich udział wynosił zaledwie 1,4%. Można przypuszczać, że było to wynikiem drastycznego spadku pogłowia trzody chlewnej i problemami związanymi z uzyskiwaniem pozwoleń na budowę chlewni o większej skali. Na te problemy zwracali uwagę Mirkowska i Ziętara (2019)³⁴. Nieco większe było zainteresowanie rolników inwestycjami związanymi z produkcją mleka i żywca wołowego. Ich udział wynosił odpowiednio: 9,7 i 2,8%. Uogólniając, należy stwierdzić, że modernizacja gospodarstw wbrew założeniom PROW 2014-2020 w niewielkim stopniu odnosiła się do rozwoju produkcji zwierzęcej, głównie produkcji prosiąt.

Wyniki badań przeprowadzone przez Wickiego i Pietrzykowskiego (2018)³⁵ wykazały, że charakterystyka rolnictwa w poszczególnych województwach jest zróżnicowana. Wynika to zarówno z wielkości województw, ale także z występującej w nich struktury agrarnej. Najważniejsze informacje o rolnictwie w układzie województw przedstawiono w tabeli I.9. Natomiast w tabeli I.10 przedstawiono podstawowe informacje o realizacji działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w poszczególnych województwach

Przeprowadzone analizy dotyczące zmian zróżnicowania przestrzennego wykorzystania środków z działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach PROW 2007-2013 i PROW 2014-2020 wykazały, że w drugim okresie budżetowym wyższe jest wykorzystanie tych środków w województwach z większymi obszarowo gospodarstwami. Województwa, w których dominują drobne gospodarstwa rolne charakteryzowały się w pierwszym okresie budżetowym najwyższym udziałem gospodarstw korzystających z dotacji na inwestycje spośród grupy gospodarstw uprawnionych do uzyskania wsparcia (powyżej 20%). W kolejnym okresie aktywność rolników w tych województwach była niższa niż w innych, a wysoka aktywność obserwowana była w województwach z dużymi gospodarstwami, gdzie udział gospodarstw korzystających z działania wynosił 35-40%, podczas gdy w PROW 2007-2013

---

³⁴ Mirkowska Z., Ziętara W. 2019: Pozycja konkurencyjna polskich gospodarstw nastawionych na chów trzody chlewnej. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* nr 1/2019.

³⁵ Wicki L., Pietrzykowski R., 2018. *Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania środków na modernizację gospodarstw rolnych z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich*. Zeszyty Naukowe SGGW., *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 124.

było to poniżej 20%. Może to oznaczać, że mniejsze gospodarstwa albo zrealizowały już potrzebne inwestycje, albo, co bardziej prawdopodobne, wciąż nie mogą generować takiej nadwyżki, która umożliwi im współfinansowanie inwestycji. Oznacza to, że w przyszłości obserwowane będzie coraz większe zróżnicowanie międzyregionalne rolnictwa, zgodnie z tendencją do jego dychotomicznego rozwoju. Realizacja działań prorozwojowych wspólnej polityki rolnej sprzyja w większym stopniu rozwojowi gospodarstw silnych ekonomicznie. W regionach o rozdrobnionym rolnictwie będzie ona tylko częściowo skuteczna.

Tabela I.9. Podstawowe dane o rolnictwie według województw w latach 2015 i 2022

Województwa	Liczba gospodarstw aktywnych* (tys.)		Powierzchnia UR** (tys. ha)''		Liczba pracujących w rolnictwie*** (tys.)	
	2015	2022	2015	2020	2015	2022
Dolnośląskie	55,0	49,3	910,0	905,1	84,3	44,1
Kujawsko-pomorskie	63,0	57,8	1064,0	1044,6	105,3	65,9
Lubelskie	173,0	162,4	1444,0	1366,2	305,8	146,5
Lubuskie	19,8	18,1	391,0	439,4	33,2	16,2
Łódzkie	119,8	112,7	972,0	968,1	177,6	91,1
Małopolskie	118,8	109,8	537,0	542,7	270,7	146,4
Mazowieckie	205,9	195,0	1931,0	1955,0	300,0	168,9
Opolskie	27,2	25,5	497,0	515,3	48,9	29,2
Podkarpackie	114,7	105,9	574,0	555,4	255,8	88,3
Podlaskie	81,0	77,7	1058,0	1087,8	124,4	80,0
Pomorskie	38,6	36,4	760,0	762,6	62,2	42,9
Śląskie	46,8	43,2	357,0	381,1	99,3	37,6
Świętokrzyskie	83,3	78,4	481,0	489,1	148,0	63,6
Warmińsko-mazurskie	43,7	41,5	995,0	1060,9	65,4	43,2
Wielkopolskie	120,0	112,0	1737,0	1764,4	209,2	126,0
Zachodniopomorskie	28,7	26,6	837,0	916,6	44,6	28,0
Razem	1339,3	1252,3	14545,0	14754,3	2334,7	1217,9

*jako gospodarstwa aktywne uznano te, które składały wnioski o dopłaty bezpośrednie w ARiMR (2017; 2023); ** GUS 2016, s. 84, tab. 9; ***stan na 31 grudnia GUS 2016, s. 127, tab.49.

GUS, 2016: Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2022.

Źródło: Wicki L., Pietrzykowski R., 2018. Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania środków na modernizację gospodarstw rolnych z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Zeszyty Naukowe SGGW, . Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 124.

Tabela I.10. Realizacja działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w latach 2007-2018

Województwo	PROW 2007-2013		PROW 2014-2020		Liczba uprawnionych gospodarstw	
	liczb umów	kwota wypłacona (mln zł)	liczb umów	kwota umów (mln zł)	pow. 4 ESU*	pow. 10 tys. euro SO**
Dolnośląskie	2 467	398,4	669	124,0	21,4	20,1
Kujawsko-pomorskie	5 738	798,8	1 083	228,7	38,4	37,9
Lubelskie	9 076	1 151,3	1 438	260,2	52,2	60,4
Lubuskie	1 177	215,6	253	65,2	6,5	7,6
Łódzkie	7 450	883,8	1 240	215,3	44,2	44,3
Małopolskie	3 189	352,4	577	96,6	14,8	23,0
Mazowieckie	12 105	1 643,3	1 791	394,7	80,6	84,0
Opolskie	2 033	290,8	404	79,0	11,6	12,3
Podkarpackie	2 394	282,5	476	86,7	9,7	15,7
Podlaskie	5 694	870,8	1 519	364,7	38,5	37,5
Pomorskie	2 723	447,8	549	120,4	18,5	19,0
Śląskie	1 484	218,4	340	66,0	10,4	12,0
Świętokrzyskie	3 550	378,1	644	103,7	19,2	25,1
Warmińsko-mazurskie	2 715	443,0	885	214,3	21,6	23,5
Wielkopolskie	9 643	1 488,1	1 585	423,6	65,1	61,4
Zachodniopomorskie	1 674	356,0	479	114,2	14,1	13,2
RAZEM	73 122	10 219,1	13 932	2 957,3	466,9	496,8

*dane według GUS – stan w 2007 roku; ** według Eurostatu dane za 2016 rok

GUS 2008, Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r.; ARiMR 2016c, 2018, Informacja o liczbie zawartych umów oraz kwocie zrealizowanych płatności w ramach Działania „Modernizacja gospodarstw rolnych PROW 2007-2013”. Dane na dzień 31.12.2015 r.; EUROSTAT brak daty, obliczenia autorów.

Źródło: Wicki L., Pietrzykowski R., 2018. Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania środków na modernizację gospodarstw rolnych z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Zeszyty Naukowe SGGW, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, nr 124.

W latach 2015-2022 w poddziałaniu 4.1 Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, typ operacji – Modernizacja gospodarstw rolnych złożono 87 781 wniosków, na łączną kwotę 17,6 mld zł. Liczba zawartych umów wynosiła 47388 (54,0% złożonych wniosków), na kwotę 6,8 mld zł. (38,6% złożonych wniosków)³⁶. Łączna liczba beneficjentów, którzy otrzymali wsparcie wynosiła 36 987 (tabela I.10a). Rozkład terytorialny wypłaconych kwot był nierównomierny. Największe kwoty wypłacono w województwach: mazowieckim (947,6 mln zł, 13,8%), wielkopolskim (798,6 mln zł, 11,7%), podlaskim (782,7 mln zł, 11,5%) i lubelskim (706,8 mln zł, 10,3%). Najniższe kwoty wypłacono w województwach: śląskim (147,9 mln zł, 2,2%), lubuskim (156,2 mln zł, 2,3%) i

³⁶ Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2022 r. ARiMR 2023

podkarpackim (172,6 mln zł, 2,5%). Średnia płatność na jednego beneficjenta wynosiła 185,2 tys. zł. Najwyższe płatności w przeliczeniu na jednego beneficjenta wystąpiły w województwach: podlaskim, wielkopolskim i warmińsko-mazurskim. Wynosiły odpowiednio: 232,2; 206,9 i 202,9 tys. zł. Najniższe natomiast w województwach: świętokrzyskim, małopolskim i podkarpackim, gdzie wynosiły odpowiednio: 159,1; 161,7 i 167,2 tys. zł.

Tabela I.10a Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych. Zrealizowane płatności w ramach PROW2014-2020. Stan na 31.12.2022

Województwa	Liczba beneficjentów	%	Zrealizowane płatności (mln. zł)	%
Dolnośląskie	1768	4,8	298,2	4,4
Kujawsko-pomorskie	3109	8,5	546,2	8,0
Lubelskie	4055	11,0	706,8	10,3
Lubuskie	854	2,3	156,2	2,3
Łódzkie	3063	8,4	519,7	7,6
Małopolskie	1451	3,9	234,6	3,4
Mazowieckie	5119	13,9	947,6	13,8
Opolskie	1196	3,2	205,6	3,0
Podkarpackie	1032	2,8	172,6	2,5
Podlaskie	3369	9,1	782,7	11,5
Pomorskie	1628	4,4	297,5	4,3
Śląskie	794	2,1	147,9	2,1
Świętokrzyskie	1665	4,5	265,0	3,9
Warmińsko-mazurskie	2224	6,0	451,3	6,6
Wielkopolskie	3861	10,5	798,9	11,7
Zachodniopomorskie	1799	4,6	316,8	4,6
Razem	36987	100,0	6847,6	100,0

Źródło: Sprawozdanie z działalności ARiMR za 2022 r. ARiMR 2023

Innym interesującym zagadnieniem jest struktura wsparcia inwestycji w gospodarstwach rolnych według obszarów inwestowania. Z wyróżnionych 5. Obszarów: a) Rozwój produkcji psiać, b) Rozwój produkcji mleka krowiego, c) Rozwój produkcji bydła mięsnego, d) Racjonalizacja technologii produkcji i e) Nawodnienia w gospodarstwie rolnym, największym zainteresowaniem cieszył się obszar d), którego udział w wydatkowanych kwotach wynosił 93,0%. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się obszary e) i a), których udział wynosił odpowiednio 0,5 i 0,6%. Rozwój produkcji mleka krowiego i i Rozwój produkcji bydła mięsnego również był bardzo niski, wynosił odpowiednio: 4,7 i 1,2%. Niepokój wzbudza wyjątkowo małe zainteresowanie (0,6%) beneficjentów (rolników) Rozwojem produkcji psiać, do których szczególnie kierowane było wsparcie. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że główną przyczyną tak niskiego wykorzystanie środków wsparcia, wiązało się z trudnościami związanymi z uzyskiwaniem pozwoleń na budowę chlewni. Zdecydowanie łatwiejsze było pozyskiwanie środków w obszarze d) związanym z Racjonalizacją technologii produkcji, a sprowadzającym się do zakupu maszyn narzędzi, ciągników i

środków transportowych³⁷.

Oceniając zakres wsparcia modernizacji gospodarstw, należy stwierdzić, że zgłoszone potrzeby (liczba wniosków) zostały zrealizowane w 54%%, a według zgłoszonych kwot tylko w 38,6%%. Ten stopień realizacji wsparcia należy ocenić jako niski. Na szczególne podkreślenie zasługuje wyjątkowo niskie zainteresowanie rolników wsparciem w zakresie Rozwoju produkcji roślin. Udział tego obszaru wynosił zaledwie 0,6%. Na podstawie dostępnych informacji trudno o jednoznaczne wskazanie przyczyn tego stanu rzeczy.

W definiowaniu i analizowaniu pojęcia „modernizacja gospodarstw” najczęściej akcentuje się elementy dotyczące nowości technicznych, technologicznych czy organizacyjnych w produkcji rolnej. Mówi się też o tendencji do zwiększania wielkości produkcji i dostosowywaniu profilu produkcji gospodarstw do wymagań rynku, specjalizacji, zmniejszaniu kosztów jednostkowych produkcji, zwiększaniu wydajności, zmianach w zarządzaniu gospodarstwem, podnoszeniu jakości produkcji i ograniczaniu wpływu produkcji na środowisko przyrodnicze.

Tempo i zakres kreowania oraz wdrażania modernizacji w gospodarstwach decyduje obecnie o ich konkurencyjności. W związku z tym modernizacja powinna być główną siłą funkcjonowania gospodarstw rolnych w gospodarce rynkowej. Szczególną rolę w tym procesie odgrywa instytucja. Na ogół autorzy nowej ekonomii instytucjonalnej interpretują ją jako zestaw formalnych i nieformalnych zasad wraz z mechanizmami służącymi ich egzekwowaniu. Zapewnia ona swobodę działalności gospodarczej, bezpieczeństwo praw własności i odpowiedni poziom zaufania, tym samym przyczynia się do znajdowania nowych rozwiązań w działalności gospodarstw rolnych. Jest zatem czynnikiem determinującym modernizację gospodarstw rolnych. Należy zaznaczyć, że modernizacja gospodarstw rolnych w Polsce dokonuje się powoli. Przyczyną takiego stanu są bariery istniejące zarówno po stronie instytucji, jak i w samych gospodarstwach rolnych. Wyrazem dbałości o modernizację gospodarstw rolnych jest konieczność tworzenia nowych oraz usprawnienia już istniejących instytucji lokalnych, które stwarzają ramy i mechanizmy funkcjonowania gospodarstw rolnych i powodują wzrost ich konkurencyjności na rynku rolnym (Czyżewski, Gospodarowicz, Kołodziejczyk, Lidke, Matuszczak, Wasilewska, Wasilewski, 2008)³⁸.

Ad.4. Scalanie gruntów w ramach poddziałania 4.3 Wsparcie na inwestycje w infrastrukturę związaną z rozwojem, modernizacją i dostosowaniem sektora rolnego

---

³⁷ Sprawozdanie z działalności ARiMR za 2022 r. RI MR 2023

³⁸ Czyżewski B., Gospodarowicz M., Kołodziejczyk D., Lidke D., Matuszczak A., Wasilewska A., Wasilewski A. Rola instytucji w modernizacji gospodarstw rolnych. Raport nr 103, IERiGŻ PIB, Warszawa 2008.

Zgodnie z zapisem ustawy o scalaniu gruntów oraz polskiej normy Gospodarka ziemią w rolnictwie (Gospodarka ziemią, 1997)³⁹ scalanie gruntów – jest to zespół działań projektowych i technicznych, których celem jest tworzenie korzystniejszych warunków gospodarowania w rolnictwie poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych, racjonalne kształtowanie rozłogów gruntów, dostosowanie granic nieruchomości do systemu urządzeń melioracji wodnych, dróg oraz rzeźby terenu⁴⁰.

W opinii badaczy,⁴¹ scalenia gruntów stanowią jedno z podstawowych ogniw w procesie przekształcania przestrzeni wiejskiej, umożliwiające poprawę przestrzennego funkcjonowania i organizacji gospodarstw rolnych, a w rezultacie uzyskiwanie wyższego dochodu w rolnictwie. **Scalenia gruntów pozwalają przygotować przestrzeń rolniczą do dodatkowych działań na rzecz zachowania i poprawy warunków funkcjonowania środowiska naturalnego (dotyczy aspektów przestrzennych, środowiskowych i społecznych).**

Poza stworzonymi w wyniku wykonanych prac scaleniowych warunkami do poprawy struktury przestrzennej obszarów wiejskich – w tym przestrzeni rolniczej – powstają także warunki do realizacji wielu celów pozarolniczych z uwzględnieniem ważnych zadań publicznych z zakresu:

- ochrony środowiska i kształtowania krajobrazu, w tym podnoszenia walorów ekologicznych i estetycznych oraz przeciwdziałaniu zmianom klimatycznym w rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
- „doposażenia” obszarów wiejskich w infrastrukturę techniczną;
- powstawania lokalnych inicjatyw społecznych wpływających na poprawę jakości życia oraz kształtowania się lepszych stosunków międzyludzkich.

Badania dotyczące gospodarki wodnej i ochrony wód wykazały, że potrzebą chwili jest włączenie w zakres prac scaleniowych rozwiązań odnoszących się do:

- zwiększenia retencji wód poprzez przechwytywanie wody z obiektów drenarskich systemem rowów do zbiorników małej retencji;
- budowy lokalnych zbiorników i oczek wodnych w celu przechwytywania wód opadowych lub roztopowych;
- budowy oraz przebudowy urządzeń melioracji wodnych w celu zwiększania retencji glebowej;
- tworzenia systemów nawodnień, które służyłyby regulacji stosunków wodnych mających na celu polepszenie zdolności produkcyjnej gleby i ułatwieniu jej uprawy;
- rewitalizacji rowów melioracyjnych;

³⁹ Gospodarka ziemią w rolnictwie – terminologia. Polska Norma PN- R-04151. PKN, 1997.

⁴⁰ F. Woch. *Ocena efektywności scaleń gruntów realizowanych w Polsce w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 2/III/2012.

⁴¹ *Środowiskowe i społeczne efekty scaleń gruntów*. Red. nauk. Jacek M. Pijanowski. Autorzy: Jacek M. Pijanowski, A. Bogdał, L. Książek, T. Wojewodzic, T. Kowalik, A. Wałęga, J. Zarzycki, P. Zadrozny, P. Nicia, A. Strużyński, M. Dacko, M. Wyřębek, K. Goleniowski, M. Skorupka. Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, 2021.

- możliwości zastosowania sztucznych nawodnień na terenach użytkowanych rolniczo;
- wymaganych nasadzeń drzew i krzewów stanowiących pasy buforowe oddzielające pola uprawne od cieków i zbiorników małej retencji z uwagi na ograniczenie spływu do nich nawozów oraz zacienienie ograniczające rozrost roślinności wodnej i parowanie.

W ramach scalania gruntów zasadne jest wykonanie szczegółowej analizy wpływu na środowisko zadań związanych z tworzeniem korzystniejszych warunków gospodarowania w rolnictwie. Wskazane jest również zaadoptowanie już wytworzonych naturalnie ekosystemów do realizacji działań środowiskowych. Do takich zadań można zaliczyć:

- utrzymanie szerokich miedz (jeśli występują);
- utrzymanie w naturalnym użytkowaniu lub zadarnianie naturalnych skarpg;
- wykorzystanie wąwozów do tworzenia naturalnych ścieżek migracyjnych zwierząt lub wykorzystanie ich do tworzenia korytarzy ekologicznych;
- przeznaczenie terenów podmokłych znajdujących się w naturalnych obniżeniach i niewykorzystywanych do uprawy na budowę naturalnych oczek wodnych stanowiących element małej retencji lub pozostawienie ich w stanie naturalnym w celu zachowania bioróżnorodności.

Uwzględnienia w procesie scaleń gruntów wymaga problematyka ekologiczno-krajobrazowa. Realizacji jej celów służyć mogą działania dotyczące głównie:

- tworzenia stref buforowych i miedz śródpolnych, które w wyniku zmian własnościowych najczęściej nie powstają, a mogą stanowić jedno z miejsc służących rozwojowi lub odtwarzaniu bioróżnorodności;
- wskazania potencjalnych miejsc do realizacji zalesień po scaleniu;
- kształtowania granicy rolno-leśnej;
- kształtowania korytarzy ekologicznych dla zachowania bioróżnorodności;
- tworzenia zadrzewień i zakrzewień śródpolnych oraz zadrzewień przydrożnych i pasów wiatrochronnych;
- ochrony i przywracania trwałych użytków zielonych (TUZ);
- rekultywacji zdegradowanych gruntów na obszarach rolnych prowadzących do powstawania na nich nisz środowiskowych o odpowiednich warunkach do odtworzenia bioróżnorodności.

Scalenia gruntów dają szansę na przygotowanie obszarów wiejskich na zmiany klimatyczne poprzez wydzielenie terenów pod pasy wiatrochronne, co – podobnie jak w sferze wodnej – jest skomplikowanym zabiegiem projektowym, który w dużym stopniu musi uwzględniać aspekty agrotechniczne, a także następujące uwarunkowania:

- wykonanie pasów wiatrochronnych wymaga dużych potrzeb terenowych, które powinny być lokalizowane w odstępach 200–300 m na szerokości minimalnej wynoszącej 40-krotność wysokości dojrzałych drzewostanów (h) oraz na pasach terenu o szerokościach odpowiadających najlepiej 2 h dla uniknięcia konkurencji korzeniowej i zacinienia upraw;
- pasy te powinny być lokalizowane wzdłuż nowych i rozbudowywanych dróg dojazdowych do pól oraz wzdłuż cieków i liniowych niezmienników terenowych przekształcanych na tereny ekologiczne;
- pasy wiatrochronne wraz z roślinnością podokapową zapobiegającą przenikaniu wiatrów pod koronami drzew powinny być posadowane na stosunkowo szerokim pasie terenu, stanowiąc tym samym idealne mosty ekologiczne; dzięki temu scalenia gruntów realizowały będą ważne zadania ekologiczno-krajobrazowe na obszarach wiejskich.

Scalenie gruntów jest jedynym narzędziem mogącym przyczynić się do minimalizacji lub likwidacji procesów erozyjnych w skali danego sołectwa poprzez:

- wprowadzenie układu działek i pól, który umożliwi uprawę poprzecznostokową;
- rozmieszczenie przestrzenne użytków rolnych stosownie do rzeźby terenu;
- transformację docelowego sposobu użytkowania gruntów (w szczególności na stokach nachylonych, na których uprawa mechaniczna jest niewskazana);
- planowanie dróg rolniczych z uwzględnieniem rzeźby terenu oraz układu działek i pól, a także umacnianie erodowanych odcinków dróg;
- umożliwienie stosowania agrotechniki przeciwezyjnej (w szczególności wprowadzenie międzyplonów ozimych i jarych, utrzymywanie okrywy zielonej przy planowaniu zadrzewień, oraz mulczowanie);
- rekultywację i zagospodarowanie nieużytków erozyjnych (np. wąwozów, stromych zboczy) oraz likwidowanie trudnej do uprawy mikrorzeźby terenu;
- odpowiednie zaprojektowanie gruntów pod urządzenia retencjonujące wodę, pełniące funkcję odwadniająco-nawadniającą, w celu rozpraszania prądów erozyjnych;
- wsparcie właściwie prowadzonego zalesienia (w tym gruntów marginalnych) i kształtowanie granicy rolno-leśnej.

W przeprowadzonych badaniach aspekty społeczne analizowanych obiektów scaleniowych ukierunkowane były głównie na realizację infrastruktury społecznej oraz inwestycji drogowych podnoszących funkcjonalność przestrzeni, dostosowanych do potrzeb ruchu związanego z rolnictwem, różnych form turystyki i rekreacji, a także ruchu rowerowego oraz samochodowego.

Według wyników przeprowadzonych badań⁴² w okresie programowania 2023-2027 należy rozszerzyć obecny zakres zagospodarowania poscaleniowego o następujące elementy:

- zabiegi mające na celu spowolnienie odpływu i retencjonowanie wód opadowych w określonych miejscach poprzez budowę odpowiednich urządzeń zatrzymujących wodę, w tym:
  - suche poldery,
  - zbiorniki retencyjne,
  - kanały i budowle regulacyjne,
  - oczka wodne;
- realizowane w ramach scaleń gruntów zabiegi przeciw erozji wodnej, w tym głównie wprowadzanie roślinności wysokiej lub niskiej oraz nasadzenia śródpolne zatrzymujące wodę i rumosz erozyjny;
- zabiegi przeciw erozji wietrznej polegające na tworzeniu zadrzewień liniowych wraz z roślinnością podokapową, w szczególności nasadzeń drzew i krzewów, w tym drzew miódodajnych;
- kształtowanie oraz ochronę przyrody i krajobrazu, w tym ustalenie granicy rolno-leśnej;
- wyznaczenie stref buforowych wokół cieków i zbiorników wodnych;
- wzmocnienie terenów cennych przyrodniczo i objętych formami ochrony przyrody;
- inne lokalnie konieczne.

Zgodnie z *ustawą (1982) o scalaniu i wymianie gruntów* celem postępowania scaleniowego jest tworzenie korzystniejszych warunków gospodarowania

w rolnictwie i leśnictwie poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych, lasów i gruntów leśnych, racjonalne ukształtowanie rozłogów gruntów, dostosowanie granic nieruchomości do systemu urządzeń melioracji wodnych, dróg oraz rzeźby terenu. Oznacza to, że korzyści z postępowania scaleniowego powinny być odnoszone i oceniane na różnych płaszczyznach. Na ogół główną wagę przykłada się do poprawy warunków gospodarowania w rolnictwie

---

⁴² *Środowiskowe i społeczne efekty scaleń gruntów*. Red. nauk. Jacek M. Pijanowski. Autorzy: Jacek M. Pijanowski, A. Bogdał, L. Książek, T. Wojewodzic, T. Kowalik, A. Wałęga, J. Zarzycki, P. Zadrozny, P. Nicia, A. Strużyński, M. Dacko, M. Wyřębek, K. Goleniowski, M. Skorupka. Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, 2021.

i leśnictwie, co powinno w istotny sposób wpływać na wyniki ekonomiczne uzyskiwane przez gospodarstwa rolne⁴³.

Analizie podlegają na ogół wyłącznie efekty produkcyjno-dochodowe przeprowadzonych scaleń polegające na ograniczaniu strat oraz kosztów wynikających z:

- szerokości działek (nawroty, zagospodarowanie pasa nawrotów, straty produkcyjne przy granicy na szerokości pola),
- długości działek (straty produkcyjne przy granicy pola wzdłuż jego długości).

W ramach efektów dochodowo-produkcyjnych uwzględniane są również zmiany kosztów transportu po polu, które uzależnione są od relacji pomiędzy długością pól a ich obszarem (Harasimowicz i Ostrągowska 1996)⁴⁴. Na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych wpływ mogą mieć również inne efekty postępowania scaleniowego, tj.:

- ograniczenie kosztów dojazdu do poszczególnych pól (zmniejszenie zużycia paliwa, zmniejszenie liczby godzin pracy),
- wzrost powierzchni upraw wynikający z likwidacji części miedz, jak również bardzo trudne do precyzyjnego obliczenia korzyści wynikające z likwidacji służebności przejazdu do działek bez dostępu do dróg publicznych.

Ocena efektywności projektów scaleniowych wymaga porównania korzyści (efektów) i kosztów (nakładów inwestycyjnych). Nieodzowne jest zatem uzyskanie sumarycznych korzyści i wyrażenie ich w wartościach pieniężnych. Autorzy podejmujący wcześniej to zagadnienie ograniczyli się do oszacowania wzrostu dochodu rolniczego wynikającego z poprawy kształtu i zwiększenia powierzchni scalanych działek (np. Woch i in. 2011). Wykorzystanie w tym celu ogólnodostępnych danych systemu FADN ma jednak pewne wady. Gospodarstwa uczestniczące w tym systemie charakteryzują się na ogół ponadprzeciętną powierzchnią i znacznym stopniem specjalizacji, co powoduje, że uzyskiwane przez nie wyniki ekonomiczne też są relatywnie wysokie, a jednocześnie podlegają znacznym wahaniom w kolejnych latach. Dlatego w ramach niniejszego opracowania do oceny korzyści produkcyjnych wykorzystano wskaźnik zmniejszenia produktywności gruntów (WZPG), który ocenia oddziaływanie rozłogu pola na dochód uzyskiwany z jego uprawy (Janus i Markuszewska 2017, Gniadek 2013, Harasimowicz i Janus 2009, Harasimowicz 2002, Harasimowicz i Kubowicz 1994)⁴⁵. Według Harasimowicza (2002) w skład tzw. kosztów uprawowych zależnych od rozłogu pola wchodzi koszty:

---

⁴³ *Efektywność ekonomiczna scaleń gruntów w Polsce*. Red. nauk. Jacek Pijanowski. Autorzy: M. Dacko, J. Janus, J.M. Pijanowski, J. Taszakowski, T. Wojewodzic. Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, 2019.

⁴⁴ Harasimowicz S., Ostrągowska B. 1996. Optymalizacja kształtu pola. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* (1), s. 47-58.

⁴⁵ Janus J., Markuszewska I. 2017. Land consolidation – A great need to improve effectiveness. A case study from Poland. *Land Use Policy* 65, s. 143-153.

Gniadek J. 2013. Ocena przestrzennego ukształtowania działek rożniczan na przykładzie Mściwojowa. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 3/II, s. 133-143.

- nawrotów na końcach pola,
- tzw. przejazdów resztowych związanych z zakończeniem zabiegów uprawowych,
- pustych przejazdów, dodatkowego napełnienia i opróżniania środków transportowych oraz
- koszty związane z zagospodarowaniem pasa nawrotów.

Dzięki zmniejszeniu odległości z siedliska do poszczególnych pól w gospodarstwie, zmniejszają się koszty transportu, których podstawowymi składowymi są koszt paliwa oraz wartość nakładów czasu pracy rolnika. Brak informacji odnośnie struktury i technologii produkcji na obszarze objętym postępowaniem scaleniowym wymusza przyjęcie w prowadzonych analizach pewnych uproszczeń. Teoria i praktyka wskazują, że liczba przejazdów do każdego pola będzie pochodną gatunku uprawianej rośliny, zastosowanej technologii oraz powierzchni (Starczewski (red.) 2006, Jasińska i Kotecki 2003)⁴⁶. Dla potrzeb prowadzonych szacunków posługując się literaturą przedmiotu (Wojciechowski 2010)⁴⁷, analizą kart technologicznych poszczególnych upraw⁴⁸ oraz własnym doświadczeniem przyjęto, że na każdy hektar gruntów potrzebnych będzie minimum 10 przejazdów na rok. Pamiętać jednak należy, że dzięki postępowaniu scaleniowemu następuje nie tylko poprawa układu sieci dróg obsługi rolniczej ale również poprawa ich jakości, co również wpływa na koszty transportu.

Dzięki likwidacji części miedz zwiększa się powierzchnia, która może być przeznaczona pod uprawę, a co za tym idzie rolnicy mogą uzyskać dodatkowe dochody.

Obok efektów produkcyjno-dochodowych procesu scaleniowego, które mają charakter powtarzający się (coroczny) występują również inne korzyści, które mogą mieć charakter potencjalnych lub rzeczywistych rent ekonomicznych. Są one często traktowane jako efekty uboczne lub dodatkowe. Pozaprodukcyjne efekty scaleń ze względu na trudności w ich wycenie były na ogół pomijane w dotychczasowych próbach oceny efektywności ekonomicznej. Mogą one jednak stanowić ważny argument w procesie przekonywania społeczności lokalnych do podjęcia wysiłku scaleniowego, jak również istotnie wpływać na końcową ocenę efektywności ekonomicznej realizowanych scaleń i stanowić uzasadnienie finansowania ich ze środków publicznych. **Pierwszy z tych efektów ma charakter**

Harasimowicz S., Janus J. 2006. Określenie najkrótszej trasy między działką a siedliskiem za pomocą grafu sieci drogowej i przemieszczeń po granicach działek. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich nr 2/1, PAN Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, s. 49-60.

Harasimowicz S. 2002. Ocena i organizacja terytorium gospodarstwa rolnego. Wyd. Akademii Rolniczej w Krakowie.
Harasimowicz S., Kubowicz H. 1994. Ocena ukształtowania rozłogów gospodarstw we wsi i możliwości ich poprawy. Zesz. Nauk. AR w Krakowie, ser. Geodezja, 14, s. 65-74.

⁴⁶ Starczewski J. (red.). 2006. Uprawa roli i roślin. Cz. I i II. Akademia Podlaska w Siedlcach.

Jasińska Z., Kotecki A. 2003. Szczegółowa uprawa roślin. Wyd. Akademii Rolniczej we Wrocławiu.

⁴⁷ Wojciechowski T. 2010. Efekty scalenia gruntów we wsi Brzozowy Kąt. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich (12), s. 183-184.

⁴⁸ Np. <http://www.wir.org.pl/kalkulacje/pszenica/>, <http://www.wir.org.pl/archiwum/kalk/rzepak.htm>.

potencjalnej renty ekonomicznej, którą rolnicy mogą zrealizować podczas sprzedaży gruntów. Ujawnia się ona także w przypadku ubiegania się rolnika o kredyt hipoteczny. **Drugi efekt to forma renty potencjalnej**, wynikającej z faktu, iż rolnik nie musi ponosić kosztów wznowienia granic, kosztów synchronizacji danych między stanem rzeczywistym, a stanem ujawnionym w Księdze Wieczystej. Znaczenie renty geodezyjnej było dotychczas pomijane w ocenie efektywności ekonomicznej scaleń. Argument ten może być jednak bardzo ważny nie tylko dla samych rolników, aby zachęcić ich do przystąpienia do projektów scaleniowych, ale może stanowić ważną przesłankę do kontynuacji finansowania programu scaleń ze środków publicznych⁴⁹.

Jak wskazują badania, koszty porządkowania granic i regulacji stanu prawnego gospodarstw często są przyczyną hamowania transferu ziemi rolniczej z małych, nieefektywnych gospodarstw rolnych – które często już zaniechały produkcji, do gospodarstw o większym potencjale rozwojowym, a tym samym hamują pożądane zmiany w strukturze agrarnej (Wojewodziec 2017)⁵⁰. Dla właścicieli drobnych gospodarstw rolnych, wysokość kosztów jakie musieliby ponieść na przygotowanie posiadanej ziemi do sprzedaży bywa niewspółmiernie wysoka do jej wartości. Możliwość uporządkowania granic gospodarstw w ramach postępowania scaleniowego bez ponoszenia kosztów ze strony właścicieli ziemi, stanowi dla nich ewidentną korzyść. Jednocześnie powinno sprzyjać transferowi ziemi rolniczej, a tym samym poprawie struktury obszarowej gospodarstw.

Z badań Śniega (2003)⁵¹ wynika, że ważne dla kształtowania się wartości nieruchomości rolnych są kwestie rozłogu. Pojedyncza działka rolna może przybierać postać różnych figur geometrycznych. Mogą one mieć kształty wydłużone bądź zwarte – mogą być przy tym regularnymi czworobokami albo nieregularnymi wielobokami bądź trójkątami. Kształty działek rolnych mogą być bez wątpienia mniej lub bardziej korzystne z punktu widzenia działalności rolniczej, co nie pozostaje obojętne dla uczestników rynku. Do innych ważnych czynników kształtujących wartość ziemi rolniczej należy zdaniem Śniega także powierzchnia, jakość gruntu i kwestia dojazdu, jak również sąsiedztwo działki rolnej i jej odległość od zabudowań, a także czynnik czasu. Zdaniem Wosia (1996) ziemia rolnicza warta jest tyle, ile gotów jest za nią zapłacić nabywca, oferujący najwyższą cenę. Racjonalnie postępując uzależni on tą cenę od spodziewanych korzyści, a te determinują przecież rynkowe cechy (atrybuty) nieruchomości. Bud-Gusain (2005) zauważa, że o stopniu przydatności – zarówno pojedynczej działki, jak i ich większego kompleksu – przesądza (w sensie przestrzennym jak

---

⁴⁹ *Efektywność ekonomiczna scaleń gruntów w Polsce*. Red. nauk. Jacek Pijanowski. Autorzy: M. Dacko, J. Janus, J.M. Pijanowski, J. Taszakowski, T. Wojewodziec. Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, 2019.

⁵⁰ Wojewodziec T. 2017. Procesy dywestycji i dezagraryzacji w rolnictwie na obszarach o rozdrobnionej strukturze agrarnej. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rolniczego im. H. Kołłątaja w Krakowie nr 535, seria rozprawy z. 412, s. 287.

⁵¹ Śnieg R. 2003. Czynniki i cechy kształtujące sprzedaż i dzierżawę nieruchomości rolnych skarbu państwa, Rozprawa doktorska, UWM, Olsztyn.

i ekonomicznym) ukształtowanie rozłogu, obszar i struktura użytków rolnych, bonitacja gleb, udział poszczególnych klas bonitacyjnych w użytkach rolnych oraz stosunki wodne i agroklimat. Natomiast Schilbach (2001)⁵² zwraca uwagę na cechy takie jak lokalizacja, kształt i wielkość działki rolnej, jakość gruntów, odległość od centrum zabudowy, warunki dojazdu oraz poziom kultury rolnej. Ten sam czynnik, a także jakość gleby i lokalizację akcentują w swoich rozważaniach na poziomie ogólnym Mączyńska i in. (2004), Marks-Bielska i Lizińska (2015)⁵³ odnosząc się do regionu województwa warmińsko-mazurskiego największy wpływ na cenę nieruchomości rolnych miał czynnik lokalizacji (względem zabudowy wiejskiej), jakości gleby, rozdrobnienia, ale też lesistości terenu i ewentualnego położenia na terenie o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Kempa (2010)⁵⁴ akcentuje natomiast znaczenie powierzchni działek rolnych w powiązaniu z możliwością ich wykorzystania na cele inne niż rolnicze, a także cenotwórczą rolę jakości gleby oraz odległości od zwartej zabudowy.

Z badań wynika⁵⁵, że dla podniesienia konkurencyjności polskiego rolnictwa niezbędne są działania sprzyjające ograniczaniu kosztów produkcji i poprawie efektywności wykorzystania posiadanych zasobów. Również polityka UE coraz większy nacisk kładzie na poprawę warunków gospodarowania w rolnictwie na obszarach wiejskich. Do działań wspieranych ze środków wspólnotowych i krajowych – mających służyć poprawie warunków życia i pracy mieszkańców wsi – należy scalenie gruntów rolnych i leśnych.

W wielu – zwłaszcza rozdrobnionych agrarnie – regionach kraju scalenia są bardzo potrzebne. Realizacja współczesnych projektów scaleniowych oznacza jednak więcej niż tylko komasację gruntów, gdyż umożliwia uporządkowanie na poziomie całych wsi dokumentacji geodezyjnej i granic gospodarstw, poprawę ich rozłogów, zaprojektowanie działek o racjonalniejszych powierzchniach i kształtach, budowę nowych dróg wraz z towarzyszącą im infrastrukturą oraz przeprowadzenie niezbędnych prac melioracyjnych. Jest to ogromna korzyść dla całej lokalnej społeczności, stanowiąca też zasadniczy krok do aktywizacji wsi – zwłaszcza tam, gdzie prowadzenie działalności rolniczej stało się nieopłacalne i gdzie nasila się potrzeba stworzenia odpowiednich warunków życia i pracy dla osób odchodzących z rolnictwa.

Zapewne wielu pozytywnych efektów scaleń jeszcze sobie nie uświadamiamy, a nawet gdy pojawia się ich świadomość, to trudno jest nadać im wymiar pieniężny. Jednak w sytuacji, gdy działalność rolnicza coraz częściej przestaje być głównym źródłem utrzymania mieszkańców wsi a w wielu

---

⁵² Schilbach J. 2001. Charakterystyka nieruchomości rolnych oraz zasady ich wyceny, Wydawnictwo AR Krakow, Krakow.

⁵³ Mączyńska E., Prystupa M., Rygiel K. 2004. Ile jest warta nieruchomość?, Wyd. Poltext, Warszawa; Marks-Bielska R., Lizińska W. 2015. Kształtowanie się cen ziemi w Polsce z uwzględnieniem okresu przejściowego nabywania nieruchomości rolnych przez cudzoziemców, Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa I Rozwoju Obszarów Wiejskich, t. 102, z. 3, s. 42-55.

⁵⁴ Kempa B. 2010. Czynniki środowiskowe a wartość użytków rolnych, Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum, nr 9, z. 1, s. 47-56.

⁵⁵ *Efektywność ekonomiczna scaleń gruntów w Polsce*. Red. nauk. Jacek Pijanowski. Autorzy: M. Dacko, J. Janus, J.M. Pijanowski, J. Taszakowski, T. Wojewodzic. Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, 2019.

subregionach prowadzona jest ona niemal wyłącznie na samozaopatrzenie, istnieje potrzeba tworzenia warunków rozwoju dla nielicznych, często pojedynczych podmiotów towarowych, upatrujących swojej szansy we wzroście powierzchni uprawianego arealu. Jednostronne spoglądanie na same tylko efekty produkcyjne sprawia, że scalenia mogą być niedoceniane, a nawet uznawane za działania niewskazane, bo są zbyt kosztowne. Tymczasem efekty scaleń dalece wykraczają poza sferę produkcyjną gospodarstw rolnych. **Na szeroko pojęte korzyści ekonomiczno-społeczne** (a większości z nich nikt dotąd w praktyce nie próbował wycenić) **składa się m.in. po scaleniowa renta geodezyjna i renta z tytułu wzrostu wartości ziemi rolniczej** – i już choćby tylko ich uwzględnienie znacząco poprawia ocenę ekonomiczną projektów scaleniowych.

Postępowanie scaleniowe poprzez optymalizację rozlogów gospodarstw wpływa na znaczące ograniczenie pracy maszyn rolniczych na polach i skrócenie czasu dojazdów do tych pól. Przeprowadzone obliczenia wykazały, że w samym tylko zakresie transportu rolniczego oszczędności w zużyciu paliwa dzięki scaleniu gruntów sięgają nierzadko tysięcy litrów rocznie. Z nowych dróg skorzystają nie tylko rolnicy, lecz cała lokalna społeczność: osoby skracające dojazd do pracy, szkoły, sklepu czy urzędu. To natomiast – oprócz ewidentnego ograniczenia kosztów paliwa – ma swój wymiar w mniejszych emisjach szkodliwych substancji do środowiska. Środowiskowe skutki scaleń są z pewnością znacznie szersze i pozostają zagadnieniem otwartym, wymagającym gruntownych analiz. Lecz zdaniem autorów docelowo także one powinny być brane pod uwagę w ekonomicznych ocenach kosztów i korzyści scaleń.

Realizacja projektów scaleniowych ma charakter inwestycji długoterminowych. Koszty poniesione na scalenie gruntów oraz zagospodarowanie po scaleniowe podlegają zwrotowi dopiero w dłuższej perspektywie czasowej, potwierdzają to wszystkie zastosowane w analizie mierniki oceny efektywności ekonomicznej scaleń. Ocena projektów na poziomie rzeczywistej efektywności inwestycji wykazała, że okres zwrotu środków zaangażowanych w opracowanie planu scalenia wynosi na ogół od kilku do kilkunastu lat.

Podsumowując prowadzone rozważania⁵⁶ należy zauważyć, że scalenia gruntów są niezbędnym warunkiem poprawy struktury obszarowej polskiego rolnictwa. Łączenie prac scaleniowych z działaniami inwestycyjnymi, w zakresie zagospodarowania po scaleniowego, polegającymi na wykonaniu prac umożliwiających objęcie w posiadanie przez uczestników scalenia wydzielonych im w ramach postępowania scaleniowego gruntów, w szczególności budowie lub przebudowie dróg transportu rolnego, co prawda wydłuża okres zwrotu inwestycji, jednak stanowi ważny impuls rozwojowy dla obszarów wiejskich. Efekty scaleń gruntów widoczne są nie tylko po ich zakończeniu, ale również przez wiele następnych lat. Do scaleń gruntów i ich oceny należy obecnie podejść znacznie szerzej niż tylko przez pryzmat korzyści produkcyjnych. Opisując wpływ realizowanych scaleń gruntów na funkcjonowanie lokalnego układu gospodarczego warto podkreślić korzyści, takie jak:

- **Wzrost dochodu rolniczego** – zł/1 ha/rocznie.

W niektórych obiektach scaleniowych nawet średnio o 350 zł na ha (np. obiekt Biała Wielka potencjalny wzrost dochodów rolniczych to ok. 0,5 mln zł rocznie).

- **Wzrost średniej wartości gruntów rolnych na scalanym obszarze** – zł/1 ha
Nawet o 4 000 zł na ha (np. w obiekcie Łętownia szacowany jest łączny wzrost wartości działek rolnych o blisko 4 mln zł).

- **Poscaleniowa renta geodezyjna** – zł/1 ha

Dla rolników uczestniczących w procesie scalania szacowana jest na poziomie ok. 900 zł na ha (np. w obiekcie Biała Wielka wysokość łącznej renty geodezyjnej to ok. 1,5 mln zł) plus podobna wysokość oszczędności (ok. 1,5 mln zł) starostw powiatowych w związku uporządkowaniem i aktualizacją ewidencji gruntów.

- **Oszczędność zużycia paliwa** – litrów ON/1 ha/rocznie

W związku ze skróceniem czasu dojazdu do pól, w niektórych obiektach scaleniowych nawet o 7 litrów ON rocznie na 1 ha (np. oszczędność paliwa zużywanego w transporcie rolniczym w obiekcie Biała Wielka to ponad 11 tys. litrów rocznie).

- **Poprawa rozłogu gruntów, zmniejszenie odległości od siedliska do gruntów rolnych użytkowanych rolniczo** – godz./1 ha/rocznie

Znaczna oszczędność czasu pracy rolnika wynikająca ze skrócenia czasu dojazdu do pól, nawet do 2 godzin rocznie na 1 ha użytków rolnych (np. łączna oszczędność pracy zużywanej w transporcie rolniczym w obiekcie Biała Wielka to ponad 2 800 godzin).

---

⁵⁶ *Efektywność ekonomiczna scaleń gruntów w Polsce*. Red. nauk. Jacek M. Pijanowski. Autorzy: M. Dacko, J. Janus, J.M. Pijanowski, J. Taszakowski, T. Wojewodziec. Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, 2019.

- **Zwiększenie powierzchni działek; Poprawa kształtu i wydłużenia działek; Straty brzegowe**

Zwiększenie rzeczywistej powierzchni działek przeznaczonej na uprawę oraz ograniczenie strat wynikających z obniżenia plonowania przy granicach działek oraz na obszarach pasów nawrotów (%/obiekt scaleniowy)

Redukcja długości miedz przeciętnie o 35% w grupie analizowanych obiektów, np. obiekt Biała Wielka z 432 do 277 km. Skutkuje to wzrostem powierzchni użytkowanej rolniczo (np. prawie 1,5% powierzchni wsi Świerkle). Następuje ponadto obniżenie kosztów uprawy działek związanych ze zwiększeniem ich powierzchni i poprawą kształtu, które w analizowanej grupie obiektów wyniosło od 13 do 28%.

- **Zapewnienie działkom dostępu do drogi publicznej** – liczba działek/obiekt scaleniowy.

Przed scaleniem część działek nie ma formalnego dojazdu. W wyniku scalenia praktycznie likwidowane jest to bardzo niekorzystne zjawisko (w analizowanej grupie obrębów o 94%). Przykładowo w Łętowni liczba takich działek zmniejszyła się z 1400 do 169.

Należy mieć na uwadze także mniejszą emisję zanieczyszczeń powstających w wyniku spalania paliw zarówno podczas transportu (zmniejszenie odległości działek od siedlisk), jak również podczas prac polowych, gdyż dzięki poprawie kształtu działek i zwiększeniu ich powierzchni ogranicza się liczbę wykonywanych manewrów oraz pustych przejazdów. Dzięki budowie infrastruktury skraca się również czas dojazdu niektórych mieszkańców danej miejscowości do instytucji publicznych, zwiększa się dostępność komunikacyjną lokalnych przedsiębiorstw.

Nowoczesne myślenie o procesie scaleniowym oraz poprawie struktury agrarnej musi w większym stopniu uwzględniać potrzeby pozostałych mieszkańców wsi, a nie tylko kurczącej się grupy rolników. Można to osiągnąć poprzez realizację kompleksowych programów urzędniowo-rolnych, obejmujących oprócz inwestycji infrastrukturalnych, również działania z zakresu ochrony środowiska oraz odnowy wsi. Praktyka realizacji scaleń w wysokorozwiniętych regionach UE, np. w Bawarii wyraźnie wskazuje, że jest to kierunek właściwy.

Metody oceny efektywności ekonomicznej projektów scaleniowych wymagają dalszego doskonalenia. Aby proponowane rozwiązania mogły stać się w pełni obiektywnym narzędziem podejmowania decyzji niezbędne jest wypracowanie procedur pozwalających na wycenę korzyści społecznych, środowiskowych oraz pozostałych pozarolniczych efektów gospodarczych.

Do interesujących wniosków prowadzą badania Wocha⁵⁷. Celem było dokonanie oceny efektywności gospodarczej i ekonomicznej projektów scaleniowych realizowanych w okresie po wstąpieniu Polski do UE. W badaniach oparto się na reprezentatywnej próbie 12 obiektów (wsi) z różnych części Polski, na których wykonano prace scaleniowe, proporcjonalnie do liczby dokonywanych scaleń. Ocenę rozłogu gruntów badanych gospodarstw dokonano na podstawie danych map ewidencyjnych i rejestrów gruntów uzyskanych od starostw powiatowych.

W sytuacji braku ewidencji finansowej w gospodarstwach objętych scaleniami, oceny wpływu rozłogu gruntów na poziom dochodów dokonano na próbie 300 gospodarstw, które są w systemie Polskiego FADN z Regionu Mazowsze i Podlasie, tj. z województw: lubelskiego, podlaskiego, mazowieckiego i łódzkiego, a w 2009 roku prowadziły zapisy w książkach rachunkowych w ramach Sieci Danych Rachunkowości Gospodarstw FADN (Polski FADN, Syp, 2009)⁵⁸. Z bazy gospodarstw wybrano gospodarstwa z grupy roślinnych (TF1) oraz mieszanych – wielokierunkowych (TF8). Tym gospodarstwom ustalono rozłogi gruntów, głównie oddalenia gruntów od zagród, dla każdej użytkowanej działki (własnej lub dzierżawionej). Następnie ustalono średnie ważone oddalenia gruntów dla każdego gospodarstwa, gdzie wagą była powierzchnia działek, a następnie gospodarstw. Dla tych gospodarstw uzyskano z IERiGŻ w Warszawie dane o wielkości ich dochodów w przeliczeniu na hektar fizyczny. Tak ustalone dane poddano analizie statystycznej w Excelu z wykorzystaniem programu Statgraphics Plus.

Analiza literatury pozwala stwierdzić, że czynnikiem najbardziej wpływającym zarówno na koszty, jak i na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych, jest oddalenie gruntów od siedlisk gospodarstw (Noga 2006, Woch 2001, 2007)⁵⁹. Postanowiono więc dokonać oceny tego czynnika na badanych obiektach. Wyniki pozwalają stwierdzić, że efekt scalenia gruntów analizowanych gospodarstw jest średnio na poziomie 24,6% zmniejszenia oddalenia, i dość zróżnicowany: od 17,0% we wsi Lgota Mała-Teklinów do 44,3% we wsi Wiercice.

Na podstawie danych gospodarstw będących w systemie FADN uzyskano rezultaty analiz statystycznych, które zawiera dołączona tabela. Z danych zawartych w tabeli I.11 wynika, że istnieje istotna zależność między rozłogiem gruntów ustalonym za pomocą oddalenia rzeczywistego a dochodem badanych gospodarstw; wraz ze wzrostem oddalenia gruntów malał dochód z gospodarstwa rolnego. Wzrost oddalenia gruntów (wzdłuż dróg dojazdowych) o 1 km

---

⁵⁷ F. Woch. *Ocena efektywności scaleń gruntów realizowanych w Polsce w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 2/III/2012.

⁵⁸ Syp A.: *Ocena wykorzystania czynników produkcji gospodarstw rolnych w regionie Mazowsza i Podlasia*. IUNG – PIB Puławy, Maszynopis pracy doktorskiej, 2009.

⁵⁹ Noga K. *Efektywność ekonomiczna scalania gruntów*. Kompleksowe scalanie gruntów rolnych i leśnych oraz jego wpływ na środowisko. Praca zbiorowa pod red. F. Wocha, 2006. Mat. szkol. Nr 93. IUNG-PIB.

Woch F. *Optymalne parametry rozłogu gruntów gospodarstw rodzinnych dla wyżynnych terenów Polski*. Pam. Puł. 127, 2001.
Woch F. *Organizacja przestrzenna gospodarstw rolniczych oraz jej wpływ na efektywność gospodarowania*. Studia i Raporty IUNG-PIB, z. 7, 2007.

powodował zmniejszenie dochodu z gospodarstwa (z uwzględnieniem dopłat unijnych) o 13,38%, a średnie oddalenie gruntów wynoszące ponad 3 km było przyczyną zmniejszenia dochodu rolniczego o ponad 40%. Natomiast bez uwzględnienia dopłat unijnych zmniejszenie dochodu przekraczało 30%/km oddalenia, a średnie oddalenie gruntów wynoszące ponad 3 km było przyczyną nawet ujemnego dochodu rolniczego (straty) (Woch i in. 2010)⁶⁰.

Tabela I.11. Wpływ oddalenia (rzeczywistego) gruntów na zmniejszenie poziomu dochodu rolniczego gospodarstw będących w systemie FADN

Lp.	Średnie oddalenie gruntów od gospodarstw - km	Poziom dochodu zł/ha UR	Procent zmniejszenia dochodu
1	0,0	1552,10	0,00
2	0,1	1531,34	1,33
2	0,2	1510,57	2,67
3	0,3	1489,80	4,01
4	0,4	1469,04	5,35
5	0,5	1448,27	6,69
6	0,7	1406,75	9,36
7	1,0	1344,45	13,38
8	1,5	1240,62	20,07
9	2,0	1136,80	26,76
10	2,5	1032,97	33,45
11	3,0	929,15	40,14
12	4,0	721,50	53,15
13	5,0	513,85	66,89
14	6,0	306,20	80,27
15	7,0	98,55	93,65

Zródło: F. Woch. *Ocena efektywności scaleń gruntów realizowanych w Polsce w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 2/III/2012.

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają stwierdzić, że scalanie gruntów, realizowane w Polsce w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej (od 2004 roku) pozwoliło na uzyskanie następujących efektów:

1. Liczba działek w gospodarstwie zmniejszyła się z 5,6 do 2,9, tj. o 48,9%,
2. Powierzchnia działki wzrosła z 0,32 ha do 0,63 ha, tj. o 95,0%,
3. Oddalenie gruntów od zagród zmniejszyło się o 24,6%,

⁶⁰ Woch F., Wierzbicki K., Eymontt A., Dziadkiewicz-Ilkowska A., Maślach P., Syp A., Kopiński J., Pietruch Cz., Miklewski A.: Sprawozdanie merytoryczne z wykonania projektu badawczego dotyczącego efektywności ekonomicznej projektów wykonanych w ramach działania „Scalanie gruntów” Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” 2004-2006, zawierającego ocenę rezultatów scaleń gruntów. IUNG-PIB Puławy, listopad 2010, s. 152.

4. Przybliżenie oddalenia gruntów o 1 km przyczynia się do zwiększenia dochodu gospodarstw rolnych o 13% w gospodarstwach z uwzględnieniem dopłat unijnych i o 34% bez uwzględnienia dopłat,
5. Szacunkowy wzrost dochodu gospodarstw po scaleniu ustalono na poziomie 12,0-43,8%,
6. Roczna stopa zwrotu poniesionych kosztów (IRR) została ustalona na poziomie 4,9% do 15,0%,
7. Okres zwrotu poniesionych kosztów ustalono średnio na 6-7 lat,
Wyniki analiz wskazują, że okres zwrotu kosztów waha się w szerokich granicach, tj. od 3 do 11 lat. Zależy to jest od kosztów jednostkowych poniesionych na scalenie gruntów, poziomu wzrostu dochodów uzyskiwanych po scaleniu, ogólnych warunków ekonomicznych wpływających na dochód (parytet dochodów) oraz wielkości scalanych obiektów. Bazując na danych można stwierdzić, że scalanie gruntów jest inwestycją bardzo efektywną, bowiem jej koszty powinny zwracać się średnio w okresie 6-7 lat.
8. Ze względu na brak danych do oceny ekonomicznej prac scaleniowych, zarówno na etapie przed, jak i po scaleniu gruntów, istnieje pilna konieczność prowadzenia monitoringu procesu scalania gruntów.

W opinii Klepackiego i Kuśnierz-Gozdalik⁶¹ proces przekształceń struktury obszarowej gospodarstw prywatnych, jak również prywatyzacja nieruchomości rolnych skarbu państwa zależą głównie od przepływu ludności z rolnictwa do działalności pozarolniczych oraz opłacalności produkcji rolnej, a więc czynników kreujących popyt i podaż na grunty rolne.

Efekty przestrzenne i ekonomiczne scalenia gruntów zależą od trzech czynników: 1) stopnia wadliwości ukształtowania rolniczej przestrzeni produkcyjnej, 2) występowania na terenie wsi nadających się do transformacji i rekultywacji nieużytków, 3) wiedzy fachowej i doświadczenia twórców projektu scaleniowego. Wyrazem wymiernych efektów przestrzennych jest:

- udoskonalenie przestrzennego układu dróg transportu rolnego,
- udoskonalenie poszczególnych parametrów rozłogu gospodarstw,
- odzysk UR dotychczas wyłączonych z produkcji rolnej,
- stymulowanie obrotu ziemią i koncentracja ziemi,
- racjonalny układ terenów budowlanych,
- ochrona środowiska i kształtowanie krajobrazu.

Polepszenie dróg, pozwalające na dogodny dojazd do pól sprzętem nowoczesnym o każdej porze roku, prowadzi do osiągnięcia korzyści ekonomicznych. Obniża bowiem czasochłonność i materiałochłonność transportu, natomiast skrócenie długości granic pól wpływa na zmniejszenie strat w plonach

---

⁶¹ Klepacki B., Kuśnierz-Gozdalik U. *Scalania gruntów i ich rola w porządkowaniu przestrzeni wiejskich*. Postępy Nauk Rolniczych nr5/2002.

na powierzchni wzdłuż dróg polnych i miedz. Ponadto, po scaleniu gruntów, pola swoją szerokością graniczą w znacznym procencie (około 80%) z drogami, co umożliwia ich uprawę bez tworzenia pasów nawrotów i zmniejszenie strat w plonach na poprzecznych granicach pól. Udoskonalenie rozłogu gospodarstw oznacza zmniejszenie liczby działek w gospodarstwie, powiększenie ich powierzchni i poprawę ich kształtu oraz skrócenie odległości do działek.

Efekty ekonomiczne scalania osiągnane są głównie dzięki efektom przestrzennym. Wyrażają się one wzrostem plonów uprawianych roślin i zmianami w ukierunkowaniu oraz intensywności organizacji produkcji rolniczej. Poprawny rozłóg umożliwia zwiększenie stopnia wykorzystania gruntów, stwarza możliwość wprowadzenia racjonalnego zmianowania, prowadzi do wyższej wydajności ziemi, pracy i maszyn rolniczych, daje możliwości wdrażania nowoczesnych technologii i technik wytwórczych, prowadzi do obniżenia kosztów produkcji, zmniejszenia pracochłonności prac polowych, a w konsekwencji przyrostu dochodów rolniczych.

Scalenie gruntów jest narzędziem ułatwiającym restrukturyzację i modernizację gospodarstw rolnych (w tym prowadzenia produkcji i ograniczenia ponoszonych kosztów) co podnosi ich konkurencyjność oraz otwiera drogę do wprowadzania nowoczesnych technologii. Działanie to umożliwia także racjonalne wykorzystanie zasobów ziemi uprawnej poprzez dostosowanie rozłogu gruntów i istniejącej infrastruktury do potrzeb gospodarstw rolnych.

Scalenie gruntów uaktywnia też rynek ziemi rolniczej. Po ich wykonaniu następował wzrost liczby transakcji w obrocie ziemią i wzrost powierzchni gruntów będących przedmiotem tych transakcji. Obserwowano także pozytywne przemiany strukturalne, mierzone spadkiem liczby gospodarstw mniejszych i wzrostem największych. Oznacza to, iż zabieg scalania gruntów na terenach charakteryzujących się rozdrobnieniem i rozczłonkowaniem gospodarstw rolnych stanowi czynnik przyspieszający korzystne przemiany agrarne w rolnictwie, czyli polaryzację gospodarstw w kierunku powstawania jednostek siedliskowych oraz tworzenia dużych gospodarstw towarowych.

Efekty socjalno-społeczne nabierają znaczenia w kontekście postrzegania przestrzeni wiejskiej, już nie jako miejsca wytwarzania żywności lub przechowalni nadwyżki siły roboczej, ale jako godnego, zrównoważonego środowiska życia, pracy i wypoczynku społeczności wiejskiej. Efekty socjalno-społeczne związane są ze zmniejszeniem uciążliwości pracy w gospodarstwie oraz z uwolnieniem rezerw czasowych, będących następstwem zmniejszenia pracochłonności prac polowych i transportowych. W gospodarstwach scalonych obserwuje się także pozytywne przemiany pokoleniowe w strukturze rodzin rolniczych oraz w strukturze zawodowej ludności. Podejmowano także aktywne działania przedsiębiorcze w zakresie pozyskiwania dodatkowych źródeł dochodów, zdobywania wiedzy czy korzystania z dóbr kultury.

Wsparcie scaleń w ramach PROW w latach 2014 – 2022 miało ograniczony zasięg. W tym okresie zgłoszono 234 wnioski na łączną kwotę 2,189 mld zł. Podpisano 184 umowy (78,6%) na kwotę 1,80 mld zł (82,2%). Na koniec 2022 r. zrealizowano scalenia w odniesieniu do 46 beneficjentów (19,6% w stosunku do złożonych wniosków i 25% w stosunku do podpisanych umów). Wydatkowane kwoty stanowiły 19,5% w stosunku do kwot zapisanych w umowach⁶². Wyniki badań Karwat – Woźniak wskazują, że w ramach PROW 2014-2020 realizowane są jeszcze 154 obiekty scaleniowe gdzie suma powierzchni objętych scaleniami wynosi 151,77 tys. ha, w tym 118,13 tys. ha gruntów rolnych, a liczba gospodarstw objętych scaleniami wynosi 32604⁶³. Mimo znacznego udziału podpisanych umów (78,6%) w stosunku do zgłoszonych wniosków to faktyczny stopień realizacji tego celu określony wydatkowanymi kwotami wynoszący 19,5% ocenić należy jako niski.

Ad. 5. Poddziałanie 6.3 Wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw

---

Podział gospodarstw rolnych dokonywany jest według różnych kryteriów ich delimitacji oraz waloryzacji. Samo użycie któregoś z kryteriów nie rozwiązuje do końca problemu z wyodrębnieniem małego gospodarstwa rolnego spośród pozostałych, ponieważ poszczególne kraje przyjmują czasami różne ich wielkości do określenia tego typu gospodarstw. Do kryteriów wyodrębniania małych gospodarstw rolnych zalicza się między innymi obszar gospodarstwa rolnego, przeznaczenie produkcji gospodarstwa rolnego czy poziom dochodu uzyskiwanego z gospodarstwa rolnego. Uwzględniając obszar gospodarstwa, zazwyczaj bierze się pod uwagę areał użytków rolnych. Wielkość tego areału dla małych gospodarstw jest różnie określana, a także jest ona zmienna w czasie. Często spotykanym kryterium jest przeznaczenie większej części produkcji na sprzedaż lub do własnej konsumpcji. Wyróżnia się wtedy gospodarstwa towarowe lub samo zaopatrzeniowe. Jeżeli weźmiemy pod uwagę znaczenie dochodu z gospodarstwa rolnego w zapewnieniu rodzinie środków utrzymania, to gospodarstwo rolne można uznać za małe, jeżeli dochód z niego stanowi mniej niż połowę dochodu gospodarstwa domowego. **Definicja małego gospodarstwa rolnego** odnosi się zazwyczaj do rolnika posiadającego mały areał ziemi, dysponującego ograniczonymi ilościami zasobów, produkującego głównie na własne potrzeby, a w związku z tym osiągującego niski dochód z gospodarstwa rolnego⁶⁴.

---

⁶² Sprawozdanie z działalności ARiMR za 2022 r. ARiMR 2023 R.

⁶³ Bożena Karwat-Woźniak: Wkład do raportu dotyczącego dotacji celowej MRiRW na rok 2023 realizowanego przez IERiGŻ, obszar badawczy VII: Ewaluacja i wsparcie analityczne z zakresu Wspólnej Polityki Rolnej, zadania 7.12, Scalanie gruntów; ocena efektów wdrażania

⁶⁴ Żmija D., 2017. *Funkcjonowanie małych gospodarstw rolnych w kontekście zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 489.

Małe obszarowo gospodarstwa rolne, mimo że są często krytykowane i wskazywane jako najsłabsze ogniwo systemu żywnościowego, realizują szereg funkcji, które są ważne z ekonomicznego, społecznego i środowiskowego punktu widzenia. Generują one dochody, zapewniają zatrudnienie, pozwalają na rozwijanie umiejętności rolniczych i przez to w sposób pośredni wpływają na bezpieczeństwo żywnościowe regionów, w którym funkcjonują. Rozdrobniona produkcja rolna pozwala na zdywersyfikowanie systemów żywienia i żywnościowych.

Małe gospodarstwa rolne zmagają się jednak z wieloma problemami (finansowymi, organizacyjnymi, administracyjnymi, demograficznymi). Utrudnieniem dla ich działania jest niedostateczny poziom zaufania pomiędzy partnerami – rolnikami tworzącymi grupy producentów rolnych, dostawcami, odbiorcami, instytucjami rządowymi i rolnikami. Występuje także problem deficytu ludzi młodych, szczególnie wśród drobnych producentów rolnych. Zmiany demograficzne, w połączeniu z rosnącymi możliwościami znalezienia pracy poza rolnictwem, powodują opuszczanie gospodarstw i podejmowanie zatrudnienia poza rolnictwem, gospodarką żywnościową, czy nawet poza obszarami wiejskimi.

Podregion rzeszowski obrazuje szerokie spektrum problemów, z którymi spotykają się właściciele małych gospodarstw rolnych w Polsce. Jest to jednocześnie obszar zdominowany przez rolnictwo drobnotowarowe, na którym dokonują się dynamiczne zmiany w zakresie struktury agrarnej, a w związku z tym – w zadaniach stawianych przed właścicielami gospodarstw rolnych, szczególnie tych najmniejszych⁶⁵.

Do niedawna kwestie funkcjonowania małych gospodarstw rolnych nie były eksponowane jako przedmiot oddziaływania polityki rolnej krajów wysoko rozwiniętych. Gospodarstwa te postrzegane były jako przejściowe, niewydajne i nieefektywne, stanowiące przeszkodę w modernizacji sektora rolnego. Realizowana polityka rolna koncentrowała się na średnich i dużych gospodarstwach, które charakteryzują się potencjałem rozwojowym, żywotnością ekonomiczną i konkurencyjnością (Żmija 2016)⁶⁶. W ostatnim czasie w UE dostrzeżono jednak potrzebę pogłębionego rozpoznania korzyści, jakie przynoszą tego typu gospodarstwa rolne na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej i środowiskowej, a także określenia ich możliwości rozwojowych (Żmija i Żmija 2018)⁶⁷. Zmiana tego podejścia wynika między innymi z faktu, że pomimo zachodzących zmian w UE istnieje nadal stosunkowo duża liczba małych gospodarstw rolnych, które usytuowane są zwłaszcza w nowo przyjętych krajach UE oraz południowych państwach UE-15, a kwestie wspierania ich funkcjonowania czy rozwoju są nadal aktualne.

---

⁶⁵ Czekał M., Szafrąńska M., Żmija K., Satoła Ł., Płonka A., Żmija D., Tyran E., Puchała J., *Rola małych gospodarstw rolnych. Diagnoza i perspektywy na przyszłość na przykładzie podregionu rzeszowskiego*. Difin SA, 2020.

⁶⁶ Żmija D. 2016. *Wpływ wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej na funkcjonowanie małych gospodarstw rolnych w Polsce*. Wydawnictwo Difin, Warszawa.

⁶⁷ Żmija D., Żmija K. 2018. *Prospects for the Development of Small Farms in Poland*. Hradec Economic Days 2018. 8(2), University of Hradec Kralove, Hradec Kralove.

Małe gospodarstwa rolne nie są w stanie skutecznie konkurować z dużymi podmiotami w zakresie masowej produkcji standardowych produktów rolnych. Chcąc funkcjonować na rynku, powinny podejmować się wytwarzania produktów niszowych, o podwyższonych walorach jakościowych czy smakowych. Wówczas istnieje szansa, że ponoszone wyższe koszty produkcji zostaną zrekomensowane przez uzyskiwanie wyższych cen od nabywców przywiązujących większą wagę do jakości niż do ceny produktów spożywczych.

Drobni producenci rolni zajmują się najczęściej wytwarzaniem produktów lokalnych, tradycyjnych, niszowych i właśnie z tego tytułu prowadzone przez nich gospodarstwa zaczynają pełnić równocześnie funkcje edukacyjne, doświadczalne, szkoleniowe, promujące nowe wzorce żywienia.

Wyniki badań⁶⁸ dotyczące przyszłych pożądaných ról, wskazują, że kluczem do ich przyszłości są lokalne rynki żywności oraz krótkie łańcuchy dostaw, które pozwalają na wykorzystanie ich mocnych stron oraz zapewniają im silniejszą pozycję rynkową. Lokalne systemy żywnościowe stanowią szansę na podniesienie konkurencyjności tych podmiotów poprzez wykorzystanie ekonomicznego, społecznego i przyrodniczego potencjału. Zwiększenie aktywności produkcyjnej małych gospodarstw oraz odbudowa powiązań pomiędzy nimi a odbiorcami na lokalnych rynkach stanowi wyzwanie w kontekście stworzenia odrębnej polityki wobec małych gospodarstw, jak i instrumentarium dla realizowania tej polityki.

Poszerzenie realizowanej przez małe gospodarstwa rolne podregionu rzeszowskiego funkcji produkcyjnej o aspekty edukacyjne, wypoczynkowe czy turystyczne, powinno przełożyć się na poprawę dochodowości rolników. Ponadto małe gospodarstwa rolne, poprzez realizację funkcji produkcyjnej w podregionie, są głównymi kreatorami lokalnego krajobrazu, pozwalają na utrzymanie gruntów w dobrej kulturze rolnej, przyczyniają się do zachowania bioróżnorodności oraz świadczą usługi rolno-środowiskowo-klimatyczne. Prowadzona w nich często ekstensywna produkcja i wykorzystywanie przestrzeni ma ważne znaczenie dla zachowania bioróżnorodności fauny i flory. Podejmowane prace pielęgnacyjne mają także korzystny wpływ na kształtowanie krajobrazu⁶⁹.

Zwolennicy wspierania małych gospodarstw rolnych wskazują, że ich funkcjonowanie przyczynia się do wielu korzyści na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej i środowiskowej, wpisujących się w założenia koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Jako podstawową korzyść ekonomiczną wynikającą z funkcjonowania małych gospodarstw rolnych wskazuje się fakt, iż dostarczają one żywności swoim użytkownikom, a ich aktywność produkcyjna przyczynia się do

---

⁶⁸ Żmija D., Żmija K. 2018. *Prospects for the Development of Small Farms in Poland*. Hradec Economic Days 2018. 8(2), University of Hradec Kralove, Hradec Kralove.

⁶⁹ Czekał M., Szafrńska M., Żmija K., Satoła Ł., Płonka A., Żmija D., Tyran E., Puchała J., *Rola małych gospodarstw rolnych. Diagnoza i perspektywy na przyszłość na przykładzie podregionu rzeszowskiego*. Difin SA, 2020.

uzyskiwania dochodów. Dochody te zazwyczaj nie są wysokie, jednak funkcjonowanie małych gospodarstw rolnych na niektórych obszarach zapewnia utrzymanie rodzinom, które często nie mają możliwości osiągnięcia dochodów z innych źródeł. **Z badań⁷⁰ przeprowadzonych wśród rolników z województwa małopolskiego, będących właścicielami małych gospodarstw rolnych, wynika, że w 2015 r. aż dla 52,0% z nich udział dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem przekraczał 80%, dla kolejnych 23,6% kształtował się w przedziale 50-80%, natomiast jedynie dla 24,4% stanowił mniej niż 50%.** Warto zauważyć, że uzyskiwanie nawet niskiego dochodu przyczynia się do ograniczania zjawiska wyludniania się obszarów wiejskich i poprawy ich żywotności ekonomicznej. Małe gospodarstwa tworzą, chociaż nie zawsze efektywne, miejsca pracy dla członków rodziny, co jest istotne zwłaszcza na tych terenach, na których występuje duży poziom bezrobocia. Wyniki badań wskazują, iż w 2015 r. wszyscy badani rolnicy pracowali w swoich gospodarstwach, przy czym prawie 90% z nich wskazało, że pracuje wyłącznie w swoim gospodarstwie rolnym. W gospodarstwach pracowali także członkowie rodziny rolnika, którzy pracowali na stałe w gospodarstwie. Jedynie w nielicznych przypadkach zatrudniano pracownika najemnego w niepełnym wymiarze czasu pracy do wykonywania prac sezonowych. Z działaniem małych gospodarstw rolnych związane jest też uzyskiwanie korzyści, które mają charakter różnego rodzaju rent, a więc korzyści nadzwyczajnych, wynikających z posiadania, dysponowania, użytkowania lub wydzierżawiania ziemi. Do korzyści społecznych związanych z funkcjonowaniem małych gospodarstw rolnych zaliczyć można to, że nawet niewielka ich aktywność produkcyjna powoduje zmniejszenie zapotrzebowania na pomoc socjalną. Małe gospodarstwa rolne, produkujące choćby tylko na własne potrzeby, przyczyniają się do zapobiegania skrajnemu ubóstwu rodzin. Posiadanie nawet małego gospodarstwa rolnego zazwyczaj uprawnia do korzystania ze specjalnych przywilejów socjalnych, takich jak np. tanie ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, a możliwość uzyskania takiego wsparcia jest istotna z uwagi na fakt, iż poziom dochodu i życia rodzin, które utrzymują się z pracy w takich gospodarstwach, jest zazwyczaj niższy niż rolników towarowych oraz osób zatrudnionych w innych sektorach gospodarki. W kwestiach środowiskowych jako zaletę wskazuje się fakt, że małe gospodarstwa dostarczają dóbr publicznych w postaci utrzymania bioróżnorodności i zróżnicowania krajobrazu wiejskiego, a także pełnią istotną rolę w podtrzymywaniu

---

⁷⁰ Żmija D., 2017. *Funkcjonowanie małych gospodarstw rolnych w kontekście zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 489.

żywołności na obszarach górskich, o niekorzystnych warunkach gospodarowania czy terenach położonych peryferyjnie.

Do podstawowych wad funkcjonowania małych gospodarstw rolnych zaliczyć należy coraz gorszą ich pozycję konkurencyjną na rynku, w tym również na rynkach lokalnych, w stosunku do gospodarstw dużych. Odsetek gospodarstw domowych, w których dochody z produkcji rolniczej są podstawą utrzymania rodziny, maleje. Użytkownicy małych gospodarstw rolnych i ich rodziny często nie żyją z produkcji rolnej gospodarstwa, ale żyją niejako przy gospodarstwie. W wielu przypadkach nie są to już gospodarstwa rolne we właściwym tego słowa znaczeniu, ale gospodarstwa pomocnicze, które nastawione są raczej na korzyści wynikające z posiadania samej ziemi rolnej, a nie z produkcji rolnej. Ważną funkcją małych gospodarstw rolnych jest również funkcja kulturowa, związana z zachowaniem tradycji, sposobów życia, zwyczajów czy wytwarzaniem produktów regionalnych (Żmija 2016)⁷¹.

O roli małych gospodarstw świadczy ich liczba i udział w całkowitej liczbie gospodarstw rolnych. Z danych ARiMR wynika, że w 2022 r. liczba rolników uczestniczących w systemie dla małych gospodarstw wynosiła 476,97 tys.⁷², a ich udział w całkowitej liczbie gospodarstw w tym roku (1300,0 tys.) wynosił 36,7% %. Spośród grupy małych gospodarstw w ramach PROW 2014-2020 wg stanu na koniec 2022 r. w poddziałaniu Restrukturyzacja małych gospodarstw złożono 89945 wniosków na kwotę 5396,7 mld. zł. Jednocześnie zawarto 61873 umów (68,8% w stosunku do liczby wniosków) na kwotę 3,712,38 mld zł (68,8% w stosunku do wnioskowanych kwot). Zrealizowano natomiast płatności w stosunku do 62270 beneficjentów na kwotę 3191,81 mld zł (85,98% w stosunku do kwot w zawartych umowach)⁷³. Udział rolników prowadzących małe gospodarstwa w poddziałaniu Restrukturyzacja małych gospodarstw w analizowanym okresie wynosił 13% (liczba beneficjentów 62,277 tys./47697 tys.). Udział ten należy ocenić jako stosunkowo niski, mimo że udział zawartych umów w stosunku do zgłoszonych wniosków wynosił 68,8%. Największe kwoty wypłacono w województwach: lubelskim (939,6 mln zł) i mazowieckim (579,6 mln zł). Najniższe w lubuskim (15,8 mln zł) i opolskim (15,9 mln zł). W przeliczeniu na jednego beneficjenta wsparcie było podobne w analizowanych województwach i wynosiło około 51 tys. zł. Analizując strukturę wsparcia według kierunków produkcji stwierdza się, że najwyższy był udział gospodarstw z uprawami polowymi, który wynosił 48,3%, następnie

---

⁷¹ Żmija D. 2016. *Wpływ wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej na funkcjonowanie małych gospodarstw rolnych w Polsce*. Wydawnictwo Difin, Warszawa.

⁷² Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2022 r. ARiMR 2023

⁷³ ibidem

gospodarstw w typie „mieszane: i z „uprawami trwałymi”, w których wynosił odpowiednio: 26,6 i 12,2%. Łączny udział gospodarstw tych trzech typów wynosił 87,1%. Udział kolejnych dwóch typów: „zwierzęta trawożerne” i „uprawy ogrodnicze” wnosił odpowiednio: 6,6 i 4,1%. Udział pięciu wymienionych typów gospodarstw wynosił 97,8%. Udział pozostałych sześciu typów był śladowy, zawarty w przedziale od 0,03% (winnice) do 1,5% (krowy mleczne). Zaznaczyć należy, że w zbiorowości gospodarstw małych korzystających ze wsparcia w ramach poddziałania „Restrukturyzacja małych gospodarstw” zdecydowanie większy udział (64,63%) miały gospodarstwa prowadzące wyłącznie produkcję roślinną. Udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą wynosił 35,2%, w tym udział gospodarstw z produkcją mieszaną wynosił 26,6%. Tak wysoki udział gospodarstw bez produkcji zwierzęcej stanowi istotne zagrożenie obniżenia zawartości substancji organicznej w glebie.

Z badań I. Augustyńskiej i W. Józwiaka⁷⁴ wynika, że w trakcie funkcjonowania wsparcia na operacje typu „Restrukturyzacji małych gospodarstw”, w tym na operacje na obszarach objętych ASF – przyznanego w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 – obniżyła się liczba gospodarstw mniejszych ekonomicznie, a wzrosła tych o większej sile, poza tym z roku na rok poprawiała się ich konkurencyjność. Można więc przypuszczać, że działanie to miało uzasadnienie i – jak do tej pory – przynajmniej częściowo spełniło swoje zadanie. Ustalono też, iż spośród ekonomicznie małych gospodarstw rolnych te większe częściej niż te mniejsze korzystały z ww. wsparcia. Jest więc prawdopodobne, że zmiana definicji małego gospodarstwa rolnego, polegająca na podniesieniu jego górnej granicy wielkościowej, zwiększy zainteresowanie rolników tym rodzajem wsparcia (jeśli tylko będzie ono kontynuowane w kolejnym PROW

Udział gospodarstw korzystających z omawianego wsparcia różnił się w poszczególnych województwach. Ustalono, że udział analizowanych małych gospodarstw w łącznej liczbie gospodarstw o wielkości 0–13 tys. euro SO

---

⁷⁴ I. Augustyńska, W. Józwiak, 2023, „Restrukturyzacja małych gospodarstw – ocena efektów wdrażania”, Zadanie 7.9 Restrukturyzacja małych gospodarstw – ocena efektów wdrażania, Zadanie wykonane w ramach umowy nr DIW.ib.070.2.2023 zawartej pomiędzy Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi a Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytutem Badawczym

wynosił 0,4–0,9% w sześciu województwach (dolnośląskie, opolskie, podkarpackie, lubuskie, śląskie i zachodniopomorskie). Analogicznie liczony wskaźnik dla kolejnych sześciu województw (wielkopolskie, małopolskie, pomorskie, łódzkie, podlaskie i kujawsko-pomorskie) wahał się w granicach 1,2–1,8%, a w pozostałych czterech (mazowieckie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie i lubelskie) wynosił 2,0–3,7%.

Z badań wynika, że większy udział małych gospodarstw, które zrealizowały w poszczególnych województwach działania restrukturyzacyjne miał dodatnie powiązania z większym udziałem gospodarstw z produkcją mieszaną (niewyspecjalizowaną) oraz tych, które specjalizowały się w uprawach trwałych i w chowie krów mlecznych.

Opisywana interwencja uruchomiła zróżnicowaną aktywność posiadaczy małych gospodarstw. Większość, bo 55-65% beneficjentów analizowanego działania nastawiła się na osiągnięcie minimalnego wymogu wielkości ekonomicznej swoich gospodarstw, co oznacza, że powiększyli gospodarstwa do wielkości nieco przekraczającej 10 lub 13 tys. euro SO. Jednak pozostali beneficjenci powiększyli wielkość ekonomiczną swoich gospodarstw wyraźnie ponad wymaganą minimalną granicę, w tym 0,5–1,2% beneficjentów – nawet kilkakrotnie. Największy udział objętych analizą najmniejszych gospodarstw rolnych (około 2/3), które w wyniku realizacji działania restrukturyzacyjnego zdołały przekroczyć wyznaczony minimalny próg wielkości, miał miejsce przede wszystkim w województwach środkowo-wschodnich (mazowieckim, warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim i lubelskim). Najmniejszy zaś – około 55% stwierdzono w województwach zachodnich i południowo-zachodnich (dolnośląskie, opolskie, podkarpackie, lubuskie, śląskie i zachodniopomorskie). Na styku dwóch tych obszarów znajdowało się sześć województw z pośrednim udziałem beneficjentów będących posiadaczami małych gospodarstw.

Wykorzystane w analizie dane systemu Polski FADN nie pozwalają odpowiedzieć precyzyjnie na pytanie o skuteczność omawianej interwencji w latach 2019–2021, czyli w okresie po uzyskaniu przez rozpatrywane 110 gospodarstw rolnych pierwszej raty wsparcia. Badania wykazały jednak, że średnio w objętych analizą jednostkach wzrostowi wielkości ekonomicznej towarzyszył wzrost średniej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa rolnego, a także to, że w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą odnotowano wyraźny wzrost obsady zwierząt gospodarskich. Zaznaczyć jednak należy, że udział gospodarstw małych z produkcją zwierzęcą wynosił około 1/3 wszystkich gospodarstw korzystających ze wsparcia.

Na koniec warto wspomnieć, że przeprowadzone badania uwidoczniły również, że średnio w objętych badaniami gospodarstwach ze zbiorowości Polskiego FADN, które w 2018 r. uzyskały pierwszą ratę wsparcia w ramach „Restrukturyzacji małych gospodarstw”, corocznie zwiększał się dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, wzrastała też dochodowość ich aktywów ogółem oraz kapitału własnego.

Ad. 6. Poddziałanie 6.4 Wsparcie na inwestycje w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej

Rozwój działalności pozarolniczej należy postrzegać jako siłę napędową rozwoju gospodarczego, stwarzającego szansę przechodzenia ludności rolniczej poza rolnictwo; spełnia jedną z podstawowych ról w aktywizacji obszarów wiejskich. Pozarolnicza działalność gospodarcza stanowi ważny element funkcjonowania małych obszarowo (do 5 ha) gospodarstw rolnych zarówno w Polsce jak i całej UE. Jednak rodzaje działalności podejmowanej przez gospodarstwa unijne i polskie różnią się. Najchętniej podejmowaną działalnością w UE jest przetwórstwo produktów rolnych, podczas gdy w Polsce najczęściej gospodarstwom świadczy usługi przy użyciu własnego zaplecza technicznego⁷⁵.

Powszechnie uważa się, że polska wieś jest zdominowana przez rolnictwo. Z tego względu zwraca się coraz większą uwagę na potrzebę rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarczych, tj. usług, turystyki, mieszkalnictwa, leśnictwa, rzadziej przemysłu.

Niedostateczne dochody uzyskiwane z prowadzonej produkcji rolniczej skłaniają do podejmowania własnych przedsięwzięć o charakterze nierolniczym. Coraz mniej polskich rolników prowadzących gospodarstwa rolne utrzymuje się tylko z produkcji rolniczej, wielu z nich posiada dochody pochodzące z pracy poza gospodarstwem (Biernat-Jarka, 2004)⁷⁶.

Pobudzanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich pośrednio wpływa także na możliwość koncentracji produkcji rolniczej i przejścia ludności związanej z rolnictwem do pracy w innych sektorach gospodarki, a co za tym idzie tworzy warunki dla przekształceń wewnątrz sektora rolnego, w tym zwłaszcza redukcji bezrobocia ukrytego, powiększania areału gospodarstw rolnych, ich modernizacji, poprawy konkurencyjności i ukierunkowania rynkowego produkcji.

---

⁷⁵ Krakowiak-Bal A. *Pozarolnicza działalność gospodarcza polskich gospodarstw rolniczych na tle gospodarstw z krajów UE*. Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, nr 5/2009, PAN.

⁷⁶ Biernat-Jarka A. *Działalność pozarolnicza jako jedno ze źródeł dochodów wiejskich gospodarstw domowych związanych z rolnictwem* [w:] *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*. Wyd. SGGW, Warszawa 2004

Celem badań była analiza pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych w Polsce w odniesieniu do UE. Rozpatrywano poziom przedsiębiorczości gospodarstw rolnych w UE i w Polsce w latach 2003, 2005 i 2007. Wskazano dominujące formy działalności pozarolniczej.

Wyniki badań pokazują, że w Polsce w 2007 roku było nieco ponad 115 tys. gospodarstw (stanowiły 4,8%), które podjęły działalność dodatkową. Optymistycznym faktem jest wzrost tej liczby o ponad 60% w stosunku do 2003 r. Największą aktywność gospodarczą wykazywały gospodarstwa najmniejsze, których powierzchnia nie przekraczała 5 ha. W 2005 r. gospodarstwa te stanowiły 67% wszystkich prowadzących działalność pozarolniczą. Mimo spadku w 2007 r., wciąż ponad połowa gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą miała powierzchnię mniejszą niż 5 ha. Z kolei najmniej aktywne pod tym względem były gospodarstwa duże (pow. 20 ha). Ich udział w grupach obszarowych powyżej 20 ha nie przekraczał w kolejnych latach 10%⁷⁷.

Jest to zjawisko wpisujące się w założenia idei wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, według której rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej powinien wiązać się z wykorzystaniem nadmiaru siły roboczej (Bański 2004)⁷⁸ i poprawieniem sytuacji materialnej gospodarstw najmniejszych, najmniej dochodowych.

W Polsce struktura obszarowa gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą jest podobna. Zdecydowanie najbardziej przedsiębiorcze są gospodarstwa najmniejsze, do 5 ha. Wraz ze wzrostem wielkości gospodarstw spada ich pozarolnicza aktywność gospodarcza. Udział gospodarstw powyżej 20 ha w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą nie przekracza w poszczególnych grupach obszarowych 3%.

Analizując typ gospodarstw rolnych, stwierdzono, że w UE dodatkową działalność gospodarczą podejmują najczęściej gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt żywnych w systemie wypasowym (20% gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą). Wysoki odsetek tych gospodarstw jest również wśród specjalizujących się w uprawach polowych oraz chowie różnych zwierząt. Natomiast tylko nieliczne gospodarstwa z uprawami ogrodniczymi decydują się na dodatkową działalność gospodarczą.

Proporcje te nie ulegały znaczącym wahaniom w analizowanym czasie. Od 2003 r. systematycznie wzrastała aktywność pozarolnicza gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych. Może się to wiązać ze stopniowym spadkiem opłacalności tego typu działalności rolniczej.

Sytuacja w Polsce na tle Unii kształtuje się nieco inaczej. Najwięcej gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą specjalizuje się w uprawach ogrodniczych. Znacznie wyższy niż w UE jest też odsetek gospodarstw

---

⁷⁷ Krakowiak-Bal A. *Pozarolnicza działalność gospodarcza polskich gospodarstw rolniczych na tle gospodarstw z krajów UE*. Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, nr 5/2009, PAN.

⁷⁸ Bański J. *Możliwości rozwoju alternatywnych źródeł dochodu na obszarach wiejskich* [w:] E. Pałka (red.) *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*. Studia Obszarów Wiejskich, 5, IGiPZ PAN, PTG, 2004.

„z różnymi uprawami i zwierzętami”. Niewielki udział w aktywności pozarolniczej mają gospodarstwa „z chowem zwierząt w systemie wypasowym” oraz z „uprawami polowymi”⁷⁹.

Analizując rodzaj działalności pozarolniczej, należy zauważyć, że najczęściej (60%) gospodarstw unijnych prowadziło przetwórstwo produktów rolnych. Dominującymi działalnościami wg Eurostatu były także: działalność usługowa z wykorzystaniem własnego sprzętu (15% gospodarstw) oraz turystyka (9,2%) Przetwórstwo produktów rolnych było najczęściej prowadzone przez gospodarstwa specjalizujące się w „chowcie różnych zwierząt” i w „różnych uprawach”, gdzie omawianą działalnością zajmowało się, co trzecie gospodarstwo prowadzące działalność inną niż rolnicza.

Działalność usługową z wykorzystaniem własnego sprzętu podejmowały głównie gospodarstwa rolne należące do typów: „specjalizujące się w uprawach polowych” i „chów zwierząt żywnych w systemie wypasowym”. W sumie stanowiły one ponad 60% gospodarstw prowadzących tą działalność. Wśród gospodarstw zajmujących się turystyką przeważały specjalizujące się w „chowcie zwierząt żywnych w systemie wypasowym” (44%). Turystyka była także domeną gospodarstw prowadzących „uprawy polowe” i „uprawy trwałe” (odpowiednio 15,5% i 15,2% ogółu gospodarstw prowadzących działalność inną niż rolnicza).

W Polsce zaznacza się nieco inna tendencja niż w UE. Zdecydowanie przeważają formy pozarolniczej innej działalności niesklasyfikowanej. Gospodarstwa polskie najchętniej prowadzą działalność usługową z wykorzystaniem własnego parku maszynowego (29% gospodarstw), a także akwakulturę (10%) i turystykę (9%)⁸⁰.

Według Powszechnego Spisu Rolnego w 2020 r. 192,34 tys. (14,6%) gospodarstw rolnych prowadziło dodatkowo działalność pozarolniczą. Było to o 35,3% mniej niż w 2010 r. W 2020 r. Udział gospodarstw, w których dochody z działalności pozarolniczej były głównym źródłem dochodów rodziny rolniczej wynosił 1,8% (23,71 tys.) ogólnej liczby gospodarstw. Oznacza to, że w 12,8% (168,63 tys.) dochody z działalności pozarolniczej odgrywały mniejszą rolę⁸¹.

Mimo znaczącej liczby gospodarstw prowadzących dodatkowo działalność pozarolniczą (192,34 tys.) to ich zainteresowanie uzyskaniem wsparcia w ramach PROW 2014-2020 było niewielkie. Według stanu na koniec 2022 r. złożono 31826 wniosków o premię na rozpoczęcie działalności pozarolniczej, co stanowi 16,5% liczby gospodarstw z działalnością pozarolniczą. Wnioskowana kwota wynosiła 5,36 mld zł. Liczba zawartych umów w ramach tego poddziałania wynosiła 17037 (53,5% w stosunku do złożonych wniosków) na kwotę 2,97 mld zł (52,7% wnioskowanej kwoty). Na koniec 2022 r.

⁷⁹ Krakowiak-Bal A. *Pozarolnicza działalność gospodarcza polskich gospodarstw rolniczych na tle gospodarstw z krajów UE*. Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, nr 5/2009, PAN.

⁸⁰ Krakowiak-Bal A. *Pozarolnicza działalność gospodarcza polskich gospodarstw rolniczych na tle gospodarstw z krajów UE*. Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, nr 5/2009, PAN.

⁸¹ Powszechny Spis Rolny 2020. Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2020 r. GUS 2022

zrealizowano płatności w stosunku do 12172 beneficjentów (38,2% w stosunku do złożonych wniosków) na kwotę 1,72 mld zł (30,5% wnioskowanej kwoty).

W działalności pozarolniczej istotną pozycję stanowiły usługi rolnicze. Według stanu na koniec 2022 złożono 12800 wniosków (6,6% gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą) na kwotę 5,54 mld zł. Zawarto natomiast tylko 3666 umów (28,6% złożonych wniosków) na kwotę 1,58 mld zł (28,5% wnioskowanej kwoty). Na koniec 2022 r. zrealizowano płatności wobec 2734 beneficjentów (21,3% wniosków) na kwotę 1,16 mld zł (20,9% wnioskowanej kwoty). Oceniając stopień zainteresowania rolników uzyskaniem wsparcia na prowadzenie działalności pozarolniczej stwierdzić należy, że był niski (6,6%). Ponadto, udział zawartych umów w stosunku do złożonych wniosków był również niski, wynosił 28,6%. Natomiast faktyczny stopień realizacji wniosków i umów był jeszcze niższy, wynosił 21%⁸².

Motywy podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników

Powodów prowadzenia własnej działalności gospodarczej jest wiele. Bez względu na rodzaj i charakter prowadzonej działalności motywy podejmowania tego typu działań mogą wynikać z aspektów pozytywnych lub negatywnych. Sami przedsiębiorcy jako podstawowe wskazują najczęściej własne ambicje, samorealizację, samospełnienie, satysfakcję. Wszyscy wskazują również na chęć zwiększenia własnych dochodów oraz maksymalizację zysku. Są to jak najbardziej motywacje o charakterze pozytywnym, wśród negatywnych można wymienić np. utratę dotychczasowej pracy, brak perspektyw na możliwość zatrudnienia na etacie. Również wśród rolników można zaobserwować coraz większą chęć podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej. Działalność ta może wiązać się z wykorzystaniem nadwyżek zasobów pochodzących z gospodarstwa rolnego w postaci maszyn, urządzeń, pracy, ale także może być w całości oderwana od gospodarstwa rolnego i jego zasobów. Prowadzenie działalności gospodarczej pozarolniczej przez rolnika stwarza nowe miejsca pracy na obszarach wiejskich, tym samym pojawiają się nowe źródła dochodów ludności wiejskiej, co w konsekwencji prowadzi do polepszenia sytuacji materialnej i wpływa na poziom życia ludności rolniczej (Ostromięcki, Zajac, Mantaj 2015, Stańko 2009)⁸³.

Celem badań wymienionych autorów było zdefiniowanie podstawowych motywów podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników na podstawie analizy literatury przedmiotu.

Identyfikacja motywów podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników

---

⁸² Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2022 r. ARIMR 2023

⁸³ Ostromięcki A., Zajac D., Mantaj A., 2015, *Spoleczno-ekonomiczne korzyści z prowadzonej przez rolników pozarolniczej działalności gospodarczej*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 2015, Nr 2, IERiGZ PIB, s. 40-60; Stańko A., 2009, *Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich*. ZN SGGW, EiOGŻ Nr 79, s. 99-108.

Coraz mniej gospodarstw rolnych pozyskuje dochody tylko z rolnictwa, coraz większe znaczenie mają dochody uzyskiwane z innych źródeł, np. z pracy najemnej lub prowadzenia własnej pozarolniczej działalności gospodarczej. Chęć osiągania zysków z działalności ma charakter jak najbardziej pozytywny, pod warunkiem, że nie dąży się do tego celu za wszelką cenę. Celem samym w sobie nie powinno być pomnażanie pieniędzy, tylko możliwość realizacji własnych ambicji, wykorzystanie dostępnych możliwości, realizacja potrzeby kreatywności, a przy okazji osiąganie zysku. W działalności gospodarczej prowadzonej przez rolnika dużą rolę odgrywają nadwyżki zasobów. Dotychczasowe badania pokazują, że rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej prowadzonej przez rolników uzależniony jest od czynników o charakterze mikro – i makroekonomicznym (Kołodziejczyk 1998, Hybel 2000, Pietrzyk 2006, Czudec 2009, Duczkowska-Małysz 2009 za: Ostromecki, Zajęc, Mantaj 2015)⁸⁴.

W ramach pierwszej grupy można wyodrębnić m.in.:

- jakość czynnika ludzkiego – poziom wykształcenia ludności rolniczej, jest to czynnik determinujący otwartość rolnika na zmieniające się otoczenie, rolnicy lepiej wykształceni wykazują większą skłonność do poszukiwania i wdrażania nowych rozwiązań (Kołoszko – Chomentowska 2008)⁸⁵;
- jakość czynników ekonomiczno – produkcyjnych oraz technicznych w ramach gospodarstwa rolnego; rozwój otoczenia rolnictwa oraz sytuacja na rynku pracy.

Wśród determinant o charakterze makroekonomicznym można wskazać tempo wzrostu gospodarczego, dostępność do kredytów, ich oprocentowanie, opodatkowanie itp.

Wśród innych czynników, które determinują decyzję o podjęciu przez rolnika działalności gospodarczej można wyróżnić (Góral (red) 2015)⁸⁶:

- położenie regionalne gospodarstwa rolnego – rolnicy z obszarów górskich częściej decydują się na podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej, aniżeli ci z obszarów nizinnych,

---

⁸⁴ Kołodziejczyk D., 1998., *Pozarolnicza działalność gospodarcza w indywidualnych gospodarstwach rolnych*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej Nr 6, Warszawa.

Hybel J., 2000, *Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw*, [w:] *Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich*. Wyd. Akademii Podlaskiej w Siedlcach.

Pietrzyk I., 2006, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i region w państwach członkowskich*, PWN, Warszawa.

Czudec A., 2009, *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju wielofunkcyjnego rolnictwa*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

Duczkowska – Małysz K., 2009, *Nowe funkcje obszarów wiejskich – usługi publiczne*, [w:] *Wokół trudnych problemów globalnego rozwoju obszarów wiejskich, gospodarki żywnościowej i rolnictwa*, red. K. Duczkowska – Małysz, A. Szymecka, SGH, Warszawa.

⁸⁵ Kołoszko – Chomentowska Z., 2008, *Wykształcenie ludności rolniczej jako determinant rozwoju rolnictwa*, ZN SGGW, EiOGŻ Nr 67, Warszawa.

⁸⁶ Góral J. (red.), 2015, *Subsydia a ekonomika, finanse i dochody gospodarstw rolniczych (1)*, IERiGŻ PIB.

- mobilność siły roboczej – możliwość zatrudnienia odpowiednich osób do swojej działalności w zależności od jej rodzaju,
- faza cyklu życia rodziny rolnika – rolnicy młodszy na ogół wykazują większe zainteresowanie dodatkowym źródłem dochodów, mają większą skłonność do ryzyka w związku z podejmowaną działalnością pozarolniczą,
- planowane oraz prowadzone inwestycje w gospodarstwie rolnym – jest to uzależnione od rodzaju gospodarstwa (czy dominuje produkcja roślinna czy zwierzęca). Na ogół rolnicy, którzy zajmują się produkcją roślinną częściej podejmują działania poza rolnictwem, które mogą wspierać inwestycje w gospodarstwie rolnym, natomiast rolnicy z gospodarstw, w których dominuje rolnicza produkcja zwierzęca nie liczą na dofinansowanie inwestycji w gospodarstwie rolnym z tytułu działalności pozarolniczej, która na ogół jest prowadzona w ich przypadku w mniejszej skali (Ostromęcki, Zajac, Mantaj 2015)⁸⁷,
- stopień subsydiowania gospodarstwa rolnego,
- polityka rolna – warto wspomnieć, że w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) wspiera się działania polegające na podejmowaniu pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020 (MRiRW 2014)⁸⁸ wyodrębnia działanie oraz poddziałanie w zakresie pomocy na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Po spełnieniu odpowiednich warunków jest możliwość uzyskania premii, która płatna jest w dwóch transzach – 80% i 20%. Jest to dosyć istotny dla rolnika lub jego rodziny bodziec do podjęcia działalności gospodarczej poza rolnictwem,
- typ rolniczy oraz klasa wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego – jak już wspomniano powyżej rolnicy, jeżeli w działalności rolniczej przeważa produkcja roślinna chętniej podejmują dodatkowo pozarolniczą działalność gospodarczą, jeśli chodzi o wielkość ekonomiczną gospodarstwa rolnego to w zdecydowanym stopniu ta działalność podejmowana jest w gospodarstwach o tzw. słabej żywotności ekonomicznej.

---

⁸⁷ Ostromęcki A., Zajac D., Mantaj A., 2015, *Społeczno – ekonomiczne korzyści z prowadzonej przez rolników pozarolniczej działalności gospodarczej*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 2015, Nr 2, IERiGZ PIB.

⁸⁸ *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 -2020*, 2014, MRiRW, Warszawa.

Podsumowanie

Wśród motywów podejmowania działalności gospodarczej innej niż rolnicza przez rolników można wyodrębnić te, które wynikają z chęci bycia przedsiębiorcą, np. realizując potrzebę uznania, rozwoju osobistego, niezależności, czy osiągnięcia sukcesu finansowego, motywy związane z okazją dla przyszłego przedsiębiorcy – np. możliwość skorzystania z bezzwrotnych pożyczek, dotacji. Można również wskazać te bardziej prozaiczne, czasami wymuszone, np. osiągnięcie dodatkowych dochodów.

Udział dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej rolników w strukturze źródeł utrzymania ich rodziny jest coraz bardziej znaczący i w opinii rolników jest ważnym czynnikiem podjęcia decyzji o prowadzeniu tego typu działalności (Ostromięcki, Zając, Mantaj 2015⁸⁹).

Skala i charakter podejmowanych przez rolników działań w zakresie pozarolniczej działalności gospodarczej uwarunkowane są wieloma czynnikami, które mogą determinować motywy podejmowania działalności innej niż rolnicza. Część z nich uzależniona jest od rolnika (np. wykształcenie, wielkość gospodarstwa rolnego, typ produkcji), a na niektóre rolnik nie ma wpływu, np. lokalizacja gospodarstwa rolnego, odległość od dużych miast.

Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że pozarolnicza działalność gospodarcza prowadzona przez rolnika ma znaczenie dla funkcjonowania małych obszarowo gospodarstw rolnych, stanowiąc dodatkowe dochody tego gospodarstwa. Są to gospodarstwa o powierzchni od 5 do 10 ha. Na drugim miejscu są gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 3 do 5 ha. Najchętniej dodatkowych źródeł dochodów poszukiwali rolnicy z województwa mazowieckiego, lubelskiego oraz małopolskiego. Najmniejszy odsetek prowadzonej nierolniczej działalności gospodarczej był w województwach: lubuskim, opolskim oraz zachodniopomorskim. Jest to ściśle powiązane z ilością gospodarstw rolnych w tych województwach. Najwięcej gospodarstw rolnych jest w województwach: mazowieckim, lubelskim, małopolskim, a najmniej właśnie w lubuskim, opolskim i zachodniopomorskim.

Rolnicy prowadzący działalność pozarolniczą mogli korzystać ze wsparcia w ramach poddziałania „Rozwój przedsiębiorczości - rozwój usług rolniczych” zawartych w PROW 2014-2020. Według stanu na koniec 2022 złożyli 12800 wniosków o wsparcie na kwotę 5,547 mld zł. Zawarto 3666 umów (28,6%) na kwotę 1,548 mld zł (28,5%). Zrealizowano płatności w stosunku do 2734 beneficjentów (21,3%) na kwotę 1,166 mld zł (30% kwoty wnioskowanej)

---

⁸⁹ Ostromięcki A., Zając D., Mantaj A., 2015, *Spoleczno – ekonomiczne korzyści z prowadzonej przez rolników pozarolniczej działalności gospodarczej*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Nr 2, IERiGZ PIB.

Ad. 7. Poddziałanie 6.5 Płatności dla rolników kwalifikujących się do systemu drobnych producentów rolnych, którzy definitywnie przekazali swoje gospodarstwo innemu rolnikowi

W PROW na lata 2014-2020 przewidziano (obok działań skierowanych do młodych rolników i wsparcie małych gospodarstw) także wsparcie dla rolników przekazujących małe gospodarstwa⁹⁰. Działania te powinny tworzyć lepsze warunki do zmian strukturalnych na wsi, a w wielu przypadkach poprawić także sytuację młodych rolników. Oznacza to, że właściciel gospodarstwa uczestniczącego w tzw. systemie dla małych gospodarstw, który zdecyduje się zakończyć działalność rolniczą i przekazać ziemię innemu rolnikowi, może ubiegać się o rekompensatę z PROW 2014-2020.

Pomoc taka może być przyznana rolnikowi – osobie fizycznej, który spełnia następujące warunki:

- jest wpisany do ewidencji producentów;
- jest pełnoletni;
- uczestniczy w systemie dla małych gospodarstw, który jest częścią płatności bezpośrednich;
- przekazuje w sposób trwały gospodarstwo rolne, w tym zwierzęta gospodarskie, innemu rolnikowi, który jest osobą fizyczną, osobą prawną lub jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, prowadzącą na własny rachunek działalność rolniczą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i który zobowiąże się do prowadzenia działalności rolniczej w gospodarstwie utworzonym w wyniku powiększenia przez okres co najmniej 5 lat;
- nie będzie prowadził działalności rolniczej przez co najmniej przez 5 lat, licząc od dnia przekazania gospodarstwa rolnego;
- po przekazaniu gospodarstwa rolnego nie będzie podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

Wsparcie ma charakter płatności jednorazowej, przy czym roczna stawka pomocy odpowiada 120% rocznej płatności bezpośredniej, do otrzymania której beneficjent kwalifikuje się w ramach systemu dla małych gospodarstw. Pomoc przysługuje za rok, w którym beneficjent trwale przekazuje swoje gospodarstwo. Z tego względu pomoc wypłacana jest jednorazowo. Pomoc przysługuje według kolejności ustalonej na podstawie liczby przyznanych punktów. Pod uwagę brana jest:

- powierzchnia przekazywanego gospodarstwa – im większe gospodarstwo tym większa liczba punktów (gospodarstwo do 3 ha – 1 pkt; 3 do 6 ha – 3 pkt.; powyżej 6 ha – 5 pkt.);

---

⁹⁰ <https://www.gov.pl/web/arimr/poddzialanie-65-platnosci-na-rzecz-rolnikow-kwalifikujacych-sie-do-systemu-dla-malych-gospodarstw-ktorzy-trwale-przekazali-swoje-gospodarstwo-innemu-rolnikowi3>

- powierzchnia gospodarstwa rolnego przejmującego gospodarstwo od wnioskodawcy – preferowane są gospodarstwa mniejsze (gospodarstwo do 5 ha – 3 pkt.; 5 do 10 ha – 2 pkt.; powyżej 10 ha – 1 pkt);
- informacja czy gospodarstwo przekazane jest osobie fizycznej, która w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy ma nie więcej niż 40 lat i jest ubezpieczona jako rolnik na podstawie przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników z mocy ustawy i w pełnym zakresie. Jeżeli tak jest – rolnik otrzymuje 3 pkt.

Minimalna liczba punktów uprawniająca od uzyskania pomocy wynosi 2 punkty.

Warunkiem koniecznym do przyznania pomocy jest sytuacja aby powierzchnia gospodarstwa utworzonego przez przejmującego, po przejęciu gruntów rolnych od wnioskodawcy, była równa co najmniej średniej powierzchni gospodarstwa rolnego w kraju. Natomiast w województwach, w których średnia powierzchnia gruntów rolnych jest mniejsza niż średnia powierzchnia gospodarstwa w kraju, utworzone gospodarstwo musi osiągnąć powierzchnię co najmniej średniej wojewódzkiej.

Działania związane z rozwojem gospodarstw i działalności gospodarczej powinny zmierzać do powstawania nowych gospodarstw, a ponadto ułatwiać start młodym rolnikom i udzielać pomocy małym gospodarstwom. Według opinii badaczy tych zjawisk⁹¹ w Polsce występuje duża liczba małych gospodarstw rolnych w porównaniu do Europy Zachodniej. Nadmierna promocja tego typu jednostek nie jest uzasadniona ekonomicznie.

Nabory wniosków od rolników przekazujących małe gospodarstwa rolne rozpoczęły się w 2016 roku, w ramach których napłynęło 505 wniosków, zaś w kolejnym liczba wniosków malała z 200 (2017 rok) do 54 wniosków w 2019 roku. W ramach wydanych decyzji dominowały sposoby przekazania gospodarstw rolnych, głównie na powiększenie pojedynczych gospodarstw (97,1%). W wyniku przejęcia gruntów powiększone gospodarstwa osiągały najczęściej powierzchnię 10-20 ha (45,4% gospodarstw przejmujących) oraz 20-50 ha (41,0%). Wśród rolników przekazujących swoje gospodarstwa dominowały osoby powyżej 40 roku życia (84,6% wszystkich beneficjentów). Wśród osób przejmujących gospodarstwa największą grupę (64,3%) stanowiły osoby młode 25-40 lat⁹².

W tabeli I.12 przedstawiono wybrane informacje dotyczące płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa rolne.

⁹¹ .Parzonka, A., Hornowski, A. (2017). *Economic and Social Assessment of the use of Structural Funds in the Creation of the Development of "small" farms in Poland*. Journal of Agribusiness and Rural Development.

⁹² Wawrzyniak B. M., (2021). *Stopień wykorzystania instrumentów wsparcia w ramach działania rozwój gospodarstw i działalności rolniczej PROW 2014-2020*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1.

Tabela I.12. Kwoty zrealizowanych płatności i liczba beneficjentów w ramach płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa rolne (według danych na koniec I półrocza 2020 r.)

Województwo	Kwoty zrealizowanych płatności, tys. zł	Liczba złożonych wniosków	Liczba beneficjentów	Procent	Średnia wypłata na 1 gospodarstwo, tys. zł
Dolnośląskie	294,3	27	18	66,7	16,3
Kujawsko-Pomorskie	672,6	54	36	66,7	18,7
Lubelskie	1 427,9	113	80	70,8	17,8
Lubuskie	130,8	13	9	69,2	14,5
Łódzkie	1 450,0	117	83	70,9	17,5
Małopolskie	200,0	21	14	66,7	14,3
Mazowieckie	2 734,2	206	139	67,4	13,3
Opolskie	102,2	16	8	50,0	12,7
Podkarpackie	561,9	48	36	75,0	15,6
Podlaskie	567,9	43	33	76,7	17,2
Pomorskie	126,1	14	8	57,1	15,7
Śląskie	149,6	16	7	50,0	21,3
Świętokrzyskie	452,4	50	31	62,0	14,6
Warmińsko-Mazurskie	224,0	16	11	68,7	20,4
Wielkopolskie	704,9	72	40	55,5	17,6
Zachodniopomorskie	141,7	15	9	60,0	15,7
Razem	9 940,5	841	562	66,8	17,7

Źródło: Wawrzyniak B. M., (2021). Stopień wykorzystania instrumentów wsparcia w ramach działania rozwój gospodarstw i działalności rolniczej PROW 2014-2020. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1 (opracowano na podstawie danych z ARiMR).

Z obliczeń wynika, że średnia wypłata na jedno przekazane gospodarstwo wynosiła 17,7 tys. zł i była mało zróżnicowana między województwami. Sytuacja powyższa wynikała z jednolitych stawek dopłat bezpośrednich występujących w całym kraju⁹³.

Według stanu na koniec 2022 r. złożono 887 wniosków o płatności dla rolników przekazujących gospodarstwa. Zawarto natomiast 571 umów (64,4%) na kwotę 10,11 mln zł. Zrealizowano płatności w stosunku do 570 beneficjentów na kwotę 9,98 mln zł. Średnia wypłata dla beneficjenta wynosiła 17,5 tys. zł⁹⁴.

⁹³ Wawrzyniak B. M., (2021). *Stopień wykorzystania instrumentów wsparcia w ramach działania rozwój gospodarstw i działalności rolniczej PROW 2014-2020. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1.*

⁹⁴ Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2022 r. ARiMR 2023 r.

Ad. 8. Poddziałanie 16.1 Wsparcie na ustanawianie i funkcjonowanie grup operacyjnych EPI na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa

Grupy Operacyjne EPI działają na rzecz innowacji, współpracy i rozwoju wiedzy na obszarach wiejskich oraz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa. Celem jest wzmocnienie powiązań między rolnictwem, produkcją żywności i leśnictwem, a badaniami (innowacyjność) aby ulepszyć zarządzanie środowiskiem i osiągać lepsze warunki. Grupy Operacyjne włączyły w swoje projekty działania związane ze zmniejszeniem negatywnego wpływu na środowisko naturalne, redukcję wykorzystania nawozów, pestycydów czy też skracania łańcucha żywnościowego. Ich celem jest także osiągnięcie celów określonych w PROW 2014-2020, np.:

- poprawy wyników gospodarczych gospodarstw oraz ułatwienia ich restrukturyzacji i modernizacji, z myślą o zwiększeniu uczestnictwa w rynku i zorientowania na rynek, a także zróżnicowania produkcji rolnej,
- poprawy konkurencyjności producentów rolnych i ich zintegrowania z łańcuchem rolno-spożywczym przez systemy jakości, dodawanie wartości do produktów rolnych, promocję na rynkach lokalnych i krótkie cykle dostaw, grupy producentów oraz organizacje międzybranżowe.

W latach 2017-2022 zostało przeprowadzonych 6 naborów dla Grup Operacyjnych, w tym 4 nabory dedykowane projektom badawczo-wdrożeniowym oraz 2 nabory tematyczne poświęcone tworzeniu Krótkich Łańcuchów Żywnościowych. Do 2022 r. łącznie powstało ponad 300 Grup Operacyjnych (w tym 106 projektów badawczo-wdrożeniowych oraz ok. 200 KŁŻ). Przewiduje się, że liczba projektów jeszcze wzrośnie.

Grupy Operacyjne EPI realizują projekty z zakresu produkcji podstawowej oraz przetwórstwa produktów rolnych⁹⁵. Poniżej przedstawiono wybrane projekty i główne realizowane cele.

PRODUKCJA ROŚLINNA

1. Agro Wiosna I – Innowacyjna technologia produkcji owoców jagodowych na przykładzie maliny o podwyższonej zawartości związków bioaktywnych oraz zwiększonej wartości handlowej.

Cele projektu: Określenie wpływu odmiany komponentów do podłoża oraz zastosowanych metod wspomagania produkcji na wielkość plonu i jakość produktu finalnego; określenie wpływu innowacyjnych dodatków do podłoża w celu zwiększenia jego trwałości w produkcji tunelowej roślin jagodowych; określenie wpływu zastosowania ozonowania, jako metody wspomagania ochrony roślin przed patogenami grzybowymi; opracowanie modeli optymalizacji zbioru ręcznego owoców malin.

⁹⁵ Katalog Polskich Grup Operacyjnych EPI, CDR w Brwinowie, 2022.

2. Innowacyjne Technologie Rolnicze (ITR) – Udoskonalenie technologii produkcji białkowych surowców roślinnych poprzez zastosowanie preparatu usprawniającego biologiczne wiązanie azotu atmosferycznego (BIOBIAŁKO).

Cele projektu: Opracowanie udoskonalonej technologii produkcji nasion soi, grochu i bobiku poprzez usprawnienie procesu biologicznej redukcji azotu atmosferycznego, w wyniku stosowania innowacyjnego preparatu zwiększającego wymianę sygnałów informacji między bakteriami symbiotycznymi i roślinami strączkowymi; zwiększenie ilości krajowych surowców wysokobiałkowych do produkcji; poprawa wielkości i jakości plonu nasion soi, grochu i bobiku poprzez zastosowanie innowacyjnego preparatu polepszającego symbiotyczne wiązanie azotu atmosferycznego.

3. Zdrowy Sadzeniak – Opracowanie strategii zapobiegania rozwojowi fitopatogenów ziemniaka sadzeniaka w oparciu o ekologiczne rozwiązania biotechnologiczne i nową metodę przechowywania.

Cele projektu: Opracowanie metody organizacji przygotowania ziemniaka sadzeniaka i jego przechowywania w celu zahamowania rozwoju fitopatogenów odpowiedzialnych za choroby ziemniaka.

4. Ekoinnowacje w uprawach – Poprawa jakości ziarna zbóż oraz nasion rzepaku i roślin bobowatych poprzez innowacyjną technologię uprawy z wykorzystaniem pyłu bazaltowego i siarki.

Cele projektu: Opracowanie i wdrożenie innowacyjnej technologii w zakresie poprawy jakości ziarna lub nasion co najmniej jednej z ważnych gospodarczo roślin uprawnych, takich jak wybrane zboża, rośliny bobowate lub rzepak. Zakłada się, że wprowadzenie tej technologii w uprawie ww. roślin, w ziarnie lub nasionach nastąpi zwiększenie zawartości białka, aminokwasu metioniny lub tłuszczu.

5. Gardena – Innowacyjne rozwiązania w uprawie, przechowywaniu i wprowadzaniu na rynek polskiej odmiany ziemniaka wysoko odpornej na *Phytophthora infestans*.

Cele projektu: Upowszechnianie prośrodowiskowych, innowacyjnych rozwiązań w rolnictwie poprzez opracowanie dedykowanych metod uprawy (zarówno konwencjonalnych jak i ekologicznych), systemu przechowywania oraz marketingu dla innowacyjnej odmiany ziemniaka "Gardena".

6. Innowatorzy Upraw – Innowacyjna technologia uprawy warzyw w zamkniętym cyklu wody.

Cele projektu: Osiągnięcie najkorzystniejszego bilansu wody i energii z zachowaniem wysokiej jakości plonu warzyw uprawianych metodą bezglebową i tradycyjną pod osłonami; zastosowanie innowacyjnych rozwiązań pozwalających znacząco zmniejszyć zużycie wody poprzez eliminację strat wody w gruncie.

7. Pradawne ziarno – Innowacje w uprawie, przetwórstwie i wprowadzaniu na rynek pierwotnych form pszenic okrągłoziarnowej i perskiej o podwyższonej wartości odżywczej.

Cele projektu: Opracowanie i wdrożenie innowacji w zakresie technologii uprawy, przetwórstwa i wprowadzenia do obrotu innowacyjnych produktów z pierwotnych form pszenic okrągłoziarnowej i perskiej o podwyższonej wartości odżywczej.

8. Precyzyjne ogrodnictwo – Ogólnopolski system precyzyjnej diagnozy chorób, szkodników oraz potrzeb nawożeniowych w produkcji ogrodniczej.

Cele projektu: Poprawa bezpieczeństwa i jakości uprawianych warzyw/owoców oraz ograniczenie kosztów produkcji dzięki ogólnokrajowemu systemowi wspomagania decyzji w uprawach ogrodniczych.

PRODUKCJA ZWIĘRZECA

1. Zdrowy Drób – innowacyjne metody produkcji drobiu – Innowacyjna technologia produkcji drobiu z zastosowaniem preparatów mających na celu eliminację antybiotyków.

Cele projektu: Spopularyzowanie chowu drobiu z zastosowaniem bakteriofagów oraz związana z tym poprawa produktywności kurcząt brojlerów oraz jakości i bezpieczeństwa zdrowotnego mięsa drobiowego.

2. Chłodzenie bydła – Optymalizacja warunków utrzymania bydła i efektywności produkcji poprzez innowacyjne rozwiązania w wyposażeniu obory i cielętnika.

Cele projektu: Opracowywanie i wdrażanie nowoczesnych rozwiązań umożliwiających chłodzenie zwierząt gospodarskich, w tym bydła mlecznego jest zadaniem priorytetowym, przeciwdziałającym coraz większym stratom w produkcji zwierzęcej, będącej efektem coraz wyższych temperatur występujących w okresie lata; badania obejmujące analizę parametrów mikroklimatu, wskaźników dobrostanu zwierząt oraz analiza ekonomiczna efektywności zastosowanych rozwiązań.

3. Grupa Operacyjna Wolce – Opracowanie technologii opasu bydła mięsnego "Smart Feeding" z wykorzystaniem inteligentnego systemu do automatycznego monitoringu indywidualnej efektywności żywienia bydła opasowego "Smart Through" w celu minimalizacji śladu węglowego w produkcji wołowiny.

Cele projektu: Minimalizacja negatywnego oddziaływania produkcji wołowiny na środowisko poprzez wypracowanie technologii żywienia oraz porównanie wielkości śladu węglowego w opasie jałówek, wolców oraz buhajków z wykorzystaniem systemu automatycznego monitoringu żywienia bydła.

4. Grupa Wołowina – Budowa systemu powiązań w obszarze innowacyjnych technologii odchowu cieląt oraz opasu końcowego.

Cele projektu: Zbadanie i wdrożenie nowoczesnych specjalistycznych technologii odchowu cieląt i opasu końcowego w polskich gospodarstwach; wprowadzenie innowacyjnej, udoskonalonej technologii związanej z profilaktyką zdrowotną, żywieniem oraz monitorowanie dobrostanu zwierząt, które przyczynią się do poprawy efektywności odchowu cieląt oraz uzyskania zestandaryzowanego, powtarzalnego produktu finalnego poprzez innowacyjne zmiany w końcowej fazie opasu bydła.

5. Nowe praktyki chowu zwierząt inwentarskich – Nowe praktyki chowu zwierząt inwentarskich we współpracy z Uniwersytetem Przyrodniczym z Lublina.

Cele projektu: Wprowadzenie udoskonalonej technologii ograniczającej negatywne skutki prowadzenia intensywnej hodowli na dobrostan zwierząt oraz środowisko, głównie trzody chlewnej (poprawa jakości mięsa).

6. Owce w Zielonej Dolinie – Innowacyjne metody chowu i hodowli owiec w świetle zmieniających się warunków klimatycznych Dolnego Śląska.

Cele projektu: Optymalizacja procesu hodowlanego poprzez wprowadzenie nowych metod organizacyjnych; zastosowanie krzyżowania międzyrasowego (rasa wrzosówki z rasą kameruńską) odpornego na trudne warunki środowiskowe oraz asezonalność.

7. System jakości gwarancją dobrej wieprzowiny – System jakości gwarancją dobrej wieprzowiny.

Cele projektu: Opracowanie innowacyjnego programu żywieniowego, którego celem jest karmienie trzody chlewnej paszami wolnymi od GMO; wytworzenie produktu wysokiej jakości wieprzowiny żywionej paszami bez GMO, który dzięki swojej niepowtarzalności na rynku krajowym będzie wpływał także na promocję zakładów przetwórczych.

8. Wołowina z Zielonej Doliny – Innowacyjne metody chowu bydła w celu uzyskania najlepszej jakości dolnośląskiej wołowiny.

Cele projektu: Uzyskanie najlepszej jakości mięsa, dzięki wprowadzonym innowacyjnym metodom chowu bydła; wygenerowanie rozpoznawalnych w Polsce i na świecie regionalnych produktów i półproduktów spożywczych o unikalnych, prozdrowotnych właściwościach wytwarzanych z mięsa wołowego z hodowli gospodarstw Dolnego Śląska.

9. Konsorcjum Agro Integracja Wieprzowina – Efektywna produkcja najwyższej jakości wieprzowiny bez GMO i bez antybiotyków.

Cele projektu: Wdrożenie nowych innowacji w obszarze: produkt, technologia, organizacja; opracowanie metodyki produkcji trzody chlewnej w cyklu otwartym (od 30 kg. wagi żywej), która pozwoli ograniczyć lub nawet wyeliminować zużycie antybiotyków; opracowanie modelu obejmującego sieć współpracy

hodowców, weterynarzy, żywieniowców, technologów oraz liderów grup producentów, wypracowany będzie wskaźnik ekonomiczny który pozwoli ocenić producentom trzody chlewnej poziom dodatkowych nakładów na dobrostan, profilaktykę zdrowotną, profesjonalne żywienie i inne elementy zootechniki, których stosowanie pozwoli im ograniczyć zużycie antybiotyków; opracowanie modelu produkcji trzody chlewnej bez GMO i określenie poziomu dodatkowych kosztów z tym związanych.

10.Konsorcjum Agrouintegracja – Współpraca w zakresie poprawy efektywności produkcji bydła opasowego poprzez zastosowanie wysoko – jakościowej paszy objętościowej otrzymywanej w okresie międzyplonu oraz uprawę kukurydzy po zbiorze międzyplonu jako alternatywny dochód i pasza objętościowa w gospodarstwach rolnych.

Cele projektu: Poprawa efektywności produkcji bydła opasowego poprzez wykorzystanie wysokojakościowej paszy objętościowej pozyskanej w gospodarstwie z uprawy międzyplonowej; zminimalizowanie niedoboru pasz objętościowych w gospodarstwach; uzyskanie alternatywnego dochodu w gospodarstwach rolnych.

11.Zielone Mleko – Innowacje w produkcji mleka krowiego surowego, jego przetwórstwie i wprowadzaniu na rynek serów dojrzewających o podwyższonych walorach odżywczych”

Cele projektu: Maksymalizacja dochodów osiągniętych w gospodarstwach rolników producentów mleka, uczestników projektu, poprzez produkcję mleka o wysokiej jakości biologicznej.

KRÓTKIE ŁAŃCUCHY DOSTAW I RYNKI LOKALNE

1. Innowacje dla lokalnych rynków rolnych – Innowacje organizacyjne dla rozwoju Krótkich Łańcuchów Dostaw Żywności.

Cele projektu: Wypracowanie, przetestowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnego modelu organizacyjnego dla rozwoju lokalnych rynków rolnych, w oparciu o nowatorskie rozwiązania informatyczne, biznesowe oraz instytucjonalne.

Cele szczegółowe:

- wypracowanie odpowiedniej promocji Krótkich Łańcuchów Dostaw Żywności jako instrumentu kreowania lokalnych rynków, w kontekście zmieniających się przepisów oraz sprzyjającej polityki państwa,
- zwiększenie roli sprzedaży bezpośredniej jako formy organizacji sprzedaży w polskiej gospodarce żywnościowej,
- wypracowanie systemowych rozwiązań dla kreowania rynków lokalnych zapewniających właściwe wsparcie rolnikom chcącym trafić ze swoimi produktami prosto do odbiorców,

- opracowanie mechanizmu umożliwiającego konsumentom trwały dostęp do żywności wysokiej jakości wiadomego pochodzenia od lokalnych rolników,
- wprowadzenie nowych, niestandardowych, kompleksowych podejść do zwiększania znaczenia, skali i efektywności lokalnych rynków rolnych w gospodarce oraz zapewnienia zgodności z aktualnym stanem prawnym.

RACJONALNE GOPODAROWANIE ZASOBAMI NATURALNYMI, KLIMAT I ŚRODOWISKO
---

1. Woda dla Kujaw – Innowacyjny system monitoringu i prognozowania agrometeorologicznego oraz operacyjnego planowania nawodnień w gospodarstwach rolnych na Kujawach.

Cele projektu: Opracowanie narzędzi doradczych umożliwiających racjonalne (oszczędne i efektywne) gospodarowanie zasobami wodnymi, poprzez określanie wielkości nawodnień w zależności od aktualnych potrzeb roślin; utworzenie i opracowanie innowacyjnego w skali regionu i kraju, zintegrowanego systemu monitoringu agrometeorologicznego oraz operacyjnego planowania nawodnień w gospodarstwach rolnych. Opracowany system o nazwie „Woda dla Kujaw” stanowi narzędzie wspomagające podejmowanie decyzji i składa się z: modułu monitoringu agrometeorologicznego wraz z bazą danych oraz modułu operacyjnego planowania nawodnień. Utworzony system będzie miał za zadanie umożliwienie precyzyjnego określenia potrzeb wodnych roślin oraz określenia dawek nawodnień i terminów ich zastosowania.

Przedstawione wybrane projekty wdrożeniowe realizowane przez grupy operacyjne obejmują 8 projektów z zakresu produkcji roślinnej, 11 projektów z zakresu produkcji zwierzęcej, 1. projekt krótkich łańcuchów dostaw i 1. gospodarowanie wodą (Woda dla Kujaw).

Projekty z zakresu produkcji roślinnej ukierunkowane zostały na poprawę technologii produkcji ze szczególnym ukierunkowaniem na wykorzystanie metod biologicznych, przyczyniających się do ograniczenia chemicznych środków ochrony roślin i antybiotyków.

Projekty z zakresu produkcji zwierzęcej również ukierunkowane są na doskonalenie systemów produkcji pasz, żywienia zwierząt i poprawy ich dobrostanu. Ich celem jest jak najlepsze dostosowanie zwierząt do warunków środowiskowych i tym samym do prawy wyników produkcyjnych. Dwa ostatnie projekty: krótkie łańcuchy dostaw i gospodarowanie wodą również są silnie ukierunkowane na ochronę środowiska.

Ad. 9 Poddziałanie 6.1 Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności, typ operacji: Premie dla młodych rolników

---

Działanie „Ułatwienie startu młodym rolnikom” wdrażane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) 2007-2013 cieszyło się bardzo dużym zainteresowaniem ze strony beneficjentów. Miało ono na celu ułatwienie młodym osobom rozpoczęcia samodzielnego prowadzenia działalności rolniczej w przejmowanych przez nich gospodarstwach rolnych. Udzielone wsparcie miało również – w skali makro – ułatwić wymianę pokoleniową w rolnictwie (Żok, 2015)⁹⁶. W perspektywie finansowej 2014-2020 wsparcie przemian strukturalnych i modernizacyjnych w rolnictwie było kontynuowane.

Z badań wynika, że gospodarstwa w UE-27 są zarządzane przez rolników w relatywnie podeszłym wieku. Średnio 53,1% rolników – kierowników gospodarstw – to osoby w wieku przekraczającym 55 lat (23,5% – w przedziale 55-64 lata, 29,6% – powyżej 65 lat). Tylko 24,2% właścicieli było w wieku poniżej 44 lat (7,5% – poniżej 35 lat, 16,7% – w przedziale 35-44 lata). W Unii Europejskiej występują duże rozbieżności pod względem wieku kierowników gospodarstw. W Polsce mamy do czynienia z korzystniejszą strukturą wiekową osób kierujących gospodarstwami. Osoby młode, w wieku poniżej 35 lat, stanowią 14,7% ogółu rolników zarządzających gospodarstwami w naszym kraju (Kania 2014)⁹⁷. Stąd premie dla młodych rolników są w Polsce szczególnie ważnym elementem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Cele szczegółowe poddziałania zapisane w PROW to przede wszystkim ułatwienie wejścia osobom posiadającym odpowiednie umiejętności do sektora rolniczego oraz wymiana pokoleniowa. Poddziałanie to wpisuje się w realizację priorytetu PROW 2014-2020, tj. zwiększenia konkurencyjności gospodarstw rolnych (poprzez skierowanie pomocy do gospodarstw o odpowiednim potencjale) i ma on mieć wpływ na realizację takich celów przekrojowych jak innowacyjność (organizacja produkcji, produkt, technologia, udział w zorganizowanych formach produkcji i sprzedaży) oraz w zakresie ochrony środowiska i łagodzenia zmian klimatu.

Porównując udział wniosków o przyznanie pomocy w ramach operacji „Premie dla młodych rolników” złożonych w poszczególnych województwach w liczbie wniosków złożonych ogółem, stwierdzono że ponad połowa (53,2%) wniosków pochodziła z czterech województw, tj. mazowieckiego, wielkopolskiego, lubelskiego oraz podlaskiego (tabela I.13).

---

⁹⁶ Żok K., *Premie dla młodych rolników w ramach PROW 2014-2020*. E-biuletyn Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie (nr 6/2015).

⁹⁷ Kania J. (2014): *Młodzi rolnicy w gospodarstwach rodzinnych Unii Europejskiej* [w] *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*, nr 3/2014, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.

Tabela I.13. Liczba złożonych wniosków o przyznanie pomocy w ramach operacji „Premie dla młodych rolników” złożonych w naborach oraz dynamika zmian

Województwo	Złożone wnioski o przyznanie pomocy			Zmiana 2016/2015, %	Zmiana 2017/2016, %
	Nabór 2015	Nabór 2016	Nabór 2017		
Dolnośląskie	82	104	103	126,8	99,0
Kujawsko-Pomorskie	208	258	384	124,0	148,8
Lubelskie	314	444	596	141,4	134,2
Lubuskie	29	53	77	182,8	145,3
Łódzkie	284	273	368	96,1	134,8
Małopolskie	147	178	196	121,1	110,1
Mazowieckie	670	568	859	84,8	151,2
Opolskie	70	82	90	117,1	109,8
Podkarpackie	77	63	96	81,8	152,4
Podlaskie	300	337	529	112,3	157,0
Pomorskie	131	136	234	103,8	172,1
Śląskie	51	53	89	103,9	168,0
Świętokrzyskie	229	199	255	86,9	128,1
Warmińsko-Mazurskie	159	131	252	82,4	192,4
Wielkopolskie	478	480	631	100,4	131,5
Zachodniopomorskie	84	74	147	88,1	198,6
Razem	3 313	3 433	4 906	103,6	142,9

Źródło: Kozłowski A.D., Żok K., 2018. Premie dla młodych rolników w PROW 2014-2020 – ocena naborów wniosków z lat 2015-2017 (opracowano na podstawie danych z ARiMR).

Analogicznie, jak w roku 2015, także w 2016 roku, najwięcej wnioskodawców pochodziło z województwa mazowieckiego (568) i wielkopolskiego (480). Powyżej 400 wniosków złożonych zostało jeszcze na terenie województwa lubelskiego.

Podobnie jak w przypadku naboru przeprowadzonego w roku 2015, także w 2016 roku poddziałanie „Premie dla młodych rolników” najmniejszym zainteresowaniem cieszyło się w województwie śląskim i lubuskim. Poniżej 100 wniosków złożono jeszcze na terenie województwa opolskiego, zachodniopomorskiego i podkarpackiego.

Analizując udział złożonych w poszczególnych województwach wniosków w liczbie wniosków ogółem w naborze 2016, widać podobne zależności, jak w przypadku naboru przeprowadzonego rok wcześniej. Ponad połowa wniosków ponownie pochodziła z województwa mazowieckiego, wielkopolskiego, lubelskiego oraz podlaskiego (tabela I.13 i I.14).

Tabela I.14. Udział wniosków złożonych w danym województwie w liczbie wniosków ogółem złożonych w naborach przeprowadzonych w latach 2015, 2016 i 2017

Województwo	Udział wniosków złożonych w województwie w ich liczbie ogółem (%)		
	Nabór 2015	Nabór 2016	Nabór 2017
Dolnośląskie	2,5	3,0	2,1
Kujawsko-Pomorskie	6,3	7,5	7,8
Lubelskie	9,5	12,9	12,1
Lubuskie	0,9	1,5	1,6
Łódzkie	8,6	8,0	7,5
Małopolskie	4,4	5,2	4,0
Mazowieckie	20,2	16,5	17,5
Opolskie	2,1	2,4	1,8
Podkarpackie	2,3	1,8	2,0
Podlaskie	9,1	9,8	10,8
Pomorskie	4,0	4,0	4,8
Śląskie	1,5	1,5	1,8
Świętokrzyskie	6,9	5,8	5,2
Warmińsko-Mazurskie	4,8	3,8	5,1
Wielkopolskie	14,4	14,0	12,9
Zachodniopomorskie	2,5	2,2	3,0

Źródło: Kozłowski A.D., Żok K., 2018. Premie dla młodych rolników w PROW 2014-2020 – ocena naborów wniosków z lat 2015-2017 (opracowano na podstawie danych z ARiMR).

Trzeci nabór wniosków odbył się w 2017 roku, o wsparcie wystąpiło 4 906 wnioskodawców. Rozkład tej liczby na poszczególne województwa przedstawiono w tabeli I.13.

W województwie mazowieckim o przyznanie pomocy złożono najwięcej wniosków, tj. 859 (17,5%). Kolejne województwa, w których nabór wniosków cieszył się największym zainteresowaniem to województwo wielkopolskie – 631 wniosków (12,9%), lubelskie – 596 wniosków (12,2%) i podlaskie – 529 wniosków (10,8%). Natomiast najmniejszą popularnością nabór wniosków cieszył się w województwach: lubuskim (77 wniosków, 1,6%), śląskim (89 wniosków, 1,8%) oraz opolskim (90 wniosków, 1,8%) i podkarpackim (96 wniosków, 2,0%).

Porównując liczbę wniosków, złożonych do ARiMR odpowiednio w 2015 i 2016 roku oraz 2016 i 2017 roku, to w pierwszej sytuacji w sześciu województwach (dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie,

małopolskie, opolskie i podlaskie) liczba ta wyraźnie się zwiększyła. Należy odnotować także fakt, że liczba wniosków w województwie lubuskim praktycznie się podwoiła.

Analizując zmianę liczby złożonych wniosków w roku 2017 w stosunku do naboru w 2016 roku można zauważyć, że tylko w województwie dolnośląskim o pomoc wystąpiła podobna liczba wnioskodawców. W pozostałych województwach liczba złożonych wniosków wzrosła. Największy wzrost odnotowano w województwie warmińsko-mazurskim oraz zachodniopomorskim – liczba wniosków praktycznie się podwoiła w stosunku do poprzedniego naboru. W całym naborze liczba wnioskodawców zwiększyła się o 42,9 %.

Dynamika zmian liczby złożonych wniosków w roku 2016 i 2017 w stosunku do roku poprzedniego została przedstawiona w tabeli I.13.

Wyniki badań wskazują, że w 2016 roku w porównaniu do roku 2015 liczba ubiegających się o wsparcie zmniejszyła się w 6 województwach. Największy spadek zainteresowania działaniem – o blisko 20% – miał miejsce w województwie podkarpackim i warmińsko-mazurskim. Natomiast w 2017 roku w odniesieniu do roku 2016 liczba osób starających się o premię dla młodych rolników znacznie wzrosła, wyjątkiem było tylko województwo dolnośląskie, w którym odnotowano niewielki spadek (o 1%).

W latach 2015-2021 o pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników, Typ operacji – Premie dla młodych rolników w ramach PROW 2014-2020, według sprawozdania ARiMR⁹⁸ młodzi rolnicy złożyli 33,135 tys. wniosków. W 2020 r. oszacowana liczba młodych rolników (do 40 lat) wynosiła około 311 tys.⁹⁹ Oznacza to, tylko około 10,65% młodych rolników wystąpiła o wsparcie. Największy był udział wniosków z województwa Mazowieckiego, który wynosił 19%. W kolejnych czterech województwach: Lubelskiego; Wielkopolskiego, Podlaskiego i Łódzkiego udział był niższy i wynosił odpowiednio: 12,45; 12,0; 8,79 i 8,36%. Łączny udział 5 województw wynosił 60,6%. Najniższy udział złożonych wniosków, nie przekraczający 2% wystąpił w województwach Lubuskim i Śląskim. Liczba podpisanych umów była niższa i wynosiła 26,071 tys. co stanowiło 78,7% liczby złożonych wniosków. Struktura podpisanych umów była podobna do struktury złożonych wniosków. W tych województwach była również najwyższa skuteczność w ubieganiu się o tą pomoc, mierzona stosunkiem podpisanych umów w stosunku do złożonych wniosków. Wynosiła w nich powyżej 80%.

---

⁹⁸ Sprawozdania z działalności ARiMR w latach 2015-2021. ARiMR.

⁹⁹ Powszechny Spis Rolny 2020, Charakterystyka gospodarstw rolnych. GUS 2022

Według stanu na koniec 2022 r. młodzi rolnicy złożyli 35642 wnioski, na kwotę 4,485 mld zł. Zawarto 26947 umów (75,6% w stosunku do złożonych wniosków) na kwotę 3,44 mld zł (76,8% w stosunku do wnioskowanej kwoty). Zrealizowano płatności w stosunku do 25190 beneficjentów (70,7% wniosków) a kwotę 2,82 mld zł (62,9% w stosunku do wnioskowanej kwoty).

W opinii badaczy¹⁰⁰ premie dla młodych rolników mają duże znaczenie dla prawidłowego następstwa pokoleń. Określenie wieku młodych rolników na poziomie 40 lat w dobie szybkich przemian społecznych jest podejściem tradycyjnym, nie odzwierciedlającym rzeczywistej sytuacji młodych na obszarach wiejskich. Według danych sprawozdawczych ARiMR wynika, że w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy około 57,0% młodych rolników nie osiągnęło wieku 25 lat. Wśród osób przejmujących gospodarstwo przeważali domownicy (38,1%) lub studenci (26,1%), którzy zdecydowali się łączyć pracę na roli ze studiami. Różnica wieku między osobą rozpoczynającą prowadzenie gospodarstwa a osobą rezygnującą z tej funkcji wynosiła 25 lat. Zjawisko powyższe dotyczyło 72,0% beneficjentów (następców).

---

¹⁰⁰ Wawrzyniak B. M., (2021). *Stopień wykorzystania instrumentów wsparcia w ramach działania rozwój gospodarstw i działalności rolniczej PROW 2014-2020*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1.

ROZDZIAŁ II

Rentowność i konkurencyjność gospodarstw rolnych – ocena wpływu

PROW 2014-2020 na realizację celów szczegółowych

CEL BADAŃ, ŹRÓDŁA DANYCH I METODYKA

Celem badań była ocena działalności gospodarstw rolnych i określenie ich pozycji konkurencyjnej w 2021 roku w odniesieniu do roku 2017. W ujęciu szczegółowym oznacza to określenie skuteczności, efektywności oraz oddziaływania PROW 2014-2020 na wyniki gospodarstw. Działania służące podnoszeniu konkurencyjności podmiotów ekonomicznych oraz składających się z nich poszczególnych sektorów gospodarki są warunkiem koniecznym jej trwałego rozwoju. W tym kontekście ocena wpływu PROW 2014-2020 na konkurencyjność polskiego rolnictwa, jako ważnego sektora krajowej gospodarki, ma istotne znaczenie dla określenia ekonomicznej zasadności udzielonego wsparcia publicznego, jak również jego obecnego i przyszłego ukierunkowania.

Realizację celu badań, jakim jest ocena wpływu PROW 2014-2020 na poprawę efektywności i konkurencyjności gospodarstw ograniczono do dwóch grup gospodarstw, które uczestniczyły w poddziałaniach:

- a. 4.1 Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, i
- b. 6.1 Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności, typ operacji: Premie dla młodych rolników.

Przedmiotem badań była zbiorowość gospodarstw uczestniczących w tych poddziałaniach (panel), które były objęte monitoringiem FADN w 2014 i 2020 roku. Pomimo, że PROW 2014-2020 mógł być realizowany od 2014 roku to w gospodarstwach objętych monitoringiem FADN pierwsze gospodarstwa, które wzięły udział w tej operacji odnotowano w 2016 roku. Było to zaledwie 11 gospodarstw i zbiorowość ta nie mogła stanowić podstawy badań. W 2017 roku zbiorowość gospodarstw, które przystąpiły do realizacji operacji typu „Modernizacja gospodarstw rolnych w ramach poddziałania 4.1. „Wsparcie na inwestycje w gospodarstwach rolnych” wynosiła 81 jednostek. Panel gospodarstw „Młodych rolników” obejmował 84 jednostki. Gospodarstwa te stanowiły grupy badawcze. Przedmiotem badań w obydwu panelach gospodarstw był:

- **potencjał produkcyjny, określony następującymi wskaźnikami:**
  - wielkość ekonomiczna gospodarstwa (tys. euro SO),
  - powierzchnia użytków (UR) (ha),
  - udział ziemi dzierżawionej na 1 rok i dłużej (%),
  - udział gruntów ornych (GO) w UR (%),
  - udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w UR (%),

- wskaźnik bonitacji gleby (WBG) ziemi własnej (pkt),
- nakłady pracy ogółem (AWU/gospodarstwo),
- udział pracy najemnej w nakładach pracy ogółem (%),
- aktywa ogółem (tys. zł./gospodarstwo),
w tym:
  - budynki i budowle (tys. zł./gospodarstwo)
  - pojazdy i maszyny (tys. zł./gospodarstwo),
  - inwentarz żywy (stado podstawowe i obrotowe) (tys. zł./gospodarstwo),
  - zobowiązania ogółem (długo- i krótko- terminowe) (tys. zł./gospodarstwo),
  - udział zobowiązań ogółem w aktywach ogółem (%),
  - inwestycje (tys. zł./gospodarstwo),

- **Organizacja produkcji**

- udział zbóż w powierzchni zasiewów (%),
- udział oleistych w powierzchni zasiewów (%),
- udział strączkowych w powierzchni zasiewów (%),
- udział pastewnych na gruntach ornych w powierzchni zasiewów (%),
- obsada zwierząt ogółem (LU/100 ha UR),
w tym:
  - bydło ogółem (ALU/100 ha UR),
  - trzoda chlewna ogółem (LU/100 ha UR)

- **Wyniki produkcyjno-ekonomiczne**

- produkcja ogółem (tys. zł./gospodarstwo), w tym: przychody ze sprzedaży (%),
- dotacje ogółem (tys. zł./gospodarstwo), w tym: dotacje do inwestycji (%),
- wartość dodana brutto (tys. zł./gospodarstwo),
- wartość dodana netto (tys. zł./gospodarstwo),
- dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (tys. zł./gospodarstwo)
- dochód z tytułu zarządzania i ryzyka¹⁰¹ (tys. zł./gospodarstwo),
- koszty alternatywne własnych czynników produkcji¹⁰² (tys. zł./gospodarstwo),
- wskaźnik konkurencyjności (Wk, pkt)¹⁰³.

---

¹⁰¹ ¹⁰¹ Dochód z tytułu zarządzania i ryzyka stanowi różnicę między dochodem z gospodarstwa rolnego a kosztami alternatywnymi własnych czynników produkcji : ziemi, pracy i kapitału

¹⁰² Koszty alternatywne, stanowią koszty użycia własnych czynników produkcji. Koszt użycia własnej ziemi ustalono na podstawie czynszu dzierżawnego według danych FADN w danych latach, koszt własnej pracy ustalono na poziomie przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej wg GUS., koszt kapitału według oprocentowania obligacji 10-cio letnich

¹⁰³ Wskaźnik konkurencyjności Wk określony został stosunkiem dochodu z gospodarstwa do kosztów alternatywnych własnych czynników produkcji. Informuje w jakim stopniu dochód z gospodarstwa rolnego pokrywa koszty użycia własnych czynników produkcji. Za Kleinhansem (2015) przyjęto następujące klasy wskaźnika konkurencyjności: Wk – w przypadku ujemnego dochodu z gospodarstwa (Wk1); $0 < Wk < 1$ -częściowe pokrycie kosztów własnych

- **Efektywność wykorzystania czynników produkcji**

- produktywność ziemi (produkcja ogółem w tys. zł./ha UR),
- wydajność pracy (produkcja ogółem w tys. zł./AWU)
- wskaźnik rentowności aktywów (%),
- dochodowość pracy własnej (tys. zł./FWU)

Analogiczne badania przeprowadzono w 2021 roku, był to ostatni rok, w którym były dostępne dane FADN. Porównanie wyników gospodarstw z 2021 roku w odniesieniu do 2017 roku pozwala na określenie organizacyjnych i ekonomicznych skutków wsparcia inwestycji w ramach operacji typu: „Modernizacja gospodarstw rolnych w ramach poddziałania 4.1. Wsparcie na inwestycje w gospodarstwach rolnych” i operacji 6.1 Premie dla młodych rolników.

W celu wykazania wpływu „netto” wsparcia inwestycji na efekty gospodarstw uzyskane rezultaty gospodarstw grup badawczych porównano z wynikami analogicznych badań grup kontrolnych. Grupy kontrolne stanowiły gospodarstwa, które nie korzystały ze wsparcia w ramach PROW 2014-2020 w latach badań, tj. w 2017 i 2021 roku. Dobór gospodarstw do grup kontrolnych spełniał warunek porównywalności grup. Oznacza to podobieństwo cech charakteryzujących potencjał produkcyjny, głównie powierzchnię użytków rolnych i wielkość ekonomiczną, a także typ rolniczy.

Podstawową metodą zastosowaną w opracowaniu była metoda opisowa z wykorzystaniem zestawień tabelarycznych. Do oceny uzyskanych wyników wykorzystano metodę porównawczą.

Mierniki i wskaźniki charakteryzujące potencjał produkcyjny, organizację produkcji oraz wyniki produkcyjne i ekonomiczne obliczono jako średnie dla analizowanych grup gospodarstw, w przeliczeniu na gospodarstwo, na 1 ha UR a także na jednostkę nakładów pracy ogółem (AWU) i nakładów pracy własnej rolnika i członków jego rodziny (FWU).

Analogiczne badania przeprowadzono w 2021 roku, był to ostatni rok, w którym były dostępne dane FADN. Porównanie wyników gospodarstw w 2021 roku w odniesieniu do 2017 roku pozwala na określenie organizacyjnych i ekonomicznych skutków wsparcia inwestycji w ramach operacji typu: „Modernizacja gospodarstw rolnych w ramach poddziałania 4.1. Wsparcie na inwestycje w gospodarstwach rolnych” i w poddziałaniu 6.1 Premie dla młodych rolników.

---

czynników produkcji (Wk2); $1 = Wk < 2$ – pełne pokrycie kosztów własnych czynników produkcji (Wk3); $Wk \geq 2$ – dwukrotne i większe pokrycie kosztów własnych czynników produkcji (Wk4). Wk1 i Wk2 – gospodarstwa niezdolne do konkurencji; Wk3 – gospodarstwa zdolne do konkurencji; Wk4 – gospodarstwa w pełni konkurencyjne. Kleinhans W., 2015: Konkurencyjność głównych typów gospodarstw rolniczych w Niemczech., *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1, IERiGŻ PIB.

Wpływ wybranych poddziałań w PROW 2014-2020 na konkurencyjność i efektywność gospodarstw rolnych

Wpływ poddziałania 4.1. Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych na konkurencyjność i efektywność gospodarstw rolnych

Za podstawę oceny wpływu wsparcia inwestycji w gospodarstwach rolnych na ich konkurencyjność i efektywność przyjęto charakterystykę ich potencjału produkcyjnego, organizacji produkcji oraz wyników produkcyjnych i ekonomicznych w 2017 i 2021 roku. Liczby charakteryzujące potencjał produkcyjny gospodarstw próby badawczej i kontrolnej przedstawiono w tabeli II.1. Z przedstawionych liczb wynika, że pod względem wielkości ekonomicznej w 2017 gospodarstwa z grupy badawczej i kontrolnej były podobne. Ich wielkość wynosiła odpowiednio: 75,62 i 74,74 tys. euro SO. Różnica na korzyść grupy badawczej wynosiła około 1%. Pod względem wielkości, zgodnie z klasyfikacją gospodarstw wg FADN określić ją należy jako średnio duże. Pod względem powierzchni UR gospodarstwa te były niemal identyczne. Wynosiła ona 52 ha UR. W 2021 r. ekonomiczna wielkość gospodarstw grupy badawczej wynosiła 87,59 tys. euro SO. Zwiększyła się o 15,6% i ponadto była większa od gospodarstw grupy kontrolnej o 27,6%. Powierzchnia gospodarstw grupy badawczej w tych latach zwiększyła się o 18,2% i była większa od gospodarstw grupy kontrolnej o 17,6%. Badane gospodarstwa obydwu grup w podobnym stopniu korzystały z gruntów dzierżawionych. W grupie badawczej ich udział wynosił w tych latach odpowiednio: 42,4 i 46,4%, natomiast w grupie kontrolnej był nieco niższy i wynosił około 37%. Pod względem struktury użytków rolnych badane gospodarstwa nie różniły się istotnie. Udział gruntów ornych w UR w obydwu grupach zawarty był w przedziale 82,7 -85,5%. Udział trwałych użytków zielonych zawarty był w przedziale 13 – 16,1%. W gospodarstwach grupy badawczej był o około 2p.p.wyższy. Pod względem jakości gleb badane gospodarstwa w obydwu grupach były podobne. Wskaźnik bonitacji gleb (WBG) zawarty był w przedziale 0,89-0,92. Pod względem nakładów pracy ogółem występują drobne różnice. Nakłady pracy w grupie badawczej w 2017 r. wynosiły 1,89 AWU/gospodarstwo i były o 2,7% większe niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. nakłady pracy w obydwu grupach zwiększyły się, w grupie badawczej i kontrolnej odpowiednio o: 3,2 i 2,7%. Gospodarstwa obydwu grup w niewielkim zakresie korzystały z pracy najemnej. Jej udział zawarty był w przedziale 6,3 – 8,7%. W grupie badawczej zwiększył się o 1,9 p.p., natomiast w grupie kontrolnej zmniejszył się o 1,8 p.p.

Wartość aktywów ogółem w 2017 r. w obydwu grupach gospodarstw była podobna. Wynosiła około 1940 tys. zł/gospodarstwo. W 2021 r. w grupie badawczej zwiększyła się o 13,7%, natomiast w grupie kontrolnej zmniejszyła się o 0,5%. Podobne relacje wystąpiły w odniesieniu do budynków i budowli. Ich wartość w 2017 r. w obydwu grupach była zbliżona i wynosiła odpowiednio: 265,7 i 270,5 tys. zł. W 2021 r. wartość budynków i budowli w grupie badawczej była o 0,89% wyższa, natomiast w grupie kontrolnej była niższa o 13,3%. Wartość maszyn i pojazdów w 2017 r. w grupie badawczej wynosiła 521,7 tys. zł. i była o 44,5% większa niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. wartość pojazdów i maszyn w grupie badawczej zwiększyła się o 17,5%, natomiast w grupie kontrolnej zmniejszyła się o 1,8%. Wartość inwentarza żywego w 2017 r. w obydwu grupach była podobna, wynosiła około 87 tys. zł. W 2021 r. w grupie badawczej zwiększyła się o 62,9%, natomiast w grupie kontrolnej tylko o 2,6%. Zdecydowanie większe różnice na korzyść grupy badawczej wystąpiły w odniesieniu do zobowiązań. W grupie badawczej w 2017 r. wynosiły 269,5 tys. zł. i były o 96,1% większe niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. wielkość zobowiązań w obydwu grupach zmniejszyła się. W grupie badawczej o 22%, a w grupie kontrolnej o 19,7%. W 2021 r. zobowiązania w grupie badawczej były o 90,8% większe. Udział zobowiązań w aktywach ogółem wskazuje na stopień zadłużenia. W obydwu grupach gospodarstw był nieduży, zawarty w przedziale 5,5 – 13,3%. W grupie badawczej był wyższy i w 2017 r. wynosił 13,3%, natomiast w 2021 r. wynosił 9,1%. W grupie kontrolnej w tych latach wynosił odpowiednio: 6,9 i 5,5%. Znaczące różnice wystąpiły w poziomie inwestycji. W 2017 r. w grupie badawczej nakłady inwestycyjne wynosiły 347,7 tys. zł. i były o ośmiokrotnie wyższe, niż w gospodarstwach grupy kontrolnej. W 2021 r. nakłady inwestycyjne w obydwu grupach były zbliżone i wynosiły w grupach badawczej i kontrolnej odpowiednio o: 87,9 i 74,4 tys. zł. /gospodarstwo.

Uogólniając ocenę potencjału produkcyjnego gospodarstw grupy badawczej i kontrolnej należ stwierdzić, że w 2017 r. potencjał produkcyjny obydwu grup był zbliżony. Podobny był pod względem wielkości ekonomicznej, powierzchni użytków rolnych, jakości ziemi i wartości aktywów. Różnice dotyczyły wielkości zobowiązań i inwestycji, które w gospodarstwach grupy badawczej były wyższe, niż w grupie kontrolnej odpowiednio o: 96,1 i 796,1%. Występujące różnice wynikały ze wsparcia na inwestycje, z którego korzystały gospodarstwa grupy badawczej. W 2021 r. potencjał produkcyjny gospodarstw grupy badawczej zwiększył się, skutkiem czego wystąpiły różnice w potencjale produkcyjnym badanych grup gospodarstw. W 2021 r. uśredniając można stwierdzić, że potencjał

produkcyjny gospodarstw grupy badawczej był średnio o około 20% większy niż grupy kontrolnej. Był to skutek większej o 27,1% wielkości ekonomicznej, o 17,7% powierzchni użytków rolnych i o 14,4% wartości aktywów. Można stwierdzić, że zaistniałe zwiększenie potencjału produkcyjnego w próbie badawczej były efektem wsparcia w ramach PROW 2014-2020.

Tabela II.1. Potencjał produkcyjny badanych gospodarstw, podziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 - próba gospodarstw		2021 - próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Wielkość ekonomiczna, ESU/euro	75 625,4	74 741,3	87 591,5	68 878,8
Powierzchnia użytków rolnych (UR), ha	52,56	52,72	61,12	51,98
Udział ziemi dzierzawionej na 1 rok i więcej, %	42,4	36,8	46,3	37,4
Udział gruntów ornych (GO) w UR, %	82,7	83,3	85,0	85,5
Udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w UR, %	16,1	14,6	13,9	13,0
Wskaźnik bonitacji ziemi własnej, pkt.	0,92	0,91	0,89	0,91
Nakłady pracy ogółem, AWU/gosp.	1,89	1,95	1,84	1,89
Udział pracy najemniej w nakładach ogółem, %	6,9	8,7	8,2	6,3
Aktywa ogółem, tys. zł	1 951,9	1 928,6	2 218,5	1 938,4
w tym: budynki i budowle	265,7	270,5	267,8	234,6
pojazdy i maszyny	521,7	361,0	612,9	354,6
inventarż żywy (stado podstawowe i obrotowe)	86,2	88,9	104,4	91,2
Zobowiązania ogółem (długo- i krótko- termin.), tys. zł	259,5	132,3	202,6	106,2
Udział zobowiązań ogółem w aktywach ogółem, %	13,3	6,9	9,1	5,5
Inwestycje, tys. zł	347,7	38,8	87,9	74,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Drugim obszarem analizy gospodarstw korzystających ze wsparcia inwestycji w gospodarstwach rolnych ramach PROW 2014-20220 była organizacja produkcji w gospodarstwach grupy badawczej i kontrolnej. Odpowiednie liczby podano w tabeli II.2. Charakterystyki badanych gospodarstw dokonano przy pomocy następujących wskaźników: udziału zbóż w powierzchni zasiewów, udziału oleistych, strączkowych i pastewnych w powierzchni zasiewów, obsady zwierząt ogółem w sztukach przeliczeniowych (LU) na 100 ha UR, w tym obsady bydła i trzody chlewnej. Analiza wskaźników charakteryzujących organizację produkcji roślinnej badanych gospodarstw obydwu grup w 2017 r, wskazuje na duże podobieństwo. Udział zbóż w grupie badawczej wynosił 52,2%, natomiast w kontrolnej 55,2%. Ocenic go należy jako zgodny z wymaganiami agrotechnicznymi, wg których powinien wynosić około

50%, a nie powinien przekraczać 66%. Udział oleistych w grupie badawczej wynosił 11,7% i był o 1,5 p.p. niższy aniżeli w grupie kontrolnej. Udział strączkowych w obydwu grupach był niski, wynosił odpowiednio: 4,3 i 3,0%. Udział pastewnych w powierzchni zasiewów był również zbliżony, wynosił odpowiednio: 21,9 i 18,8%. Obsada zwierząt była także podobna. Wynosiła odpowiednio: 65,1 67,3 LU/100 ha UR. Wystąpiły różnice w obsadzie bydła i trzody chlewnej. Obsada bydła w grupie badawczej wynosiła 51,3 LU/100 ha UR i była o 4% większa niż w grupie kontrolnej. Natomiast obsada trzody chlewnej w grupie badawczej wynosiła 13,6 LU/100 ha UR i była o 23% niższa niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. w organizacji produkcji roślinnej nie wystąpiły istotne zmiany w stosunku do 2017 r. W organizacji produkcji zwierzęcej wystąpiły istotne zmiany. W gospodarstwach grupy badawczej obsada zwierząt zwiększyła się o 19,7% i w 2021 r. wynosiła 77,9 LU/100 ha UR. W tych gospodarstwach zmniejszyła się obsada bydła o 9,3%, natomiast zwiększyła się obsada trzody chlewnej o 131% i w 2021 r. wynosiła 31,4 LU. W gospodarstwach grupy kontrolnej w 2021 r. obsada zwierząt zmniejszyła się w stosunku do 2017 r. o 13,8%, w tym trzody chlewnej o 60,5%, przy nieistotnej zmianie w obsadzie bydła.

W konkluzji stwierdzić należy, że organizacja produkcji w analizowanych grupach gospodarstw była podobna, szczególnie produkcji roślinnej. W organizacji produkcji zwierzęcej różnice były większe. W 2021 r. w grupie badawczej zwiększyła się obsada zwierząt o 19,7%, w tym szczególnie trzody chlewnej o 131%. Obsada zwierząt w grupie kontrolnej zmniejszyła się w tym okresie o 13,8%, w tym trzody chlewnej o 60,4%. Zwiększenie pogłowia trzody chlewnej w próbie badawczej trudno przypisać wsparciu w ramach PRFOW 2014-2020.

Tabela II.2. Organizacja produkcji gospodarstw, poddziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 - próba gospodarstw		2021 - próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Udział zbóż w powierzchni zasiewów, %	52,2	55,2	52,0	53,5
Udział oleistych w powierzchni zasiewów, %	11,7	10,2	9,3	10,5
Udział strączkowych w powierzchni zasiewów, %	4,3	3,0	3,3	3,0
Udział pastewnych na GO w pow. zasiewów, %	21,9	18,8	18,3	19,2
Obsada zwierząt ogółem, LU/100 ha	65,1	67,3	77,9	58,0
w tym: bydło ogółem	51,3	49,3	46,5	50,5
trzoda chlewna ogółem	13,6	17,7	31,4	7,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Trzeci obszar analizy gospodarstw korzystających ze wsparcia inwestycji w ramach PROW2014-2020 odnosi się do wyników produkcyjnych i ekonomicznych oraz dotyczących efektywności wykorzystania czynników produkcji. Odpowiednie liczby podano w tabelach II.3 i II.4.

Z liczb przedstawionych w tabeli II.3 wynika, że w 2017 r. wartość produkcji w badanych grupach gospodarstw była zbliżona i wynosiła około 311,8 tys. zł./gospodarstwo. Podobny był udział przychodów ze sprzedaży, który wynosił średnio w obydwu grupach 88,7%. Wystąpiły duże różnice w wartości produkcji w 2021 r. W grupie badawczej wartość produkcji w tym roku wynosiła 495,26 tys. zł. i była o 59% wyższa niż w 2017 r. a ponadto była wyższa od wartości produkcji w grupie kontrolnej o 22,1%, była to skutek niższego przyrostu wartości produkcji, który w tej grupie wynosił tylko 30%, a w grupie badawczej, jak podano wyżej wynosił 59%. Udział przychodów ze sprzedaży w produkcji ogółem w 2021 r. w obydwu grupach był podobny, wynosił średnio 83,4%. Wystąpiły duże różnice w poziomie dotacji. W 2017 r. wartość dotacji w grupie badawczej wynosiła 223,20 tys. zł./gospodarstwo i była o 263% większa niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. poziom dotacji ogółem w grupie badawczej wynosił 112,41 tys. zł. Był o 49,6% niższy niż w 2017 r., był jednocześnie o 77,3% większy niż w grupie kontrolnej. **Główną przyczyną różnic w poziomie dotacji ogółem w 2017 r. między grupą badawczą a kontrolną były dotacje do inwestycji. Ich udział w 2017r. wynosił 30,1% (tabela II.3). Pozostałe różnice wynikały z dotacji do produkcji, zazielenienia i do kosztów.**

Wartość dodana brutto w 2017 r. w obydwu grupach gospodarstw była podobna. W grupie badawczej wynosiła 196,3 tys. zł./gospodarstwo i była tylko o 2,1% większa niż w grupie kontrolnej. Większe różnice wystąpiły w wartości dodanej netto, która w grupie badawczej była większa o 7,2%. W analizowanych latach wystąpił wzrost wartości dodanej brutto i netto. W gospodarstwach grupy badawczej wzrost wynosił odpowiednio 61,7 i 64%, natomiast w grupie kontrolnej wzrost był niższy i wynosił odpowiednio: 36,5 i 48,4%.

Dochód z gospodarstwa w badanych grupach w 2017 r. był zbliżony. W grupie badawczej wynosił 135,3 tys. zł./gospodarstwo i był o 9,4% wyższy niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. dochód z gospodarstwa zwiększył się w obydwu grupach, jednak w różnym stopniu. W grupie badawczej zwiększył się o 79,3%, natomiast w grupie kontrolnej o 51,9%. W tym roku w grupie badawczej wynosił 242,6 tys. zł. i był o 26,2% większy niż w grupie kontrolnej. W poziomie dochodu z tytułu zarządzania i ryzyka wystąpiły większe różnice między analizowanymi

grupami gospodarstw. W 2017 r. dochód z zarządzania w grupie badawczej wynosił 53,97 tys. zł. i był o 25% większy niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. różnice w dochodzie zarządzania pogłębiły się. W grupie badawczej był większy o 59,4%. Był to skutek większego wzrostu w grupie badawczej, w której zwiększył się o 162,3%, natomiast w grupie kontrolnej o 109%. Występujące różnice spowodowane zostały większym wzrostem dochodu w gospodarstwach grupy badawczej, gdyż poziom kosztów alternatywnych własnych czynników produkcji był zbliżony w obydwu grupach.

Syntetycznym wskaźnikiem zmian w sprawności gospodarowania w analizowanych grupach gospodarstw jest wskaźnik konkurencyjności (Wk), informujący w jakim stopniu dochód z gospodarstwa pokrywa koszty alternatywne własnych czynników produkcji. Wartość Wk w 2017 wynosiła w grupie badawczej 1,66, natomiast w grupie kontrolnej 1,52, wskazując, że obydwie grupy w 2017 t. wykazywały zdolności do konkurencji. W 2021 r. wartość Wk w grupie badawczej zwiększyła się do 2,45, wskazując tym samym na osiągnięcie pełnej konkurencyjności. W gospodarstwach grupy kontrolnej Wk zwiększył się do 1,88, jednak pozostały one w klasie zdolnych do konkurencji.

Tabela II.3. Wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw, poddziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych w roku 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 – próba gospodarstw		2021- próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Produkcja ogółem (tys. zł)	311,56	312,05	495,26	405,51
w tym przychody ze sprzedaży (%)	88,0	89,4	83,5	83,3
Dotacje ogółem (tys. zł)	223,2	161,5	112,4	64,8
w tym do inwestycji (%)	30,1	4,4	20,1	3,2
Wartość dodana brutto (tys. zł)	196,30	192,30	317,50	262,38
Wartość dodana netto (%)	151,18	141,98	247,97	209,31
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (tys. zł)	135,30	126,61	242,62	192,29
Dochód z tytułu zarządzania i ryzyka (tys. zł)	53,97	43,15	143,71	90,18
Koszty alternatywne (tys. zł)	81,33	83,46	98,91	102,11
Wskaźnik konkurencyjności	1,66	1,52	2,45	1,88

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Uzupełnieniem oceny wyników ekonomicznych badanych gospodarstw są wskaźniki efektywności wykorzystania czynników produkcji. Odpowiednie liczby podano w tabeli II.4. Produktywność ziemi określona wartością produkcji w przeliczeniu na 1 ha UR w 2017 r. w grupie badawczej wynosiła 6,99 tys. zł i była o 5% większa niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. różnica zwiększyła się do 11%. Był to skutek wzrostu produkcji w grupie badawczej o 35,8%, natomiast w grupie kontrolnej wzrost wynosił 24%. Podobne relacje wystąpiły w odniesieniu

do wydajności pracy, określonej wartością produkcji w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy ogółem (AWU). W 2017 r. wydajność pracy w grupie badawczej wynosiła 170,98 tys. zł./AWU i była o 5,5% większa niż w grupie kontrolnej, natomiast w 2021 r. na korzyść była grupy badawczej była większa i wynosiła 33,7%. Był to efekt większego wzrostu w grupie badawczej, w której wynosił 60,6%, natomiast w grupie kontrolnej 26,7%. Wskaźnik rentowności aktywów w 2017 r. w grupie badawczej wynosił 3,71% i był wyższy niż w grupie kontrolnej o 0,82 p.p., natomiast w 2021 r. zwiększył się do 6,03% i był większy niż w grupie kontrolnej o 1,77 p.p.

Tabela II.4. Wskaźniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw, podziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 - próba gospodarstw		2021 - próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Wartość produkcji ogółem, zł/ha UR	6 990,76	6 659,95	9 461,10	8 527,00
Wydajność pracy ogółem, tys. zł/AWU	170,98	161,98	274,54	205,27
Wskaźnik rentowności aktywów ogółem, %	3,71	2,88	6,03	4,33
Dochodowość pracy własnej, tys. zł/FWU	76,88	71,13	143,56	108,64

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Istotnym wskaźnikiem sprawności gospodarowania jest dochodowość pracy własnej, określona poziomem dochodu z gospodarstwa w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy własnej (FWU). W 2017r. dochodowość pracy w obydwu grupach gospodarstw była zbliżona. W grupie badawczej wynosiła 76,88 tys. zł/FWU i była o 7,8% większa niż w grupie kontrolnej. W 2021 r. różnice były większe, wynosiły 32,1%. Był to efekt większego wzrostu wydajności pracy w grupie badawczej, w której wynosił 86,7%, natomiast w grupie kontrolnej 52,7%. Dochodowość pracy własnej w obydwu grupach gospodarstw należy ocenić, jako wysoką w porównaniu do dochodu parytetowego, który w latach 2017 i 2021 wynosił odpowiednio: 34,22¹⁰⁴ i 45,34¹⁰⁵ tys. zł./FWU. W 2017 r. w grupie badawczej dochód z gospodarstwa w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy własnej był o 125% większy od dochodu parytetowego. W 2021 r. był wyższy o 217%. Odpowiednie wskaźniki w grupie kontrolnej wynosiły 108 i 140%.

Uogólniając ocenę wyników ekonomicznych gospodarstw obydwu grup, stwierdzić należy, że wyniki próby badawczej w analizowanym okresie zwiększyły się w zdecydowanie większym stopniu niż w grupie kontrolnej. Poziom dochodu z gospodarstwa w 2021 r. w grupie badawczej był o 27,4 p.p.

¹⁰⁴ Skarżyńska A., Ł. Abramczuk; Wyniki ekonomiczne produktów rolniczych w 2017 r. IERiGŻ-PIB 2018

¹⁰⁵ Skarżyńska A. Maszynopis w ZEGRiO, IERiGŻ-PIB, 2022

wyższy niż w grupie kontrolnej. Dochód z zarządzania i ryzyka był o 53,3 p.p wyższy w grupie badawczej. Podobna różnica wystąpiła w odniesieniu do wskaźnika konkurencyjności. Zdecydowanie wyższe wyniki ekonomiczne gospodarstw z próby badawczej należy postrzegać, jako efekt wsparcia w ramach PROW 2014-2020.

W celu pogłębienia oceny wpływu wsparcia inwestycji w gospodarstwach rolnych dokonano podziału grupy badawczej na dwie podgrupy różniące się wielkością ekonomiczną, wyróżniając gospodarstwa mniejsze (poniżej średniej) i większe (powyżej średniej). Ten podział powinien dać odpowiedź na pytanie: czy skuteczność wsparcia wiąże się z wielkością ekonomiczną gospodarstwa. Odpowiednie liczby podano w kolejnych tabelach: II.5, II.6, II.7 i II.8.

Z liczb podanych w tabeli II.5 dotyczących potencjału produkcyjnego gospodarstw próby badawczej wynika, że potencjał produkcyjny gospodarstw większych wzrósł w większym stopniu w porównaniu do gospodarstw mniejszych. Wielkość ekonomiczna gospodarstw większych w analizowanych latach zwiększyła się o 18%, natomiast mniejszych o 8,1%. W odniesieniu do powierzchni UR odpowiednie liczby wynosiły: 17,1 i 14,1%. Różnice we wzroście aktywów były mniejsze. Odpowiednie liczby wynosiły 14,1 i 12,7%.

Tabela II.5. Potencjał produkcyjny gospodarstw, podziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Modernizacja Gospodarstw Rolnych [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Liczba gospodarstw	40	41	40	41
Wielkość ekonomiczna, ESU/euro.	38167,19	114019,98	41291,21	135049,36
Powierzchnia użytków rolnych (UR), ha	28,45	77,27	32,48	90,47
Udział ziemi dzierżawionej na 1 rok i więcej, %	41,50%	42,77%	40,47%	48,47%
Udział gruntów ornych (GO) w UR, %	82,58	82,72	82,34	87,65
Udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w UR, %	15,35	16,94	15,32	12,33
Wskaźnik bonitacji ziemi własnej, pkt.	0,92	0,92	0,84	0,94
Nakłady pracy ogółem, AWU/gosp.	1,72	2,06	1,75	1,92
Udział pracy najemnej w nakładach ogółem, %	5,16%	8,51%	8,49%	7,78%
Aktywa ogółem, tys. zł	1147,83	2775,99	1293,05	3167,14
w tym: budynki i budowle	187,32	345,94	180,25	357,44
pojazdy, maszyny	317,28	731,28	389,36	842,06
inwentarz żywy (stado podstawowe i obrotowe)	43,35	130,18	63,53	146,21
Zobowiązania ogółem (długo- i krótko-termin.), tys. zł	118,13	404,34	105,66	301,88
Udział zobowiązań ogółem w aktywach ogółem, %	10,29%	14,57%	8,17%	9,53%

Inwestycje, tys. zł	263,70	433,71	48,36	128,32
---------------------	--------	--------	-------	--------

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Nie stwierdza się istotnych różnic w organizacji produkcji roślinnej między gospodarstwami grupy badawczej różniących się wielkością (tabela II.6). Wystąpiły różnice w organizacji produkcji zwierzęcej. Obsada zwierząt w gospodarstwach mniejszych zmniejszyła się o 8,9%, natomiast w większych zwiększyła się o 38,5%, głównie trzody chlewnej (270%) przy spadku obsady bydło o 18%.

Tabela II.6 Organizacja produkcji gospodarstw, poddziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Modernizacja Gospodarstw Rolnych B [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Udział zbóż w powierzchni zasiewów, %	60,57	43,55	54,39	49,53
Udział oleistych w powierzchni zasiewów, %	8,68	14,84	7,69	10,97
Udział strączkowych w powierzchni zasiewów, %	3,94	4,63	2,40	4,28
Udział pastewnych na GO w pow. zasiewów, %	17,99	25,92	15,42	21,29
Obsada zwierząt ogółem, LU/100 ha	51,11	79,41	46,55	110,03
w tym: bydło ogółem	39,19	63,77	40,81	52,23
trzoda chlewna ogółem	11,69	15,56	5,74	57,61

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN. _____

_____ Wystąpiły istotne różnice w wynikach produkcyjno-ekonomicznych (tabela II.7). Poziom produkcji w gospodarstwach większych wzrósł o 61,6%, natomiast w mniejszych o 49,1%. Różnica na korzyść gospodarstw większych wynosiła 11,8 p.p. Różnice we wzroście wartości dodanej brutto i netto były większe. Wynosiły odpowiednio: 14,6 i 27,4 p.p. Przyrost dochodu z gospodarstwa w gospodarstwach większych był o 9 p.p. większy niż w gospodarstwach mniejszych. Stwierdza się duże różnice w poziomie dochodu z zarządzania i ryzyka. W 2017 r. ten rodzaj dochodu w gospodarstwach mniejszych był ujemny i wynosił -5,37 tys. zł. Dzięki wsparciu wzrósł do 22,61 tys. zł. w 2021 r. Dochód z zarządzania i ryzyka w gospodarstwach większych w 2017 r. wynosił 114,79 tys. zł, natomiast w 2021 r. wzrósł do 267,83 tys. zł. Podobne zależności wystąpiły w odniesieniu do wskaźnika konkurencyjności. W 2017 r. gospodarstwa mniejsze były niezdolne do konkurencji. W 2021 r. taką zdolność uzyskały na minimalnym poziomie (1,26). Gospodarstwa większe w 2017 r. były w pełni konkurencyjne ($Wk=2,22$). W 2021 zwiększyły swoją siłę, Wk wzrósł do 3,4.

Zmiany wartości wskaźników produkcyjno-ekonomicznych potwierdzają wcześniejsze stwierdzenia (tabela II.8). Produkcyjność ziemi, wydajność pracy i dochodowość pracy silniej wzrosły w gospodarstwach większych. Różnice

wynosiły odpowiednio: 7,1; 26,1 i 16,7 p.p. Jedynie wskaźnik rentowności aktywów w gospodarstwach mniejszych wzrósł w większym stopniu (różnica wynosiła 167 p.p), jednak przy zdecydowanie niższej jego wartości w 2017 r., która wynosiła 0,95%, natomiast w gospodarstwach większych w tym roku wynosiła 6,53% i wzrosła do 9,2% w 2021r.

Tabela II.7 Wyniki produkcyjno-ekonomiczne, poddziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Modernizacja Gospodarstw Rolnych [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Produkcja ogółem, tys. zł	146,54	480,70	219,54	777,86
w tym: przychody ze sprzedaży, %	86,78	89,16	80,44	86,55
Dotacje ogółem, zł	167321,39	280482,44	73006,80	152795,86
w tym: do inwestycji, %	2,72%	3,33%	24,26%	14,82%
Wartość dodana brutto, tys. zł	99,91	295,10	151,42	487,66
Wartość dodana netto, tys. zł	73,83	230,46	105,87	393,63
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, tys. zł	63,17	209,23	108,93	379,64
Dochód z tytułu zarządzania i ryzyka, tys. zł	-5,37	114,79	22,61	267,83
Koszty alternatywne, tys. zł	68,54	94,44	86,32	111,81
Wskaźnik konkurencyjności, %	0,92	2,22	1,26	3,40

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Tabela II.8 Wskaźniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw, poddziałanie: Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Modernizacja Gospodarstw Rolnych [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Wartość produkcji ogółem, zł/ha UR	5,15	6,22	6,76	8,60
Wydajność pracy ogółem, tys. zł/AWU	85,09	233,35	125,50	404,19
Wskaźnik rentowności aktywów ogółem, %	0,95	6,53	2,93	9,20
Udział dotacji ogółem w dochodzie z gospodarstwa, %	341,94	150,78	117,15	48,18
Dochodowość pracy własnej, tys. zł/FWU	38,67	111,01	68,05	213,91

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Wpływ poddziałania 6.1. Typ operacji: Premie dla Młodych rolników, na konkurencyjność i efektywność prowadzonych przez nich gospodarstw

Liczby charakteryzujące potencjał produkcyjny gospodarstw w próbie badawczej i kontrolnej, w ramach operacji „Premie dla młodych rolników” przedstawiono w tabeli II.9

Tabela II.9. Potencjał produkcyjny badanych gospodarstw, typ operacji: Premie dla młodych rolników w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 - próba gospodarstw		2021 - próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Wielkość ekonomiczna, ESU/euro	36 935,0	36 894,1	51 887,8	36 355,8
Powierzchnia użytków rolnych (UR), ha	22,64	25,29	29,49	27,37
Udział ziemi dzierzawionej na 1 rok i więcej, %	24,2	30,8	28,9	35,2
Udział gruntów omych (GO) w UR, %	78,1	72,5	77,0	72,9
Udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w UR, %	16,6	21,5	16,5	21,6
Wskaźnik bonitacji ziemi własnej, pkt.	0,83	0,78	0,81	0,79
Nakłady pracy ogółem, AWU/gosp.	1,76	1,79	1,78	1,72
Udział pracy najemniej w nakładach ogółem, %	4,0	6,7	7,9	8,1
Aktywa ogółem, tys. zł	974,1	1047,9	1229,3	1133,1
w tym: budynki i budowle	172,9	186,2	164,5	178,8
pojazdy i maszyny	141,7	151,7	245,0	174,7
inwentarz żywy (stado podstawowe i obrotowe)	43,8	48,6	67,5	49,2
Zobowiązania ogółem (długo- i krótko- termin.), tys. zł	16,4	47,6	75,0	56,8
Udział zobowiązań ogółem w aktywach ogółem, %	1,7	4,5	6,1	5,0
Inwestycje, tys. zł	92,2	29,0	51,05	37,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Z badań wynika, że w 2017 roku wielkość ekonomiczna gospodarstw z próby badawczej (36,94 tys. euro SO) i próby kontrolnej (36,89 tys. euro SO) były zbliżone. Natomiast w 2021 roku przewaga gospodarstw z próby badawczej wynosiła 42,7%. Oznacza to, że siła ekonomiczna tych gospodarstw znacznie się zwiększyła, wynosiła 51,89 tys. euro SO, wobec 36,36 tys. euro SO w próbie kontrolnej.

Pod względem powierzchni użytków rolnych, kierunek zmiany w grupach gospodarstw był różny. W 2017 r. powierzchnia UR w gospodarstwach z grupy badawczej – w porównaniu do kontrolnej – była mniejsza o 10,5%, podczas gdy w 2021 r. była większa o 7,7%. Był to skutek większego wzrostu powierzchni w grupie badawczej, który wynosił 30,3%, a w próbie kontrolnej tylko 8,2%.

Udział ziemi dzierżawionej był większy w gospodarstwach z próby kontrolnej. W latach badań wynosił odpowiednio: 30,8 i 35,2%, podczas gdy w próbie badawczej – 24,2 i 28,9%. Natomiast udział gruntów ornych w UR większy był w gospodarstwach z próby badawczej, w 2017 r. wynosił 78,1%, a w 2021 r. – 77,0%, podczas gdy w próbie kontrolnej odpowiednio w latach 72,5% i 72,9%. Należy zauważyć, że w latach badań w gospodarstwach z próby badawczej wyższy był wskaźnik bonitacji ziemi własnej, a jednocześnie mniejszy o kilka pkt. proc. udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w UR.

Nakłady pracy ogółem (AWU/gosp.) w grupach gospodarstw nie wykazywały jednokierunkowej zmiany. W 2021 r. w odniesieniu do 2017 r. w przypadku próby badawczej odnotowano wzrost o 1,1%, a próby kontrolnej – spadek o 3,9%. Natomiast udział pracy najemnej w nakładach ogółem w 2021 r. w obu grupach gospodarstw był większy. W porównaniu do 2017 r. przypadku grupy badawczej udział ten wzrósł o 3,9 pkt. proc., a w przypadku próby kontrolnej – o 1,4 pkt. proc.

Porównując w latach badań wartość aktywów ogółem w gospodarstwach z próby badawczej do kontrolnej, nie stwierdzono jednokierunkowej zmiany. W 2017 r. wartość aktywów w próbie badawczej była mniejsza o 7,0%, a w 2021 roku była większa o 8,5% niż w grupie kontrolnej. Był to skutek większego przyrostu wartości aktywów w grupie badawczej, który wynosił 26,2%, natomiast w grupie kontrolnej 8,1%.

Wyniki badań wskazują, że wartość budynków i budowli w wydzielonych grupach gospodarstwach w 2021 r. w porównaniu do 2017 r. była mniejsza. Można przypuszczać, że inwestycje rolników były bardzo ograniczone. W gospodarstwach z próby badawczej wartość budynków i budowli obniżyła się o 4,8%, a z próby kontrolnej – 4,0%. Natomiast wartość pojazdów i maszyn znacznie wzrosła, w 2021 r. w porównaniu do 2017 r. w próbie badawczej gospodarstw była wyższa o 72,9%, a w próbie kontrolnej – o 15,1%. Wartość inwentarza żywego także wzrosła, odpowiednio w grupach gospodarstw o 54,2% i 1,2%.

Zobowiązania odgrywają ważną rolę w strukturze źródeł finansowania. W tabeli II.9 zaprezentowano wartość zobowiązań długo- i krótkoterminowych. Wyniki badań wskazują, że w gospodarstwach z próby badawczej w 2021 r. w porównaniu do 2017 r. wartość tych zobowiązań wzrosła 4,6-krotnie. W gospodarstwach z próby kontrolnej wartość zobowiązań także była wyższa – o 19,4%. W 2021 r. – w porównaniu do 2017 r. – udział zobowiązań w aktywach ogółem w obu grupach gospodarstw zwiększył się. W gospodarstwach z próby badawczej udział ten wzrósł o 4,4 pkt. proc., a w jednostkach z próby kontrolnej – o 0,5 pkt. proc.

Rozpatrując poziom inwestycji w wydzielonych grupach gospodarstw należy stwierdzić, że ich poziom w próbie badawczej był wyższy niż w gospodarstwach z próby kontrolnej, w 2017 r. – 3,2-krotnie, a w 2021 r. – 1,4-krotnie. Natomiast analiza poziomu inwestycji w latach badań pokazuje, że w 2021 r. ich poziom w gospodarstwach z próby badawczej był niższy o 44,6% niż w 2017 r. Natomiast w kontrolnej próbie gospodarstw, w 2021 r. inwestycje przewyższały ich poziom z 2017 r. – o 28,1%.

Do określenia organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej w badanych gospodarstwach wybrano kilka wskaźników służących do jej oceny, wskaźniki te zaprezentowano w tabeli II.10.

Tabela II.10. Organizacja produkcji gospodarstw, typ operacji: Premie dla młodych rolników w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 - próba gospodarstw		2021 - próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Udział zbóż w powierzchni zasiewów, %	55,4	58,5	52,7	56,6
Udział oleistych w powierzchni zasiewów, %	4,2	5,8	4,3	6,8
Udział strączkowych w powierzchni zasiewów, %	8,4	3,8	8,4	2,3
Udział pastewnych na GO w pow. zasiewów, %	15,7	13,3	17,6	15,7
Obsada zwierząt ogółem, LU/100 ha	79,44	73,93	105,40	66,05
w tym: bydło ogółem	50,42	54,67	62,86	54,79
trzoda chlewna ogółem	28,65	18,13	42,26	9,91

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Z obliczeń wynika, że w produkcji roślinnej dominujący był udział zbóż, w próbie badawczej w 2017 r. ich udział wynosił 55,4%, a w 2021 r. – 52,7%, natomiast w próbie kontrolnej udział zbóż był o kilka pkt. proc. większy, odpowiednio w latach wynosił 58,5% i 56,6%. Udział roślin oleistych w obu grupach gospodarstw był niewielki, podobnie jak w przypadku zbóż ich udział był nieznacznie większy gospodarstwach z próby kontrolnej – w 2017 r. wynosił 5,8%, a w 2021 r. – 6,8% (w próbie badawczej odpowiednio w latach: 4,2 i 4,3%).

W przypadku roślin strączkowych i pastewnych większy udział w powierzchni zasiewów odnotowano w gospodarstwach z próby badawczej. Udział roślin strączkowych w tych gospodarstwach, w obu latach badań kształtował się na takim samym poziomie – 8,4%. Natomiast w próbie kontrolnej, w 2017 r. udział wynosił 3,8%, a w 2021 r. – 2,3%. Udział roślin pastewnych w powierzchni zasiewów, w gospodarstwach z próby badawczej wynosił: w 2017 r. – 15,7%, a w 2021 r. – 17,6%, podczas gdy w próbie kontrolnej odpowiednio w latach 13,3% i 15,7%.

Obsada zwierząt ogółem w analizowanych gospodarstwach, tj. w próbie badawczej i kontrolnej w 2017 r. była podobna, wynosiła odpowiednio 79,44 i 73,93 LU/100 ha UR. Natomiast w 2021 r. w próbie badawczej gospodarstw obsada zwierząt była znacznie większa – wynosiła 105,40 LU/100 ha, podczas gdy w próbie kontrolnej 66,05 LU/100 ha. Z badań wynika, że w gospodarstwach z próby badawczej, w 2021 r. w porównaniu do 2017 r., obsada zwierząt wzrosła o 32,7%, a w próbie kontrolnej zmniejszyła się o 10,7%. Biorąc pod uwagę obsadę bydła ogółem i trzody chlewnej ogółem (LU/100 ha) należy stwierdzić że obsada bydła ogółem była znacznie większa. Na podkreślenie zasługuje, wzrost obsady trzody chlewnej w próbie badawczej o 47,5%, natomiast w grupie kontrolnej miał miejsce spadek o 50,3%

W tabeli II.11. przedstawiono wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw (*typ operacji: Premie dla młodych rolników w 2017 i 2021 roku*). Wyniki badań wskazują, że wartość produkcji ogółem w 2021 r. – porównaniu w 2017 r. – znacząco wzrosła, w gospodarstwach z próby badawczej o 104% natomiast w próbie kontrolnej o 38,9%. Konsekwencją jest znaczny wzrost przychodów ze sprzedaży – w próbie badawczej gospodarstw o 117 pkt. proc. a w próbie kontrolnej – o 37 pkt. proc.

Tabela II.11. Wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw, typ operacji: Premie dla młodych rolników w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 - próba gospodarstw		2021 - próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Produkcja ogółem, tys. zł	133,28	139,20	271,93	193,32
w tym: przychody ze sprzedaży, %	104,25	124,36	221,55	161,04
Dotacje ogółem, zł	121 290,94	39 742,81	81 228,99	49 674,60
w tym: do inwestycji, %	0,6	4,2	19,3	4,9
Wartość dodana brutto, tys. zł	87,40	94,59	189,44	138,62
Wartość dodana netto, tys. zł	66,07	67,63	157,27	108,53
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, tys. zł	51,65	60,24	160,28	97,86
Dochód z tytułu zarządzania i ryzyka, tys. zł	-18,74	-9,92	71,22	13,51
Koszty alternatywne, tys. zł	70,39	70,16	89,06	84,35
Wskaźnik konkurencyjności	0,73	0,86	1,80	1,16

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Dotacje ogółem, jakie otrzymali rolnicy w latach i grupach gospodarstw wykazują różny kierunek zmiany. W próbie badawczej gospodarstw w 2021 r. w porównaniu do 2017 r., wysokość dotacji była mniejsza się o 33%, podczas gdy w próbie kontrolnej wzrosła o 25%. Ponadto w 2017 r. w próbie badawczej w odniesieniu do próby kontrolnej dotacje były wyższe 3,1-krotnie, a w 2021 r.

wyższe 1,6-krotnie. Udział dotacji do inwestycji w dotacjach ogółem był znacznie większy w 2021 roku. W jednostkach z próby badawczej wynosił 19,3%, a z próby kontrolnej – 4,9% (w 2017 r. odpowiednio: 0,6 i 4,2%).

Wartość dodana brutto i netto wykazuje odmienny kierunek zmiany jeżeli bierzemy pod uwagę ich wysokość w grupach gospodarstw i w latach badań. W 2017 r. obie kategorie dochodowe były wyższe w próbie kontrolnej, natomiast w 2021 roku były wyższe w próbie badawczej. Jednak dynamika zmian poziomu wartości dodanej brutto i netto była silniejsza w gospodarstwach z próby badawczej. W 2021 r. w porównaniu do 2017 r. wymienione kategorie wzrosły odpowiednio 2,2- i 2,4-krotnie, podczas gdy w gospodarstwach z próby kontrolnej 1,5- i 1,6-krotnie.

Dochód z gospodarstwa rolnego stanowi główne kryterium celu gospodarowania, determinuje możliwości wzrostu i rozwoju gospodarstw, a także osiąganie przewagi konkurencyjnej jako podstawowego warunku ich istnienia w przyszłości. Dochód ten odzwierciedla opłatę za zaangażowanie w działalność produkcyjną tylko własnych czynników wytwórczych. Z obliczeń wynika, że w 2021 r. – w porównaniu do 2017 r. – w dochód z gospodarstwa próbie badawczej gospodarstw wzrósł o 210%, podczas gdy w próbie kontrolnej – o 62,5%.

Do oceny ekonomicznej sprawności działania gospodarstw rolnych wykorzystuje się także kategorię zwaną dochodem z tytułu zarządzania i ryzyka. Jest to kategoria ekonomiczna oczyszczona o pełne koszty produkcji, które określone są terminem kosztów ekonomicznych. Koszty ekonomiczne, oprócz kosztów bezpośrednich i pośrednich, obejmują koszty alternatywnego wykorzystania własnych czynników produkcji, tj. pracy, ziemi i kapitału. Gospodarstwo rolne traktowane jest na równi z przedsiębiorstwem, którego celem jest wypracowanie nadwyżki zapewniającej opłatę pracy własnej, ale także zwrot z tytułu zaangażowania do produkcji pozostałych zasobów.

W badanych gospodarstwach dodatni dochód z tytułu zarządzania i ryzyka osiągały gospodarstwa tylko w 2021 roku, były to jednostki z próby badawczej (71,22 tys. zł) i kontrolnej (13,5 tys. zł). Należy jednak zauważyć, że wysokość dochodu w próbie badawczej 5,3-krotnie przewyższała poziom, jaki zrealizowano w gospodarstwach kontrolnych.

Zagregowane koszty alternatywne w 2017 r. w gospodarstwach z próby badawczej wynosiły 70,39 tys. zł, a z próby kontrolnej – 70,16 tys. zł; podczas w 2021 r. odpowiednio w grupach gospodarstw wynosiły: 89,06 i 84,35 tys. zł. Oznacza to wzrost w 2021 r. ich poziomu w próbie badawczej o 26,5%, a w próbie kontrolnej o 20,2%. Należy zauważyć, że w 2017 r. koszty alternatywne były

wyższe od dochodu z gospodarstwa rolnego (w próbie badawczej o 36,3%, a w kontrolnej o 16,5%). W konsekwencji dochód z tytułu zarządzania i ryzyka był ujemny.

Wskaźnik konkurencyjności *[(dochód z gospodarstwa/koszty alternatywne)]* obrazuje pozycję konkurencyjną gospodarstw, którą można określić jako zdolność do rozwoju. Z obliczeń wynika, że w 2017 r. dochód z gospodarstwa zapewnił tylko częściowo pokrycie kosztów alternatywnych, w konsekwencji wskaźnik konkurencyjności 0,73 (nie przekroczył 1), wskazując jednoznacznie na ich niezdolność do konkurencji. Natomiast w 2021 r. sytuacja była korzystniejsza, szczególnie w gospodarstwach z próby badawczej – wskaźnik konkurencyjności wynosił 1,80, co wskazuje na osiągnięcie zdolności do konkurowania.. Sytuacja gospodarstw z próby kontrolnej była także korzystniejsza – wskaźnik konkurencyjności wynosił 1,16. Oznacza to, że gospodarstwa te osiągnęły zdolność do rozwoju, jednak na minimalnym poziomie.

W tabeli II.12. zamieszczono wybrane wskaźniki produkcyjno-ekonomiczne. Wartość produkcji przypadająca na 1 ha użytków rolnych określana jest jako produktywność ziemi. Wyniki badań pokazują, że w 2017 r. średnia produktywność 1 ha UR, zarówno w próbie badawczej jak i kontrolnej była podobna, wynosiła odpowiednio 6487,19 zł i 6416,31 zł. W 2021 r. produktywność ziemi w gospodarstwach z próby badawczej wynosiła 11395,20 zł i była o 35,2% wyższa od próby kontrolnej, w której wynosiła 8426,38 zł. W porównaniu do 2017 r. była większa odpowiednio o 75,7 i 31,3%. Wyższa wartość wskaźnika produktywności wskazuje, że ziemia rolnicza w gospodarstwach grupy badawczej była wykorzystywana bardziej efektywnie.

Tabela II.12. Wskaźniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw, typ operacji: Premie dla młodych rolników w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017 - próba gospodarstw		2021 - próba gospodarstw	
	badawcza	kontrolna	badawcza	kontrolna
Wartość produkcji ogółem, zł/ha UR	6 487,19	6 416,31	11 395,20	8 426,38
Wydajność pracy ogółem, tys. zł/AWU	78,15	80,02	158,38	119,46
Wskaźnik rentowności aktywów ogółem, %	-1,80	-0,21	5,22	0,14
Dochodowość pracy własnej, tys. zł/FWU	30,56	36,07	97,73	61,94

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Wartość produkcji przypadająca na jedną osobę pełnozatrudnioną (AWU) określana jest jako wydajność pracy. Z badań wynika, że w 2021 r. w porównaniu do 2017 r. wydajność pracy znacznie wzrosła, w próbie badawczej o 102,7%, a w próbie kontrolnej o 49,3%. Można to tłumaczyć m.in. różnicami w

uzbrojeniu technicznym pracy oraz większym udziałem bardziej intensywnych kierunków produkcji w gospodarstwach próby badawczej.

Wskaźnik rentowności aktywów $[(\text{dochód z gospodarstwa} - \text{koszt pracy własnej}) / (\text{średni stan aktywów ogółem}) * 100]$ określa nadwyżkę ekonomiczną odnoszącą się do posiadanych zasobów. W analizie rentowności uwaga zwracana jest na relacje między nadwyżkami i zaangażowanymi zasobami gospodarstwa. W związku z powyższym wskaźnik powinien przyjmować wartości większe od zera. Ujemna wartość wskaźnika świadczy z reguły o stracie wygenerowanej przez gospodarstwa. Wyniki badań pokazują, że w 2021 r. w gospodarstwach z próby badawczej rentowność aktywów była wyższa – wynosiła 5,22%, podczas gdy w próbie kontrolnej tylko 0,14%. Natomiast w 2017 r. wskaźnik ten był ujemny w obydwu grupach gospodarstw.

Na uwagę zasługują także wyniki charakteryzujące dochodowość pracy własnej, tj. rolnika i członków jego rodziny. W 2017 r. dochodowość pracy w grupie badawczej wynosiła 30,56 tys. zł/FWU i była o 10,7% niższa od dochodu parytetowego, który w tym roku wynosił 34,22 tys. zł/FWU, natomiast w grupie kontrolnej była o 5,4% wyższa od dochodu parytetowego. W 2021 r. dochodowość pracy była większa, w próbie badawczej gospodarstw na 1 FWU przypadało 97,73 tys. zł, było to 3,2-krotnie więcej niż w 2017 roku. Natomiast w próbie kontrolnej dochodowość pracy wzrosła o 71,7% (na 1 FWU przypadało 61,94 tys. zł, podczas gdy w 2017 r. – 36,07 tys. zł). W obydwu grupach była wyższa od dochodu parytetowego, odpowiednio o: 115,5 i 36,6%.

W celu pogłębienia oceny wpływu wsparcia „Premie dla młodych rolników” na wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw dokonano podziału grupy badawczej młodych rolników na dwie podgrupy różniące się wielkością ekonomiczną. Wyróżniono gospodarstwa mniejsze (poniżej średniej) i większe (powyżej średniej). Ten podział powinien dać odpowiedź na pytanie: czy skuteczność wsparcia wiąże się z wielkością ekonomiczną gospodarstwa. Odpowiednie liczby podano w kolejnych tabelach: II.13; II.14; II.15 i II.16.

Wyróżnione według wielkości ekonomicznej gospodarstwa Młodych rolników różnią się potencjałem produkcyjnym (tabela II.13). W gospodarstwach większych wielkość ekonomiczna wynosiła 52,62 tys. euro SO i była 2,48 razy większa niż w gospodarstwach mniejszych. W 2021 przewaga ta zwiększyła się do 2,87. Był to skutek większego wzrostu wielkości ekonomicznej, gdyż o 46,3%, natomiast w grupie gospodarstw mniejszych wzrost wynosił 26,1%. Podobne różnice wystąpiły w powierzchni gospodarstw. Także wartość aktywów w gospodarstwach większych wzrosła w większym stopniu, gdyż 43,7%, natomiast w gospodarstwach mniejszych nie zmieniła się.

Poziom inwestycji w gospodarstwach większych był wyższy. W 2017 r. o 28,5% i w 2021 r. o 108%.

Tabela II.13. Potencjał produkcyjny gospodarstw młodych rolników różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Młody Rolnik [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Liczba gospodarstw	42	42	42	42
Wielkość ekonomiczna, ESU/euro.	21244,09	52625,91	26795,87	76979,66
Powierzchnia użytków rolnych (UR), ha	14,61	30,67	16,66	42,32
Udział ziemi dzierżawionej na 1 rok i więcej, %	17,59%	27,44%	22,81%	31,30%
Udział gruntów ornych (GO) w UR, %	73,84	82,39	70,47	83,58
Udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w UR, %	19,74	13,45	20,34	12,57
Wskaźnik bonitacji ziemi własnej, pkt.	0,80	0,86	0,78	0,84
Nakłady pracy ogółem, AWU/gosp.	1,55	1,98	1,57	2,00
Udział pracy najemnej w nakładach ogółem, %	1,83%	5,77%	3,68%	11,16%
Aktywa ogółem, tys. zł	777,74	1170,51	775,80	1682,82
w tym: budynki i budowle	154,06	191,69	124,68	204,34
pojazdy, maszyny	108,11	175,23	138,71	351,29
inwentarz żywy (stado podstawowe i obrotowe)	27,57	59,95	42,82	92,13
Zobowiązania ogółem (długo- i krótko-termin.), tys. zł	10,14	22,72	16,46	133,52
Udział zobowiązań ogółem w aktywach ogółem, %	1,30%	1,94%	2,12%	7,93%
Inwestycje, tys. zł	80,66	103,66	33,15	68,94

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Nie stwierdzono istotnych różnic w organizacji produkcji roślinnej (tabela II.14). W gospodarstwach mniejszych wyższy był udział zbóż w powierzchni zasiewów, który w tych latach wynosił około 59%, natomiast w gospodarstwach większych 49,2%, który uznać należy za bardziej racjonalny z agrotechnicznego punktu widzenia. Wystąpiły natomiast różnice w organizacji produkcji zwierzęcej. W gospodarstwach większych obsada zwierząt była wyższa. W 2017 r. o 46,5% a w 2021 r. 82,6%. Był to skutek silniejszego wzrostu obsady zwierząt w gospodarstwach większych, który wynosił 44,2%, natomiast w mniejszych wynosił 15,7%. Zwiększenie obsady zwierząt w gospodarstwach większych było efektem silniejszego wzrostu obsady trzody chlewnej, który wynosił 67,1%, natomiast bydła o 25,4%. W gospodarstwach mniejszych obsada trzody chlewnej zmniejszyła się o 18,6%.

Tabela II.14. Organizacja produkcji gospodarstw młodych rolników różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Młody Rolnik [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Udział zbóż w powierzchni zasiewów, %	59,67	51,18	58,09	47,21
Udział oleistych w powierzchni zasiewów, %	4,05	4,28	2,82	5,69
Udział strączkowych w powierzchni zasiewów, %	6,44	10,42	9,44	7,42
Udział pastewnych na GO w pow. zasiewów, %	15,89	15,59	16,35	18,75
Obsada zwierząt ogółem, LU/100 ha	64,46	94,43	74,58	136,22
w tym: bydło ogółem	51,16	49,69	63,40	62,33
trzoda chlewna ogółem	13,09	44,21	10,63	73,89

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Wystąpiły wyraźne różnice w wynikach produkcyjnych i ekonomicznych między gospodarstwami mniejszymi i większymi (tabela II.15 i II.16). Gospodarstwa większe uzyskiwały zdecydowanie lepsze wyniki produkcyjne i ekonomiczne. Także wyższy był w nich przyrost efektów, jednak przewaga nie była duża.

Tabela II.15. Wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw młodych rolników różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Młody Rolnik B [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Produkcja ogółem, tys. zł	71,66	194,89	136,88	406,99
w tym: przychody ze sprzedaży, %	71,65	78,28	76,14	83,59
Dotacje ogółem, zł	110651,57	131930,30	45050,44	117407,53
w tym: do inwestycji, %	0,48%	0,76%	26,43%	16,56%
Wartość dodana brutto, tys. zł	49,44	125,35	100,66	278,23
Wartość dodana netto, tys. zł	30,59	101,55	76,29	238,26
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, tys. zł	16,86	86,43	83,36	237,21
Dochód z tytułu zarządzania i ryzyka, tys. zł	-44,53	7,05	5,53	136,91
Koszty alternatywne, tys. zł	61,39	79,38	77,83	100,30
Wskaźnik konkurencyjności, %	0,27	1,09	1,07	2,36

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN

Tabela II.16. Wskaźniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw młodych rolników różniących się wielkością w latach 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Młody Rolnik B [grupa badawcza]			
	2017 mniejsze	2017 większe	2021 mniejsze	2021 większe
Wartość produkcji ogółem, tys./ha UR	4,90	6,36	8,22	9,62
Wydajność pracy ogółem, tys. zł/AWU	46,29	98,42	87,37	203,23
Wskaźnik rentowności aktywów ogółem, %	-5,51	1,92	2,02	8,42
Udział dotacji ogółem w dochodzie z gospodarstwa, %	473,59	288,10	76,31	214,52
Dochodowość pracy własnej, tys. zł/FWU	11,10	46,32	55,24	133,33

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN

PODSUMOWANIE

I. Dotyczące działań i poddziałań przyczyniających się do realizacji celu szczegółowego CS2A

1. Transfer wiedzy i działalność informacyjna

Dotychczasowe wyniki badań wskazują, że doradcy rolniczy zatrudnieni w Państwowej Służbie Doradczej (Ośrodki Doradztwa Rolniczego) zajmują się głównie pomocą w przygotowywaniu wniosków do ARiMR w sprawie uzyskiwaniu płatności z tytułu uczestnictwa rolników w różnych programach. W niewielkim stopniu zajmują się doradztwem technologicznym. Ograniczone środki utrudniają udział w różnego rodzaju szkoleniach.

W ramach poddziałania Transfer wiedzy i działalność organizacyjna wg stanu na koniec 2022 r. złożono 194 wnioski na łączną kwotę 314,64 mln zł. Podpisano natomiast tylko 74 umowy (38,1%) na kwotę 152,86 mln zł. (48,%), a ostateczna wypłata wyniosła 12,85 mln zł (8,4% kwoty wg umów, a tylko 4,08% kwoty wnioskowanej). Podane liczby wskazują na bardzo niski stopień realizacji tego poddziałania w stosunku do zgłoszonych potrzeb. W ramach tego poddziałania przeszkolono 27492 uczestników, z tego 16620 (60,5%) w zakresie norm i wymagań w zakresie wzajemnej zgodności, 8941 (32,5%) w zakresie nowoczesnych technologii upraw zbóż i 1931 (7%) w zakresie chowu świń i bydła mięsne.

2. Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw

W odniesieniu do tego poddziałania w latach 2014-2022 zgłoszono 164 wnioski na łączną kwotę 560,22 mln zł. Podpisano 109 umów (66,4%) na kwotę 403,96 mln zł (72,1%), a ostateczna wypłata wyniosła 199,48 mln zł (49,38 % kwoty

wg umów). W tym przypadku stopień realizacji złożonych wniosków był wyższy, jednak odbiegający od oczekiwań. Dostępne materiały nie dają podstawy do wskazania przyczyn niskiego stopnia realizacji wniosków. Prawdopodobną przyczyną były ograniczone środki.

3. Modernizacja gospodarstw rolnych w ramach poddziałania 4.1.

Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych

W latach 2015-2022 w poddziałaniu 4.1 Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, typ operacji – Modernizacja gospodarstw rolnych złożono 87 781 wniosków, na łączną kwotę 17,6 mld zł. Liczba zawartych umów wynosiła 47388 (54,0% złożonych wniosków), na kwotę 6,8 mld zł. (38,6% złożonych wniosków)¹⁰⁶. Łączna liczba beneficjentów, którzy otrzymali wsparcie wynosiła 36 987. Rozkład terytorialny wypłaconych kwot był nierównomierny. Największe kwoty wypłacono w województwach: mazowieckim (947,6 mln zł, 13,9%), wielkopolskim (797,9 mln zł, 11,7%), podlaskim (782,7 mln zł, 11,5%) i lubelskim (706,8 mln zł, 10,4%). Najniższe kwoty wypłacono w województwach: śląskim (147,9 mln zł, 2,2%), lubuskim (156,2 mln zł, 2,3%) i podkarpackim (172,6 mln zł, 2,5%). Największym zainteresowaniem cieszył się obszar d) -Racjonalizacja technologii produkcji), którego udział w wydatkowanych kwotach wynosił 93,0%. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się obszary e) - Nawodnienia w gospodarstwie rolnym 0,5% i a) – Rozwój produkcji psiać 0,6%. Rozwój produkcji mleka krowiego i i Rozwój produkcji bydła mięsnego również był bardzo niski, wynosił odpowiednio: 4,7 i 1,2%. Niepokój wzbudza wyjątkowo małe zainteresowanie (0,6%) beneficjentów (rolników) Rozwojem produkcji psiać, do których szczególnie kierowane było wsparcie. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że główną przyczyną tak niskiego wykorzystanie środków wsparcia, wiązało się z trudnościami związanymi z uzyskiwaniem pozwoleń na budowę chlewni. Zdecydowanie łatwiejsze było pozyskiwanie środków w obszarze d) związanym z Racjonalizacją technologii produkcji, a prowadzającym się do zakupu maszyn narzędzi, ciągników i środków transportowych¹⁰⁷.

Oceniając zakres wsparcia modernizacji gospodarstw, należy stwierdzić, że zgłoszone potrzeby (liczba wniosków) zostały zrealizowane w 54%%, a według zgłoszonych kwot tylko w 38,6%%. Ten stopień realizacji wsparcia należy ocenić jako niski.

4. Scalanie gruntów w ramach poddziałania 4.3 *Wsparcie na inwestycje w infrastrukturę związaną z rozwojem, modernizacją i dostosowaniem sektora rolnego*

¹⁰⁶ Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2022 r. ARiMR 2023

¹⁰⁷ Sprawozdanie z działalności ARiMR za 2022 r. RI MR 2023

Wyniki dotychczasowych badań w sposób jednoznaczny wskazują na wysoką efektywność scaleń gruntów.

Wsparcie scaleń w ramach PROW w latach 2014 – 2022 miało jednak ograniczony zasięg. W tym okresie zgłoszono 234 wnioski na łączną kwotę 2,189 mld zł. Podpisano 184 umowy (78,6%) na kwotę 1,80 mld zł (82,2%). Na koniec 2022 r. zrealizowano scalenia w odniesieniu do 46 beneficjentów (19,6% w stosunku do złożonych wniosków i 25% w stosunku do podpisanych umów). Wydatkowane kwoty stanowiły 19,5% w stosunku do kwot zapisanych w umowach¹⁰⁸. Mimo znacznego udziału podpisanych umów (78,6%) w stosunku do zgłoszonych wniosków to faktyczny stopień realizacji tego celu określony wydatkowanymi kwotami wynoszący 19,5% ocenić należy jako niski.

5. Poddziałanie 6.3 Wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw

Wyniki badań wskazują z jednej strony na pozytywną rolę małych gospodarstw (uzupełnienie dochodów rolników, utrzymywanie żywotności obszarów wiejskich, zachowanie bioróżnorodności). Z drugiej strony wskazują na niski poziom produkcji i utrzymywanie dotychczasowej niekorzystnej struktury gospodarstw.

Z danych ARiMR wynika, że w 2022 r. liczba rolników uczestniczących w systemie dla małych gospodarstw wynosiła 476,97 tys.¹⁰⁹, a ich udział w całkowitej liczbie gospodarstw w tym roku (1300,0 tys.) wynosił 36,7%¹⁰⁹. Spośród grupy małych gospodarstw w ramach PROW 2014-2020 wg stanu na koniec 2022 r. w poddziałaniu Restrukturyzacja małych gospodarstw złożono 89945 wniosków na kwotę 5396,7 mld. zł. Jednocześnie zawarto 61873 umów (68,8% w stosunku do liczby wniosków) na kwotę 3,712,38 mld zł (68,8% w stosunku do wnioskowanych kwot). Zrealizowano natomiast płatności w stosunku do 62270 beneficjentów na kwotę 3191,81 mld zł (85,98% w stosunku do kwot w zawartych umowach)¹¹⁰. Udział rolników prowadzących małe gospodarstwa w poddziałaniu Restrukturyzacja małych gospodarstw w analizowanym okresie wynosił 13% (liczba beneficjentów 62,277 tys./47697 tys.). Udział ten należy ocenić jako stosunkowo niski, mimo że udział zawartych umów w stosunku do zgłoszonych wniosków wynosił 68,8%.

---

¹⁰⁸ Sprawozdanie z działalności ARiMR za 2022 r. RIMR 2023 R.

¹⁰⁹ Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2022 r. ARiMR 2023

¹¹⁰ ibidem

Zaznaczyć należy, że w zbiorowości gospodarstw małych korzystających ze wsparcia w ramach poddziałania „Restrukturyzacja małych gospodarstw” zdecydowanie większy udział (64,63%) miały gospodarstwa prowadzące wyłącznie produkcję roślinną. Udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą wynosił 35,2%, w tym udział gospodarstw z produkcją mieszaną wynosił 26,6%. Tak wysoki udział gospodarstw bez produkcji zwierzęcej stanowi istotne zagrożenie obniżenia zawartości substancji organicznej w glebie.

6. Poddziałanie 6.4 Wsparcie na inwestycje w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej

Według Powszechnego Spisu Rolnego w 2020 r. 192,34 tys. (14,6%) gospodarstw rolnych prowadziło dodatkowo działalność pozarolniczą. Było to o 35,3% mniej niż w 2010 r. W 2020 r. Udział gospodarstw, w których dochody z działalności pozarolniczej były głównym źródłem dochodów rodziny rolniczej wynosił 1,8% (23,71 tys.) ogólnej liczby gospodarstw. Oznacza to, że w 12,8% (168,63 tys.) dochody z działalności pozarolniczej odgrywały mniejszą rolę¹¹¹.

Według stanu na koniec 2022 r. złożono 31826 wniosków o premię na rozpoczęcie działalności pozarolniczej, co stanowi 16,5% liczby gospodarstw z działalnością pozarolniczą. Wnioskowana kwota wynosiła 5,36 mld zł. Liczba zawartych umów w ramach tego poddziałania wynosiła 17037 (53,5% w stosunku do złożonych wniosków) na kwotę 2,97 mld zł (52,7% wnioskowanej kwoty). Na koniec 2022 r. zrealizowano płatności w stosunku do 12172 beneficjentów (38,2% w stosunku do złożonych wniosków) na kwotę 1,72 mld zł (30,5% wnioskowanej kwoty).

W działalności pozarolniczej istotną pozycję stanowiły usługi rolnicze. Według stanu na koniec 2022 złożono 12800 wniosków (6,6% gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą) na kwotę 5,54 mld zł. Zawarto natomiast tylko 3666 umów (28,6% złożonych wniosków) na kwotę 1,58 mld zł (28,5% wnioskowanej kwoty). Na koniec 2022 r. zrealizowano płatności wobec 2734 beneficjentów (21,3% wniosków) na kwotę 1,16 mld zł (20,9% wnioskowanej kwoty). Oceniając stopień zainteresowania rolników uzyskaniem wsparcia na prowadzenie działalności pozarolniczej stwierdzić należy, że był niski (6,6% w stosunku do liczby gospodarstw z działalnością poza rolniczą)). Ponadto, udział zawartych umów w stosunku do złożonych wniosków był również niski, wynosił 28,6%. Natomiast faktyczny stopień realizacji wniosków i umów był jeszcze niższy, wynosił 21%¹¹².

¹¹¹ Powszechny Spis Rolny 2020. Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2020 r. GUS 2022

¹¹² Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2022 r. ARIMR 2023

7. Poddziałanie 6.5 Płatności dla rolników kwalifikujących się do systemu drobnych producentów rolnych, którzy definitywnie przekazali swoje gospodarstwo innemu rolnikowi

Celem tego poddziałania było przyspieszenie procesu poprawy struktury obszarowej gospodarstw przez przekazywanie przez rolników posiadających małe gospodarstwa innym rolnikom w celu powiększenia ich powierzchni.

Według stanu na koniec 2022 r. złożono 887 wniosków o płatności dla rolników przekazujących gospodarstwa. Zawarto natomiast 571 umów (64,4%) na kwotę 10,11 mln zł. Zrealizowano płatności w stosunku do 570 beneficjentów na kwotę 9,98 mln zł. Średnia wypłata dla beneficjenta wynosiła 17,5 tys. zł¹¹³. Z podanych liczb wynika, że stopień realizacji tego celu był bardzo niski. Trudno jednoznacznie wskazać przyczyny tak niskiego zainteresowania rolników przekazywaniem gospodarstw innym rolnikom. Można z dużym stopniem prawdopodobieństwa przyjąć, że ważnym czynnikiem jest system ubezpieczeń rolników jakim jest KRUS.

8. Poddziałanie 16.1 Wsparcie na ustanawianie i funkcjonowanie grup operacyjnych EPI na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa.

W latach 2017-2022 zostało przeprowadzonych 6 naborów dla Grup Operacyjnych, w tym 4 nabory dedykowane projektom badawczo-wdrożeniowym oraz 2 nabory tematyczne poświęcone tworzeniu Krótkich Łańcuchów Żywnościowych (KŁŻ). Do 2022 r. włącznie powstało ponad 300 Grup Operacyjnych (w tym 106 projektów badawczo-wdrożeniowych oraz ok. 200 KŁŻ). Przewiduje się, że liczba projektów jeszcze wzrośnie.

Natomiast cel szczegółowy CS 2B realizowany był przez:

Poddziałanie 6.1. Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności, typ operacji: „Premie dla młodych rolników”.

Według stanu na koniec 2022 r. młodzi rolnicy złożyli 35642 wnioski (11,46% liczby młodych rolników), na kwotę 4,485 mld zł. Zawarto 26947 umów (75,6% w stosunku do złożonych wniosków) na kwotę 3,44 mld zł (76,8% w stosunku do wnioskowanej kwoty). Zrealizowano płatności w

---

¹¹³ Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2022 r. ARIMR 2023 r.

stosunku do 25190 beneficjentów (70,7% wniosków) a kwotę 2,82 mld zł (62,9% w stosunku do wnioskowanej kwoty). Udział złożonych wniosków w stosunku do liczby młodych rolników wynoszący 11,46% ocenić należy jako niski. Natomiast udział zawartych umów w stosunku do złożonych wniosków wynoszący 76,8% należy ocenić pozytywnie.

II. Wnioski wynikające z analizy wsparcia inwestycji w gospodarstwach rolnych

1. Potencjał produkcyjny gospodarstw korzystających ze wsparcia inwestycji w 2017 r. w obydwu grupach: badawczej i kontrolnej był podobny. Efektem wsparcia inwestycji było zwiększenie potencjału produkcyjnego w grupie badawczej w 2021 r. średnio o 20%, natomiast w grupie kontrolnej potencjał produkcyjny pozostał na poziomie z 2017 r.
2. Organizacja produkcji w 2017 r. w obydwu grupach gospodarstw była podobna. W 2021 r. w organizacji produkcji roślinnej nie wystąpiły zmiany. Wystąpiły natomiast zmiany w organizacji produkcji zwierzęcej w próbie badawczej, w której zwiększyła się obsada zwierząt o około 20%, przy jednoczesnym spadku obsady bydła o 9,3% i wzroście obsady trzody chlewnej o 131%.
3. Efektem wsparcia inwestycji w gospodarstwach próby badawczej był wzrost produkcji o 59%, a wartości dodanej brutto i netto odpowiednio o 62 i 64%. Był około 33 p.p. większy niż w grupie kontrolnej. Dochód z gospodarstwa w grupie badawczej zwiększył się w analizowanych latach o 79% i był o 27 p.p. wyższy niż w grupie kontrolnej.
4. Gospodarstwa z obydwu grup w 2017 r. wykazywały się zdolnością do konkurencji, w których wartości wskaźnika konkurencji wynosiły odpowiednio 1,66 i 1,52. W 2021 r. gospodarstwa grupy badawczej były w pełni konkurencyjne, natomiast grupy kontrolnej pozostały na podobnym poziomie jak w 2017 r.
5. Uogólniając ocenę wyników ekonomicznych gospodarstw obydwu grup, stwierdzić należy, że wyniki próby badawczej w analizowanym okresie zwiększyły się w zdecydowanie większym stopniu niż w grupie kontrolnej. Poziom dochodu z gospodarstwa w 2021 r. w grupie badawczej był o 27,4 p.p. wyższy niż w grupie kontrolnej. Dochód z zarządzania i ryzyka był o 53,3 p.p.

wyższy w grupie badawczej. Podobna różnica wystąpiła w odniesieniu do wskaźnika konkurencyjności. Zdecydowanie wyższe wyniki ekonomiczne gospodarstw z próby badawczej należy postrzegać, jako efekt wsparcia w ramach PROW 2014-2020.

6. Analiza skuteczności wsparcia inwestycji w gospodarstwach rolnych w zależności od ich wielkości (według wielkości ekonomicznej i powierzchni) wykazała, że lepsze efekty osiągnęły gospodarstwa większe. W większym stopniu zwiększył się ich potencjał produkcyjny i wyniki produkcyjno-ekonomiczne.

III. Wnioski wynikające z analizy wsparcia gospodarstw młodych rolników w poddziałaniu Premie dla Młodych rolników:

1. Potencjał produkcyjny gospodarstw młodych rolników w obydwu grupach w 2017 r. był zbliżony. Efektem wsparcia było zwiększenie potencjału produkcyjnego w 2021 r. w grupie badawczej, średnio o 32%. Wielkość ekonomiczna zwiększyła się o 49,5%, powierzchnia UR o 30% i wartość aktywów o 26%. Natomiast w grupie kontrolnej potencjał produkcyjny nie zmienił się istotnie.
2. Organizacja produkcji w 2017 r. w obydwu grupach była podobna. W 2021 r. zmiany w organizacji produkcji roślinnej były nieistotne w obydwu grupach. Wystąpiły zmiany w organizacji produkcji zwierzęcej. W grupie badawczej obsada zwierząt zwiększyła się o 32,7%, w tym trzody chlewnej o 47,5% natomiast w kontrolnej zmniejszyła się 10,6%, w tym trzody chlewnej o 45,3%.
3. Poziom produkcji, wartość dodana brutto i netto oraz dochód z gospodarstwa w 2017 r. w obydwu grupach gospodarstw był zbliżony. Wyraźne różnice wystąpiły w 2021 r. Poziom produkcji w grupie badawczej zwiększył się o 104% i był 65,1 p.p. większy niż w grupie kontrolnej. Podobne relacje wystąpiły w odniesieniu do wartości dodanej brutto i netto. Różnice w poziomie dochodu z gospodarstwa były jeszcze większe. Dochód w grupie badawczej zwiększył się o 211% i było 149 p.p. wyższy niż w grupie kontrolnej. Dochód z tytułu zarządzania i ryzyka w 2017 r. był ujemny, większy w grupie badawczej. W 2021 r. w obydwu grupach gospodarstw dochód ten był dodatni, jednak w grupie badawczej wynosił 71,22 tys. zł. i był ponad pięciokrotnie wyższy niż w grupie kontrolnej. W 2017 r. gospodarstwa obydwu grup były niekonkurencyjne. Wk wynosił w nich odpowiednio: 0,73 i 0,86. W 2021 r. osiągnęły zdolność do konkurencji,

jednak Wk w grupie badawczej był wyższy, wynosił 1,80, natomiast w kontrolnej 1,16.

4. Produktywność czynników produkcji w 2017 r. w obydwu grupach była podobna. Natomiast w 2021 r. w grupie badawczej zwiększyła się: ziemi o 75,6%, a wydajności pracy o 102,7%. Przyrost produktywności ziemi i pracy w grupie badawczej był wyższy niż w grupie kontrolnej odpowiednio o: 44,6 i 53,4 p.p. Dochodowość pracy w analizowanych latach zwiększyła się w grupie badawczej o 220%, natomiast w grupie kontrolnej o 71,7%. Różnica wynosiła 148,3 p.p.
5. Uogólniając ocenę wsparcia gospodarstw Młodych rolników w poddziałaniu Premie dla Młodych rolników należy stwierdzić, że dzięki wsparciu zwiększył się ich potencjał produkcyjny i nastąpiła poprawa wyników produkcyjnych i ekonomicznych i w efekcie wzrost ich konkurencyjności.
6. Analiza efektów wsparcia gospodarstw młodych rolników w zależności od ich wielkości wykazała, że w gospodarstwach większych skuteczność wsparcia była wyższa.